

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ
BİLİMLER TEMEL ALANINDA
AKADEMİK ÇALIŞMALAR - X
2023 /10

Editör: Doç. Dr. Zafer ÖZOMAY

ARTİKEL AKADEMİ: 319

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanında Akademik Çalışmalar -X (2023/10)

Editör: Doç. Dr. Zafer ÖZOMAY

ISBN 978-625-6627-17-8

Birinci Basım: Aralık - 2023

Ofset Hazırlık: Artikel Akademi

Baskı ve Cilt: Net Kırtasiye Tanıtım ve Matbaa San. Tic. Ltd. Şti.
Gümüşsuyu, İnönü Caddesi & Beytül Malcı Sokak 23/A,
34427 Beyoğlu/İstanbul
Matbaa Sertifika No: 47334

Artikel Akademi bir Karadeniz Kitap Ltd. Şti. markasıdır.

©Karadeniz Kitap - 2023

Akademik etik kurallara
bağlı kalınarak yapılacak olan alıntılar ve tanıtım maksadıyla yapılacak
olan kısa alıntılar dışında, yazılı izni alınmadan, tümünün veya bir
kısımının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla, basımı, yayımı,
kopyalanması, çoğaltımı veya dağıtımı yapılamaz.

KARADENİZ KİTAP LTD. ŞTİ.
Koşuyolu Mah. Mehmet Akfan Sok. No:67/3 Kadıköy-İstanbul
Tel: 0 216 428 06 54 // 0530 076 94 90

Yayıncı Sertifika No: 19708
mail: info@artikelakademi.com
www.artikelakademi.com

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ
BİLİMLER TEMEL ALANINDA
AKADEMİK ÇALIŞMALAR - X
2023 /10

Editör: Doç. Dr. Zafer ÖZOMAY

YAZARLAR

Elif URAL

Erhan TAŞ

Halil GÜNAY

Harun SELÇUK

Özgür SAĞLAM

Yasemin SESLİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
1. BÖLÜM	
AMBALAJ ÜRETİMİNDE MEYDANA GELEN HATALAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	9
- Elif URAL & Yasemin SESLİ	
2. BÖLÜM	
DERSİM SANCAĞINDA İDARİ İŞLEYİŞLE İLGİLİ YAŞANAN SORUNLAR	28
- Erhan TAŞ	
3. BÖLÜM	
TÜRK DEVLET TEŞKİLATINDA ORTAK ZİRVELER DÖNEMİ: TÜRKİYE’NİN ROLÜ VE ETKİSİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME	49
- Halil GÜNAY	
4. BÖLÜM	
ETKİLİ SİYASAL İLETİŞİM; RETORİK	73
- Harun SELÇUK	
5. BÖLÜM	
SURIYE’DEN TÜRKİYE’YE GÖÇ EDEN YAŞLILARIN İHMAL VE İSTİSMARA UĞRAMA DURUMLARININ İNCELENEREK TÜRKİYE’DEKİ YAŞAMLARININ İNCELENMESİ	87
- Özgür SAĞLAM	

ÖNSÖZ

Sosyal ve beşeri bilimleri disiplinler arası bir anlayışla öğretmeyi ve araştırmayı hedefleyen bir bilim dalıdır. Bu kitap, sosyal bilimler ve beşeri bilimler alanındaki araştırmacıları bir araya getirerek farklı bir bakış açısıyla bakmayı ve derinlemesine düşünmeyi teşvik etmektedir. Böylece alanında farklı yönlerini anlama ve takdir etme fırsatı sunmaktadır.

Tüm yazarların büyük emeklerle ve uluslararası araştırmalarla desteklediği bu kıymetli çalışmalar; sosyal bilimler ve beşeri bilimler alanına ilgi duyan ve merak eden okuyuculara ışık tutacak beş bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde; Ambalaj üretiminde meydana gelen hatalar ve çözüm önerileri, ikinci bölümde; Dersim sancağında idari işleyiş ile ilgili yaşanan sorunlar, üçüncü bölümde; Türk devlet teşkilatında ortak zirveler dönemi: Türkiye'nin rolü ve etkisi üzerinden bir değerlendirme, dördüncü bölüm; Etkili siyasal iletişim; Retorik ve son bölümde ise Suriye'den Türkiye'ye göç eden yaşlıların ihmal ve istismara uğrama durumlarının incelenerek Türkiye'deki yaşamlarının incelenmesi hakkında bilgiler yer almaktadır.

Keyifli okumalar dilerim.

Sevgi ve Saygılarımla

- Doç. Dr. Zafer ÖZOMAY
Marmara Üniversitesi

1. BÖLÜM

AMBALAJ ÜRETİMİNDE MEYDANA GELEN HATALAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Doç. Dr. Elif URAL

*Marmara Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu,
Görsel İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümü
eozenural@marmara.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-8447-7161>*

Dr. Öğr.Üyesi Yasemin SESLİ

*Marmara Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi,
Basım Teknolojileri Bölümü
yasemin.sesli@marmara.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-1238-9071>*

1. GİRİŞ

Ambalaj, ürünlerin tüketicilere güvenli, bilgilendirici ve dikkat çekecek şekilde sunulmasını sağlayan çok yönlü bir araçtır. Teknolojik gelişmeler ile birlikte, pazar payı çok yüksek ve her sektöre hizmet veren ambalaj sektörü de bu gelişmelere katılmıştır. Bu aynı zamanda tüketiciye sunulan ürünlerin ambalajları ile ilgili kalite beklentisini de artmıştır. Bununla beraber günümüzde firmalar ürünlerinin pazar payını yükseltmek için, diğer firmaların ürettikleri aynı tip üründen daha üstün hale getirmek durumundadırlar. Burada ürünün içeriği kadar ambalajının da çok büyük önemi vardır. Ambalaj sektörü ürün; tüketiciye

ulaşana dek diğer bulaşanlardan koruyarak hijyeni sağlamalı hem de tüketicinin dikkatini çekerek satın alma isteğini artıracak şekilde üretmelidir.

Bütün bu gelişmeler; ürünü koruyan, lojistiğini sağlayan, depolama, satış ve tüketim amacıyla kullanılan ambalajın baskısının da uygunluğunun zorunluluğunu beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmada; ambalaj üretiminde baskı sırasında ve baskı sonrası meydana gelen hataları incelenerek çözümleri sunulmuştur.

2. AMBALAJ ÜRETİMİ

Ambalaj, üreticiden tüketiciye ürünün güvenli bir şekilde ulaşımının sağlayan araçların tümüdür. İnsanlık tarihinde oldukça eski bir geçmişe sahiptir. İlk dönemlerde yiyecekleri ve diğer ürünleri taşımak, depolamak için büyük yapraklar, deri gibi basit ambalaj malzemeler, daha sonra çömlek, seramik gibi malzemeler ve 18.yüzyılda sanayii devrimiyle de metal kutular, cam şişeler gibi dayanıklı malzemeler kullanılmaya başlanmıştır.

Ambalajın temel fonksiyonu; ürünü tüketiciye ulaştırırken, korumak ve üreticiye ulaştığında da ürün hakkında bilgi vermektir. Üreticiye ulaştırmada, ürün için uygun ambalaj kullanılmaz ise; örneğin gıda maddesi ise kısa zamanda bozulur, kurur, nemlenir ve ürün bateriler için beslenme ortamı uygun hale getirir ve sağlığı tehdit eder. Ambalajın buradaki rolü bu bozulmayı önlemesi, çevresel atıkları azaltması ve sağlıklı bir ürün zinciri oluşmasına katkı sağlar.

Ürünlerin ambalajları; her ne kadar koruma, bilgilendirme ve tanıtımı amaçlasa da öncelikle tüketicide satın alma isteği uyandırmalıdır (Nazan, D. 2012).

Ürünü satın alırken tüketiciler; ürünün fiyatı, ambalajı, temsil edilen markayı, üretildiği tarihi, tüketilmesi uygun görülen son tarihi, kalite belgesi, içindekiler kısmı, çevre işaretleri, üretici firma vb. gibi unsurlara dikkat ederler (Özaydın, G., Cennet, O. 2017).

Yapılan bazı araştırmalarda; pazarda pek çok ürün olmasına rağmen, ambalajın malzemesinin, renginin, logosunun, içeriğinin bilgisinin, depolama kolaylığının ve fiyatının tüketicide satın alma isteğini belirlendiği saptanmıştır. (Doğrutekin, Ş. 2005) (Gürbüz, İ. B., Kadağan, Ö. 2022).

Ambalaj fonksiyonuna göre üç çeşittir.

Birincil Ambalaj (İç Ambalaj)

Ürünü içinde barındıran ve ürünün ile direkt temas halinde olan, ilk ve asıl ambalajdır.

İkincil Ambalaj (Dış Ambalaj)

Birincil ambalaja ek koruma ve tutundurma olanağı sağlayan dış ambalajdır. Ürünün bir ya da birçok bölümünü bir arada tutmaya yarar.

Üçüncül Ambalaj (Yükleme ve Nakliye Ambalajı)

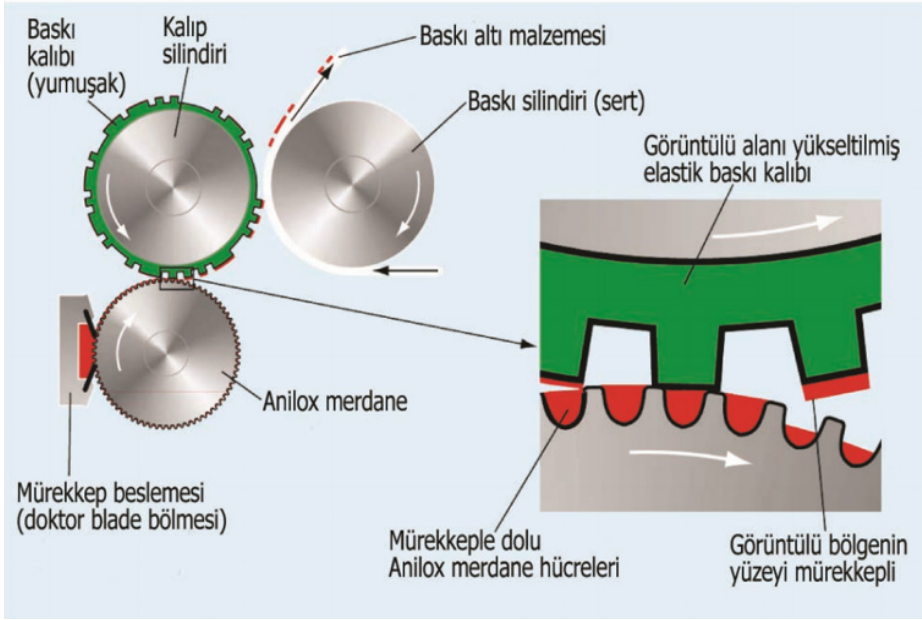
Ürünün depolanması, kolayca yer değiştirilmesi ve ürünün tanınabilmesi gerekli olan ambalaj türüdür. Örneğin; 12 şişelik plastik bir kasa ya da karton koli gibi.

Bütün bu özelliklerle beraber Ambalajın kullanılıp atıldıktan sonra, kimyasal ve biyolojik yönlerden çevre kirliliğine sebep olmaması gerekmektedir. (Aygün, E. 2007).

2.1. Ambalaj Üretiminde Kullanılan Baskı Teknikleri

2.1.1. Flekso Baskı Sistemi

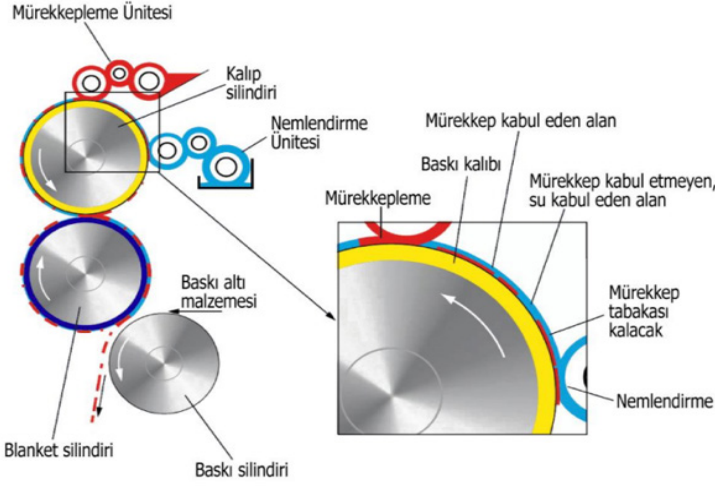
Ambalaj baskısında en çok kullanılan baskı tekniğidir. Bu baskı sisteminde viskozitesi düşük mürekkep kullanılır. (Zelzele, Ö., Özdemir, L. 2015). Kullanılan klişeler polimer bazlıdır. Kullanılan klişede baskı kısımlarının yüksekliğinden dolayı Yüksek baskı olarak anılmaktadır. Flekso baskı sistemi ile Kağıt, karton, plastik film malzemelere baskı yapılabilmektedir. Yani bu baskı sistemi ile emici olan veya olmayan baskı altı malzemelerine baskı yapılabilmektedir. Baskıyı gerçekleştirmek için hücresel bir yapısı olan Aniloks, mürekkebi kalıba aktaran merdanedir. (Şekil.1) Kalıba aktarılan görüntü direkt olarak baskı altı malzemesine aktarıldığından Direk Baskı sistemi olarak adlandırılır. (Büyükpehlivan, G. A., Oktay, M. (2020).

Şekil.1. Flekso Baskı Sistemi

2.1.2. Ofset Baskı Sistemi

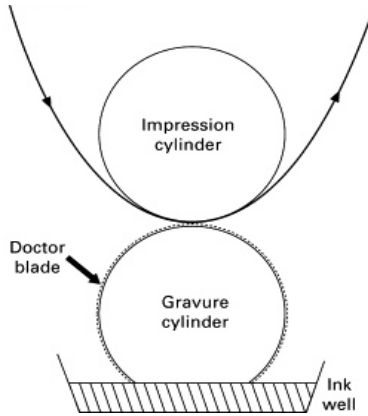
Ofset baskı sistemi günümüzde en çok kullanılan baskı sistemidir. Nemlendirme Suyu ve yağ bazlı mürekkebin birbirini itmesi prensibiyle çalışan baskı sistemidir. Bu baskı sisteminde kullanılan mürekkep viskozite yüksek olup pigment, solvent yağı ve reçinelerden oluşmaktadır. (Ural, E. ve ark. 2018). Ofset baskı sisteminde yüzeyi grenlenmiş ve emülsiyon kaplanmış bir baskı kalıbı kullanılmaktadır. Bu kalıp pozlandırılır ve banyo işlemine tabi tutulur. Bu işlemle iş olan bölgeler (emülsiyonlu-basılacak kısım) ve iş olmayan yerler (emülsiyonsuz-basılmayacak kısım) oluşturulur. Bu kısımların oluşturulması ile dahi bir yükseklik farkı olmamaktadır. Bu sebeple Ofset baskı sistemi düz baskı sistemlerindedir. Kalıp üzerindeki görüntünün blankete ve oradan da baskı altı malzemesine aktarılması sebebiyle Endirekt baskı sistemi denmektedir. Blanket silindiri ters olan görüntüyü baskı silindiri yardımıyla baskı altı malzemesine düz olarak aktarır ve böylece baskı gerçekleşmiş olur. (Şekil.2) (Özomay, Z. 2009).

Şekil 2. Ofset Baskı Sistemi

2.1.3. Tifdruk Baskı Sistemi

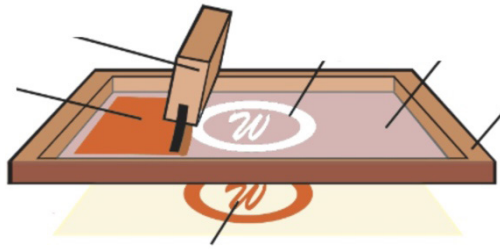
Tifdruk baskı sisteminde klişelerin üzerinde basılacak (iş olan) yerler çukurdur. Bakır veya çinko silindirik klişeler üzerine açılan çukurcuklar çok küçük ve farklı derinliktedirler. Viskozitesi düşük olan mürekkep çukur olan kısımlara dolar ve baskı ortamına aktarılır. Çukur baskı olarak adlandırılan tifdruk baskı sistemi ile çoğunlukla posta pulları, bazı banknotlar ve hisse senedi baskıları gerçekleştirilmektedir. Bu baskı sisteminin öne çıkan en önemli özelliği kalitesi bozulmadan çok büyük tirajlı işleri aynı kalitede basabilmesidir.

Şekil 3. Tifdruk Baskı Sistemi

2.1.4. Serigrafi Baskı Sistemi

Serigrafi baskı sistemi ile plastik, cam, ahşap ve metal gibi her türlü yüzeye baskı yapılabilir. Baskı kalıbı ipek ya da ipek özelliği gösteren polyester veya metal dokumalardan oluşur. Serigrafi baskı sisteminde Elek baskı kullanıldığından dolayı Elek baskı da denmektedir. Baskı yapılabilmesi için Gazeye gerilmiş eleğe emülsiyon sürülür. Işığa duyarlı bu emülsiyona fotografik yöntemlerle basılacak iş aktarılır. Basılacak kısımlar emülsiyonda pozlanmayarak su banyosuyla elekten dökülür. Gazeye dökülen mürekkep emülsiyonda dökülen kısımlardan bir rakle yardımıyla geçerek baskı altı malzemesine aktarılır. (Şekil.4) Rakle kauçuktan üretilen ve baskı altı malzemesine mürekkebin aktarılmasını sağlayan bir araçtır.

Şekil 4. Serigrafi Baskı Sistemi

2.2. Tabaka Kağıtlarında Meydana Gelen Baskı Hataları

Ofset baskı sisteminde suyun mürekkebin birbirini itmesiyle oluşan dengesizliklerden dolayı sorunlar diğer baskı sistemlerinden daha fazladır. Aralarındaki dengeyi tutturmak oldukça zordur. Kalıp yüzeyine su ve mürekkep aynı anda mürekkep nakledildiğinden, suyun oranının az olmasından tonlama, fazlalığında ise baskının kaybolmasına neden olmaktadır. Kalifiye bir elemanın su ve mürekkep dengesini, makinenin nemlendirme ünitesini, baskı ünitesini ve mürekkep ünitesini çok iyi bilmesi gerekmektedir.

Baskıda su ve mürekkep dengesinde su veya mürekkepten birinin fazlalığında ya da azlığında oluşan baskı hatalarının sebepleri ve çözümleri Tablo 1 de verilmiştir.

Table 1. Baskıda su ve mürekkebin dengesinde olan orantısızlıktan doğan hata sebepleri ve çözümleri.

Sebeup	Çözüm
Baskı ünitelerinin bakımsız olması.	Merdane ayarlarını kontrol edilmeli.
Aşırı mürekkep emülsifikasyonu.	Emülsiyonlaşmayı kontrol edilmeli.
Hazne çözeltisinin yanlış konsantrasyonu.	PH, iletkenlik ile doğru değerlere gelecek şekilde ayarlanmalı.
Hazne suyu oranının yanlış hazırlanması.	Hazne suyu oranını düzeltilmeli.

Tonlama hatası su ve mürekkep dengesinin ayarsızlığı ile kalıp yüzeyinde mürekkep almaması istenilen kısımlarda mürekkebin alınması sonucu meydana gelen baskı hatalarıdır (Şekil 5). Bu hataların sebepleri ve çözümleri Tablo 2 de gösterilmiştir.

Tablo 2. Tonlama hatası sebep ve çözümleri

Sebeup	Çözüm
Yanlış su / mürekkep dengesi	Su / mürekkep dengesini ayarlanır.
Hazne çözeltisinin konsantrasyonu yanlış	PH ve iletkenliği doğru ayarlanır.
Plakalar (kalıp) doğru işlenmemiş	Plaklar tekrar işleme tutulmalı. (Kalıp ve montaj bölümünü kontrol edilmeli.)
Form merdanelerinin ayarı yanlış	Merdaneleri tekrar ayarlanır.
Hazne merdanelerinin bakımı kötü yapılmış	Hazne merdanelerinin kılıfını temizleyiniz veya değiştirilmeli.
Mürekkebin su kabulü kötü	Mürekkep üreticisi ile temasa geçilmeli.

Basılmış yüzeydeki mürekkebin kurumadan üzerine gelen ikinci tabaka kağıdın yüzeyini kirletmesi arka verme hatasıdır. (Şekil 6).Bu kağıdın ön yüzüne koyu basılan bir işin, kağıdın arkasından görülüyor olmasının sebepleri ve çözümleri Tablo 3 de verilmiştir.

Tablo 3. Arka verme hatasının sebep ve çözümleri

Sebep	Çözüm
Kâğıt yeterince mat olmayabilir	Kâğıt değiştirilmelidir.
Mürekkep fazla olabilir	Mürekkebi azaltılmalı.
Çıkış ünitesinde istifleme fazladır	İstiflemeyi azaltılmalı.

Kâğıt parçacıklarının baskı esnasında kağıttan koparak kauçuk ve kalıpta birikmesi ile oluşan ve basılmış tabakaların birbirlerine yapışmaları ve ayrılmaları sırasında Yolma hatası denilen hatalar oluşmaktadır (Şekil 5). Bu hataların sebepleri ve çözümleri Tablo 4 de verilmiştir.

Şekil 5. Yolma Hatası Örneği**Tablo 4.** Yolma hatasının sebep ve çözümleri

Sebep	Çözüm
Kâğıt yeteri derecede tutkallı değil	Üretici firma ile bağlantı kurulmalı.
Mürekkep çok yapışkan	Mürekkep inceltici yağ eklenerek seyreltilir.
Baskı dairesi soğuk	Makinenin baskı hızını azaltılır.
Baskı sürati çok yüksek	Baskı bölümünün ısısı artırılmalı.
Mürekkepte mevcut kurutucu fazladır	Mürekkepte katkı maddeler kontrol edilir.

Karıştırılarak hazırlanan mürekkeplerle yapılan baskıda örneğin; sarı ve kırmızı mürekkep karıştırılarak yapılan baskılarda kırmızı lekeler oluşabilir (Şekil 5). Bu hatalar Lekelenme, beneklenme hatası olarak ifade edilir. Lekelenme

veya beneklenme hatalarının sebepleri ve çözümleri Tablo 5 de verilmiştir.

Şekil 6. Lekelenme Hata örneği

Tablo 5. Lekelenme, Beneklenme hatasının sebep ve çözümleri

Sebeup	Çözüm
Baskı altı malzemesi yüzeyi düzgün olmayabilir.	Emiciliği farklı bir kağıt tipi denemeli.
Su ayarından kaynaklanan Mürekkebin fazla su alması	Su turunu azaltın, mürekkep/su dengesini ve kimyasını kontrol edin.
Kağıtta önceki üniteden kalan su	Bir önceki ünite kontrol edilmeli.
Kağıt kaplamasının çok yumuşak olması	Mürekkep yapışkanlığını düşürülmeli, ihtiyaç halinde inceltici pasta dahil edilmeli.
Blanketin çok sert olması veya parlamış olması	Yumuşak bir blanket tercih edilmeli veya parlama giderilmeli
Mürekkebin viskozitesinin düşüklüğü dolayısıyla yetersiz transferin olması.	Transparan ekleyerek viskozitesi düşürülmeli.
Kalıp blanket arası Forsanın yüksekliği	Forsa değeri düşürülmeli

Bir başka baskı hatası da mürekkebin ve kağıdın yapısal özelliklerinden dolayı baskının kaybolması ve mürekkebin zayıf kalmasıdır (Şekil 7). Zayıf mürekkep ve baskısızlık hatasının sebep ve çözümleri Tablo 6 da gösterilmiştir.

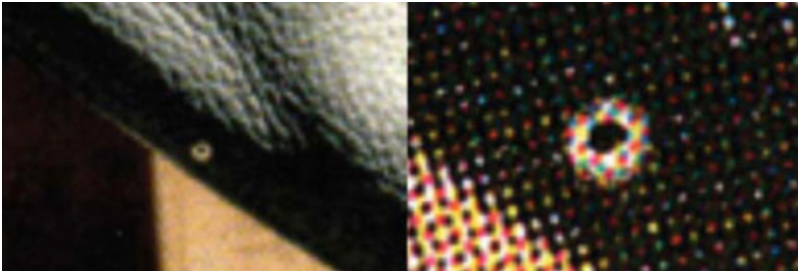

Şekil 7. Zayıf mürekkep ve baskısızlık Hata örneği

Tablo 6. Zayıf mürekkep ve baskısızlık hatasının sebep ve çözümleri

Sebep	Çözüm
Merdanelerin parlamış olması	Merdane özel yıkama solventi ile silinmeli ve sıcak suyla yıkanmalı.
Merdanelerin ayarlarının bozulması veya deformasyona uğraması	Merdanenin ayarı yapılmalı ve yüzeyi kontrol edilmeli.
Hazne suyunun kirlenmesi	Hazne suyunda mevcut katkı maddeleri kontrol edilmeli.
Merdane ısısı yeterli değil	Merdane ısısının 26-30 C arasında olmalı.

Bir başka baskı hatası da yabancı partiküllerin kalıba veya blankete yapışmasıdır. (Şekil 8) Bu hatanın sebep ve çözümleri Tablo 7 de verilmiştir.

Şekil 8. Yabancı partiküllerin blankete yapışmasından doğan hata örneği

Tablo 7. Zayıf mürekkep ve baskısızlık hatasının sebep ve çözümleri

Sebeup	Çözüm
Çapak oluşması	Mürekkep haznesinin ve hazne suyunun temizlenmeli. Merdane yüzeyi kontrol edilmeli
	Çapak mürekkebin kabuğundan dolayı ise yeni açılan mürekkep kullanılmalı.
	Çapak kağıttaki Lif veya tozdan dolayı farklı bir kağıt kullanılmalı. İhtiyaç halinde mürekkebin yapışkanlığı yumuşatıcı pasta ile düşürülür.

Baskıda şerit oluşması ve merdane izi hatası sebepleri ve çözümü bir diğer baskı hatasıdır. Sebepleri ve çözümleri Tablo 8 verilmiştir.

Tablo 8. Baskıda Merdane izi hatası sebepleri ve çözümleri

Sebeup	Çözüm
Blanketin gerginliğinin uygun olmamasıyla oluşan tümsek kaymaya sebep olabilir.	Blanketin gerginliğini üretici tarafından belirlenen değerlere göre ayarlanmalı.
Kalıba değen merdaneler çok sert ve kalıp Merdane millerinin ayarsızlığı ve Kalıbın gereğinden sert olması.	Merdanelerin sertliği ve basınç ayarları kontrol edilmeli.

Farklı bir baskı hatası da akışının çok fazla olmasından kaynaklanan mürekkebin sıçramasıdır. Bu hatanın sebepleri ve çözümleri Tablo 9 da verilmiştir.

Tablo 9. Mürekkebin sıçramasından oluşan hatanın sebep ve çözümleri

Sebeup	Çözüm
Aşırı mürekkeplenme.	Merdanelere taşınan mürekkep miktarını azaltınız.
Merdane ayarları yanlış.	Merdanenin ayarları kontrol edilmeli.
Su / mürekkep dengesi yanlış.	Su / mürekkep dengesini ayarlayınız.
Hazne çözeltisinin konsantrasyonu yanlış.	PH dengesi ve iletkenliği istenilen değerlerde ayarlanmalı.
Mürekkep akışı çok uzun.	Mürekkep üreticisi ile temasa geçiniz.

Poza kağıdının üzerindeki görüntünün sağa-sola kaymasını sağlamaktadır. Baskı makinesindeki poza, kağıdı iterek görüntünün hep aynı yerde oluşmasına sebep olur. Bu hata Ön pay hatası olarak adlandırılır. Hatanın sebep ve çözümü Tablo 10 da verilmiştir.

Tablo 10. Mürekkebin sıçramışından oluşan hatanın sebep ve çözümü

Sebeup	Çözüm
Kağıdın poza kısmı yanlış yerleştirilmiş olabilir. Makinanın poza ayarı değiştirilmiş veya bozulmuş olabilir.	Tabakalar hep aynı yönde yerleştirilmeli. Makinanın poza ayarı baskıda ki kayma oranına göre cetvel ile ölçülerek bir önceki konuma getirilmeli.

Bir başka baskı hatası Mürekkebin haznededen veya mürekkep merdanelerinden damlaması sonucu oluşan hata Tablo 11 de verilmiştir.

Tablo 11. Boya dökülmesi ile oluşan hatanın sebep ve çözümü

Sebeup	Çözüm
Merdane ve mürekkep haznesi uzaklığı sebebiyle Mürekkep akışı çok uzun olabilir.	Merdane ve mürekkep haznesi uzaklığı kontrol edilerek ayar yapılmalı ya da üretici ile temasa geçilmeli.

Baskı ünitesinin mekanik ayarlarının düzensiz olmasından, forsanın fazlalığından ya da kauçuğun fazla sert olması sebebiyle baskıya birden fazla kağıt verilmesi sonucu Çizilme, Yırtılma hatası oluşur. Bu hatanın sebep ve çözümleri Tablo 12 de verilmiştir.

Tablo 12. Çizilme, yırtılma hatası sebepleri ve çözümleri

Sebeup	Çözüm
Baskıya birden fazla kağıt girmesi.	Kağıt sevkini kontrol ediniz.
	Kağıtları havalandırın.
Kağıt gramajının fazla olması	Doğru kağıt kullandığından emin olun.
Kauçuk çok sert.	Daha yumuşak bir kauçuk deneyiniz.
Baskı ünitesinin mekanik ayarları düzensiz.	Kauçuğu değişken yükseklikte gerdiriniz.

Bir başka baskı hatası da aşırı gergin blanket nedeniyle, kalıba vuruş yaparken tümsek oluşturması ve merdaneyi titretmesi sonucu oluşan şablonlama (Merdane İzleri) hatasıdır. Şablonlama hatası sebep ve çözümleri Tablo 13 de verilmiştir.

Tablo 13. Çizilme, yırtılma hatası sebepleri ve çözümleri

Sebep	Çözüm
Aşırı gergin blanket.	Blanketin gerginliği üreticisinin tespit ettiği değere göre ayarlanmalı.
Shore değeri yüksekliğinden.	Merdanelerin sertliği kontrol edilmeli ve ihtiyaca göre ayarlanmalı.
Merdane milleri ayarsızlığı sebebiyle	Merdanenin basınç ayarları üreticisinin tespit ettiği değere göre ayarlanmalı.

2.3. Ambalaj Üretiminde Meydana Gelen Yapıştırma Hataları

Ambalaj üretiminde yapıştırmadan kaynaklı çok çeşitli, kullanım veya mekanik hata oluşmaktadır. Tanklar eğer uygun değilse tutkal sürme aparatları yeterli tutkallama yapamamaktadır. Yetersiz tutkallama yapılmadığında karton tekrar açılma yapar ve içine konulacak olan malzemeyi taşıyamaz. Makine operatörü tutkal tankına yanlış tutkalı koyduğunda oluşan hatalar oluşabilir.

Tutkalın maksimum alana sürülmesi için doğru ayar yapılması gerekmektedir. Bu durumda sürülen tutkal, işlevini yerine getirememektedir. Tutkalın sürüleceği karton yüzeyinin de düzgün hesaplanması gerekmektedir.

Karton, katlama yapıştırma makinesinde işlem aşamasında kalite kontrolden ilk etapta onay almalıdır. Kalite kontrol ünitesi, işin katlanmasını ve yapışmasını takip ederek hataların düzeltilmesi için gerekli önlemleri almaktadır.

Makinelerin yapıştırma ünitelerine girmeden üründe tespit edilen hatalar şunlardır; kutu üzerinde çok fazla baskı lekesi, renklerin uyumsuzluğu, baskıda oluşmuş çatlakların çok olması, istif paletlerinde beklerken kamburlaşma olması, kesim makinesinde kesim hatasından kaynaklı kayma, UV Lak ve basılan ekstra renklerin yapıştırılacak yerlere uygulanması

Yapıştırma esnasında oluşan hatalardan olan dipten kayma hatası en fazla karşılaşılan hatalardandır. Yapıştırmada kabul edilebilen değer 2-3 mm kadardır. Bu miktarın üzerine çıkıldığında iş fire olarak ayrılır.

Başka bir yapıştırma hatası ise; yamuk yapışma hatasıdır. (Şekil 8) Kabul edilebilir değer aralığı 3-4 mm kadardır. Bu miktarın üzerine çıkıldığında iş fire olarak ayrılır. Yamuk yapışma oluşmuşsa, üçüncü gruptaki üst bantların hızlarıyla oynanarak yamukluk ve dengesizlik düzeltilebilir. Şayet düzelme olmazsa transfer grubundaki tırnak piston ve fotosel ayarları ile yamukluk düzeltilerek kutuya en son ve doğru şekil verilir.

Şekil 8. Yamuk Yapışma Kutu Örneği

Tutkaldaki kimyasalın bozuk olması ya da malzemeye uygun olmayan bir tutkal sürülmesi sonucu tutkalın yapışmaması hatası görülür. Yapışma yeterince olmadığı takdirde iş fire olarak ayrılır. Tutkal mutlaka test edilmeli ve kalite kontrol ünitesi tarafından onaylanmış olmalıdır. Ayrıca tutkalın kuruma süresinin düzgün hesaplanması gerekir. Tutkal kurumadan ürüne herhangi bir işlem yapılamamalıdır.

Tutkal ile ilgili bir hata da makinenin enjektörlerinin ağzına pislik gelmesi veya enjektör pompasının bozulmasından dolayı dip kilit kısmına tutkal sürülemez.

Üründe UV lak ve ekstra renkler uygulanan kısımlara tutkalın sürülmemesi gerekir. Bu hata meydana gelmişse istenmeyen kısımlardaki tutkal el motoru ile temizlenmelidir.

Bir başka yapışma hatası taşma hatasıdır. Enjektörlerden fazla tutkal gelmesi ile taşma meydana gelir ve ürün kendi içinde birbirine hatta diğer ürünlere de yapışabilir. Hataların ortaya çıkış sebepleri ve çözümleri Tablo 14 de verilmiştir.

Tablo 14. Yapıştırılmadan kaynaklanan hataların sebepleri ve çözümleri

Hata	Sebebe	Çözüm
Dipten Kayma Hatası	Makinanın hız ayarı fazla olabilir.	Makinanın hız ayarı kontrol edilmeli.
	Taşıyıcı bant ayarları bozulmuş olabilir.	Taşıyıcı bant ayarları kontrol edilmeli.
	Presleme bandının ayarları yanlış olabilir.	Presleme bandındaki ayarlar gözden geçirilmeli.
Tutkalın yapışmama hatası	Yanlış tutkal kullanmak	Tutkal değiştirilir.
	Yapıştırma yerlerinde baskı veya lak bulunması.	Hatalı baskılar kalite kontrol aşamasında ayrılır.
Tutkalın Taşması Hatası	Tutkal fazlalığı ile birlikte pres makinasının basıncı sonucu tutkal taşma hatası meydana gelir.	Tutkal miktarı ve ortam ısısı kontrol edilmeli.
	Ortam ısısı fazla ise tutkalda akışkanlık meydana gelebilir.	Pres basıncı fazla ise doğru ayarlanmalıdır.

2.4. Ambalaj Üretiminde Baskı Sonrası Laminasyon Hataları

Baskı sonrasında meydana gelen hatalar; genellikle ürünün kullanım süresini arttırmak için yapılan selefona ve lak işlemleri yada ürüne çekicilik kazandıracak gofre, pencere açılması gibi işlemlerde ortaya çıkmaktadır.

Tablo 15. Yapıştırılmadan kaynaklanan hataların sebepleri ve çözümleri

Hata	Sebebe	Çözüm
Asetat Yapıştırma Hatası	Tabaka halinde ki kağıtlar makineye ters yüklenmiş olabilir.	Asetat yapıştırmasına girmeden tabakalar kontrol edilmeli.
	Tutkal miktarı fazla kullanılmış olabilir bu da kirlenmeye yol açar.	Kullanılan tutkal miktarı kontrol edilmeli.
	Uygun Asetat kullanılmamış olabilir.	Kullanılan asetatin ürüne uygun olup olmadığı kontrol edilmeli.

Asetat Çizilmesi ve yırtılması Hatası	Asetatın inceliği olabilir.	Asetatın kalınlığı kontrol edilmeli
Asetat kırılma Hatası	Asetatın kalınlığı olabilir.	Asetatın kalınlığı kontrol edilmeli
Karlanma Hatası	Tutkaldaki su oranının fazla olması	Amonyak ile koyulaştırılır.
	Tutkal yaylarının sıkı olması	Tutkal yayları kontrol edilir.
	Preston basınç silindirlerinin arasının açık olması	Preston basınç silindirlerinin ayarı düzeltilir
Kenarlarda Selefona Atması	Tutkal atıklarının birikmesi.	Basınç silindiri üzerindeki tutkal birikintileri nemli bez ile silinmelidir.
	Silindir balatalarının gevşemiş olması.	Balata sistemi sıkılarak sarma işlemi düzeltilir.
Selefona Kırışması	Selefona giriş bobin silindirinden verilmesi	Selefona verme tansiyonun düzeltilmeli
	Sarma silindirinin düzensizliği ve kaplama malzesinin buruşması	Sargı merdanesinin sarma düzeni düzeltilmeli
Kat İzi-Ko-parma Hatası	Bobinin sarma silindiri gerginliği olması	Bobin sarma silindirinin balatasının sıkılması.
	Laminasyonda presyonun az olması.	Preston basınç silindiri basıncının artırılması.
Selefonda Taşma Hatası	Selefona, kaplama malzemesinden büyük olması.	Selefona ile kaplanması istenilen malzemenin boyutları kontrol edilir
	Pozanın yanlış ayarlanması.	Pozaya geri çekilir ve selefona malzeme üzerine alınır.
Selefona Yapışmaması Hatası	Selefonda (OPP-BOPP) koronasız yüzey kaplamaya alınmış olabilir.	Korona kalemi ile selefona kaplanacak bobine tutkal verilir.
	Selefona (OPP-BOPP) uygulamada tutkal çok sulu hazırlanmış olabilir.	Amonyak ile koyulaştırılır

2.5. AMBALAJ ÜRETİMİNDE KESİM HATALARI

Tablo 16. Yapıştırılmadan kaynaklanan hataların sebepleri ve çözümleri

Hata	Sebeup	Çözüm
Yetersiz Kesme Hatası	Kesme bıçağı düşmüş olabilir. Böylece kesilmesi gereken yerler aynı kalır.	Ambalaj, kesme makinasına girmeden önce bıçaklar kontrol edilmelidir.
Yanlış Yerden Kesme Hatası	Baskı Kaymış olabilir. Eğer baskı kaydırsa iş üzerinde yanlış yerlerin kesilmesine sebep olur.	Baskıdan gelen ambalajlar kalite kontrol biriminden geçerken dikkatle incelenmelidir. Baskı kayması ise ofset makine ayarlarıyla düzeltilmelidir.
	Baskı için kesim bıçağı yanlış kullanılmış olabilir. Seri ürünlerde ki ufak değişiklikler gözden kaçmış olabilir.	Her ambalaj için üretilen kesim bıçakları doğru saklanmalı ve kodlanmalıdır. Yeni bir ambalaj için yeni bıçak yapılı ve kesim işlemi gerçekleştirilir.
Patlama hatası	Kesme makinesi gereğinden fazla hızlı olabilir. Kesme işleminin hızlı ve sert olması, ambalajda patlamaya sebep olur.	Kesme makinasının ayarı, önden bir adet numune göndererek kontrol edilmelidir. Makinanın hızı ve sertliği doğru ayarlanmalıdır.
	Ambalaj kırım yerleri makinanın sert olması nedeniyle patlar veya zarar görür.	Kesme makinasının hızı ve sertliği ayarlanmalı.

SONUÇ

Ambalaj üretiminde yaşanan hatalarda, genellikle işin düzeltilme oranı daha düşüktür. Bunun yanı sıra hatanın hangi üretim bölümünden kaynaklandığı tespit edilir ve gerekli önlemlerin alınması sağlanır. Ambalaj hata çeşidine göre tekrar basılır, tutkallanır, yapıştırılır veya laminasyon yapılır. Hata oranı üründe büyük miktarlarda değişiklik yaratmamışsa ve müşteri tarafından onaylanırsa kullanılabilir.

Baskı aşamasında yaşanan renk uyumsuzluğu, kirletme, arka verme, tonlama, zayıf baskı, yolma, çapaklanma gibi hatalar mürekkep – su dengesinin doğru ayarlanmaması mürekkebin olması gerekenden fazla veya suyun yetersiz kalmasından dolayı kaynaklanır. Baskıda oluşan hatalar poza ayarı, doğru mürekkep- su dengesi ile çözülebilir. Baskı da çizilme, yırtılma, şablonlama hataları ise makine ayarlarından; blanketin gergin, kauçuğun ve merdanelerin sert olmasından kaynaklanır. Makine ayarları kontrol edilerek baskı hataları çözülür.

Yapıştırma hatalarında; yetersiz yapışmadan dolayı ürünün ambalaj tarafından taşınmaması problemi oluşur.

Baskı sonrası laminasyon hataları genellikle makine ayarları, tutkal ve baskı altı malzemesinin laminasyona uyumsuzluğu sonucu ortaya çıkar. Makine ayarları, kullanılan tutkal, selefon ve asetat doğru seçilmeli ve kalite kontrol ünitesi tarafından onaylanmalıdır.

Kesme hataları genellikle makinede kullanılan bıçağın yanlış seçilmesi, sert bir vuruş yapmasından kaynaklanır. Makine ustasının işe uygun bir bıçak seçimi ve doğru ayar yapması ile kesme hatası çözülür.

Ambalaj hataları makinelerden ve insan unsurundan kaynaklanabilir. Dikkatsizlik ve makineyi iyi tanımamak insan unsurundan kaynaklanan hataların artmasında etkili bir sebeptir.

KAYNAKÇA

- Aygün, E. (2007). Ambalajın tüketici satın alma davranışı üzerindeki etkisi: gıda maddeleri üzerine bir araştırma (Doctoral dissertation, Sakarya Üniversitesi).
- Büyükpehlivan, G. A., & Oktav, M. (2020). Plastik Film Malzemeler Üzerindeki Basıklarda Renk Farklılığına Neden Olan Etkenlerin Belirlenmesi. *Muş Alparslan Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 8(2), 775-783.)
- Doğrutekin, Ş. (2005). Gıda sanayiinde ambalajın ekonomik yeri ve önemi (Doctoral dissertation, Bursa Uludağ University).
- Gürbüz, İ. B., & Kadağan, Ö. (2022). Gıda Ambalajlarında Değişen Tüketici Tercihleri. *Bursa Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 36(2), 357-376.
- Nazan, D. (2012). Ambalaj-reklam ilişkisi ve tasarım eğitimindeki yeri. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(6), 19-52.
- Özaydın, G., & Cennet, O. (2017). Tüketicilerin gıda tüketiminde ambalajın önemi: Konya ili selçuklu ilçesi örneği. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 23(2), 173-178.
- Ural, E., Özomay, Z., & Özdemir, L. (2018). Determination of the effect of palm oil ink on print quality. *Mus Alparslan University Journal of Science*, 6(1), 533-537.
- Özomay, Z. (2009). IGT test baskı makinesi ile ofset baskı makinesi arasındaki renk uyumu için optimum prosedürün hazırlanması (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi).
- Zelzele, Ö., & Özdemir, L. (2015). Dijital termal flekso baskı kalıbı hazırlama parametrelerinin, kalıp üzerindeki nokta yapısına etkisinin incelenmesi. *Marmara Fen Bilimleri Dergisi*, 27(2), 63-75.

2. BÖLÜM

DERSİM SANCAĞINDA İDARİ İŞLEYİŞLE İLGİLİ YAŞANAN SORUNLAR¹

Erhan TAŞ

Bingöl Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi

etas@bingol.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-2962-7689>

ÖZET

Dersim sancağı Osmanlı yönetiminde ve Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk yıllarında bu günkü Tunceli ve çevresini kapsayan idari birimdi. Dersim sancağının nehirlerle çevrili olmasının yanında yüzey şekillerinin dağlık ve kimi yerde ormanlarla kaplı olması bölgeye ulaşımı güçleştirmiştir. 1935'li yıllara kadar bölgedeki yolların yetersizliği sancağın çevreyle etkileşimini sınırlamıştır. Öte yandan nüfusun genelinin Alevi mezhebine mensup olması çevredeki Sünni toplumla bağları zayıflatmıştır. Bütün bu sebepler Dersim'in iç kısımlarında ve kuzey kısmında hâkim olan aşiretlerin devletten ve çevre toplumlardan kopuk ve serbest hareket etmelerine zemin hazırlarken, devlet bölgede etkisiz kalmıştır. Bölgenin belli kısmında aşiretlerin devlete rağmen otorite olarak varlığını korumaları birçok soruna sebep olmuştur. Dışardan atanabilecek memurların bölgeyi tanımamaları, toplumla iletişim problemi yaşamaları, aşiretlerin baskısı gibi nedenler devletin yerelden idareci ve memur atmasına neden olmuştur. Fakat bu atamalar zaman zaman idari işleyişi olumsuz etkilemiş ve beraberinde birçok soruna zemin hazırlamıştır.

Arşiv belgelerine dayalı olarak hazırlanan bu çalışmada Osmanlı'nın son

---

1 Bu çalışma 1914-1923 Yılları Arasında Dersim'de (Tunceli) Asayiş başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

sürecinde ve Türkiye'nin ilk yıllarında Dersim sancağında idari işleyişten kaynaklanan sorunlar irdelenmiştir. Kronolojik sıraya dayalı olarak hazırlanan bu tematik çalışmada, birçok örnek olay incelenerek bölgede uygulanan idari sistem ve bunların yaşanan sorunlar üzerindeki etkisinin ortaya konması hedeflenmiştir. Çalışmada sadece idari işleyişle alakalı değerlendirme yapıldığı için Dersim sancağında yaşanan diğer sorunlara değinilmemiştir. Bu durum sancakta yaşanan sorunların sadece idari işleyişten kaynaklandığı yanlışlığına sebep olmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Aşiret, Atam, .Dersim, Mutasarrıf, Kaymakam.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti Dersim sancağında tam bir hâkimiyet kuramadığı gibi sürekli aşiretlerle ve aşiretlerin silahlı çeteleriyle mücadele etmek zorunda kaldı. Aşiretler silahlı güçleriyle orantılı olarak çevre idari birimlere eşkıyalık saldırılarında bulundu. Devlet görevlileri aşiretler karşısında yetersiz kaldı bu da devletin bölgedeki aşiret liderlerini veya bölgede otorite sahibi kişileri görevli olarak atamasına zemin hazırladı. Diğer taraftan bölgedeki sıradan memurlarda genellikle yerelden atandı.

Dersim'de yaşanan olaylar genelde aşiretlerin devlete itaat etmemesinden ya da çevredeki toplumlara yaptıkları gasp amaçlı saldırılardan kaynaklanmış olsa da, asayiş olaylarının bir kısmında idareden kaynaklanan bazı hususlar da etkili olmuştur. Kimi durumlarda idarecilerin tutumları, zaman zaman da memur sayısının yükseltilmemesi yoluyla giderleri azaltmaya yönelik idari yapılanma düşüncesi bazı hadiselerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Önal, 2006:202).

Osmanlı, bazı özelliklerinden dolayı Dersim'de görevlendireceği yönetici ve memurlarda halkın gelenek ve inancını tanıyor olmak, toplumla iletişim kurabilecek kadar yerel dili bilmek gibi bazı özellikler aramıştır (Gül, 2014 (a):292). Fakat kültürel farklılıkların yanında çoğunlukla nitelikli çalışan vazifelendirilememesi neticesinde, devlet amacına ulaşamamıştır. Ayrıca kimi zaman görevi suiistimal eden şahıslar Dersim'e tayin edilmiştir (Riştanoğlu, 1995:595). Bu hususlardan dolayı Dersim'de yönetici ve memurların bir kısmı inanç, yaşantı ve dil yönünden farklılık gösteren halkla ilişkileri geliştirememiş böylece idare ile toplum arasında kopukluk yaşanmıştır. İdari birimlerdeki sorunların çözülmemesi devleti Dersim sancağındaki idareci ve memurlar noktasında önlem al-

maya zorlamıştır.

Osmanlı Devleti yaklaşık 400 yıl boyunca, Türkiye Cumhuriyeti de ilk yıllarında Dersim’de ciddi asayiş sorunları yaşamıştır. Devlet bu sorunlara çözüm üretmek istemiş ve bu amaçla onlarca rapor hazırlatmıştır. Alınan tedbirlere ve yapılan askeri hareketlere rağmen uzun vadede Dersim’deki sorunlar çözülememiştir. Bu sorunların geneli yerleşik aşiret düzeninden kaynaklanmışsa da sorunların bir kısmı tedbir amaçlı uygulanan idari işleyişten kaynaklanmıştır.

Dersim sancağında idari işleyişle ilgili sorunları ele alan bu çalışmada içerik, aşiret ileri gelenlerinin idareci olarak atanması, idareci ve memurların ihmallerinden kaynaklanan sorunlar ve idareci ve memurlara yaptırım uygulanması şeklinde üç başlıkta ele alınmıştır. Böylece Dersim’de yaşanan sorunların bir kısmının gerekçelerinin ortaya konması amaçlanmıştır.

1. DEVLETİN İDARİ SORUNLAR KARŞISINDA ALDIĞI TEDBİRLER

1.1. Aşiret Liderleri veya İleri Gelenlerin İdareci Olarak Atanmasından Kaynaklanan Sorunlar

Dersim’in iç kısımlarında ve kuzey hattında aşiret yapısı etkili olmuş ve aşiret liderleri aşiretleri yönetmiştir. Diğer toplumlara kapalı aşiret kitlesi ise idareci olarak aşiret liderini tanımıştır. Bu düşünceye sahip olan toplumda devlet, aşirete aracısız ulaşamadığından dolayı bir görev vererek muhatap kabul ettiği reisler üzerinden idare etmeye çalışmıştır. Fakat nahiye müdürü ya da kaymakam olarak tayin edilen aşiret reisleri diğer idari bölgelerden farklı olarak, bir görevliden çok aşiret lideri gibi davranmıştır. Bu da otoritenin devlet ile aşiret reisi arasında paylaşılmasına zemin hazırlamıştır. Bölgede hakimiyet kuramadığı gibi kalıcı çare de bulamayan devlet görevlileri, tedbir amaçlı uyguladığı bu sistemde geçici olarak vergileri toplayabilmek, aşiretleri kontrol altında bulundurarak işleyişini sürdürebilme konusunda kısmi kazanımlar elde etmiştir. Fakat uzun vadede bu usülden ciddi zarar görmüştür. Çünkü güvenli konaklarında yaşayan aşiret reisleri, bu durumdan faydalanarak, resmîyet kazanma yoluyla güçlenen statülerini keyfi bir şekilde şahıslarının ve aşiretlerinin çıkarları doğ-

rultusunda kullanmıştır. Bu durum güç esasına dayanan derebeylik benzeri anlayışı daha da genelleştirmiştir (Uluğ, 2014:113,147; Sevgen, 1999:67,69; Kemal, 2013:334; Yolga, 1994:59). Liyakatsizlikle birlikte adaletsizlik ve kayırmaya zemin hazırlayan bu usül sayısız probleme neden olduğu için bu yöneticiler kimi zaman görevden alınmıştır.

Tanzimat sürecine kadar merkezi yönetimin otoritenin uzak ve önemi olmayan bir bölge olarak nitelendirilen Dersim’de Tanzimatla birlikte ıslah faaliyetleri başladı. Hâkim aşiret sisteminin etkisiyle bu süreçte de aşiret reisi, seyit veya onların çocuklarının kaymakam ya da nahiye müdürü olarak görevlendirilmesi ne devam edildi (Gül, 2014 (b): 244,245; Dersim Raporu, 2011:74). 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren birçok örnek verilebilecek olan bu uygulama (BOA. BEO., D.N. 4432, G.N. 332381 (1.1); İ.DH., D.N. 1467, G.N.1 (1.2); Dersim Raporu, 2011:74; Yolga, 1994:59; Sevgen, 1999:69,70; Gül, 2015:38; Yılmazçelik, 2010:169; Toraman, 2010:192) Dersim’in kısa süre devam eden vilayet statüsünde de görüldü (Dersim Raporu, 2011:75). Bu uygulama birçok soruna sebep olduğu gibi devlet tarafından uygulanmaya çalışılan ıslahat girişimlerini de olumsuz etkiledi. Bu çerçevede, yöneticiler ve memurlar kimi zaman ıslahat ve tedip harekâtlarına engel olmaya ya da bunları geçiştirmeye çalıştı (Günel, 2010:51; Akgül, 2009:15,18; Sevgen, 1999:62).

1848-1866 yıllarında Erzurum’da Rus konsolosu olarak çalışan Alexandre Jaba’ya göre, Kürdistan coğrafyasında bir şahıs şöhret kazanınca, halkın beğenisini de elde eder ve halk tarafından desteklenirdi. Bundan dolayı devlet yetkilileri bu şahsa yönelik bir şey yapamazdı. Sorunların büyük kısmı da bu şahıslardan kaynaklanırdı (Jaba, 2016:58). Yerinde olan konsolosun bu değerlendirmesi Dersim toplumuna uymasına rağmen yetkililer Dersim’de daima yerelden birilerini idareci olarak tayin etmek zorunda kaldı. Bu uygulama birçok soruna kaynaklık ettiği gibi varolan problemlerin devam etmesine de neden oldu.

Devlet diğer bölgelerdeki tayinlerde uyguladığı aldığı kriterlerin geneli ni Dersim sancağında uygulayamadı. Nahiye yöneticiliğine tayin edilecek bir şahsın, nahiyedeki her işten mesul olmasına bağlı olarak belli düzeyde liyakatinin olması icap ederken çoğu tayinde bu dikkate alınamadı. Bu atama şekline kaynaklanan olumsuzlukları gören Zeki ve Şakir Paşalar 19. yüzyıl sonlarına doğru gönderdikleri ayrıntılı layihada yapılacak ıslahatın son safhasında aşiret liderlerinin nahiyelerinde idareci olarak tayin edilmemesini önerdi (Badem ve

Yıldırım, 2014:174; Gündoğdu ve Genç, 2013:113) fakat ileriki süreçte bu tür problemler görevlendirmeler devam ettirildi. Örneğin 20. yy başlarında Hozat, Nazımiye ve Ovacık'a bağlı bazı nahiyelere dışarıdan tayin edilen müdürler, aşiret mensuplarınca onaylanmadığı gibi bazıları da görev mahallini terk etmeye mecbur bırakıldı. Sonuçta çaresizce idare-i maslahat uygulamasına başvurularak liyakatte yetersiz ve eğitim düzeyi düşük ve sürekli suça bulaşmış olan liderlerden bazıları kendi aşiretlerine idareci sıfatıyla atandı (Gündoğdu ve Genç, 2013:160).

Nahiye müdürü sıfatıyla atanan aşiret liderlerinin mevzuatın yanı sıra okuma-yazmayı bilmemeleri, yasaların uygulanmaması gibi birçok problemi beraberinde getirdi (Gül, 2015:40). Bir kısmı seyit denilen mezhepsel lider olan bu yerel idareciler, bölgede devlet otoritesinin hâkim olamamasının en önemli nedenlerinden biri oldu (Kaya, 2010:317). Çünkü maiyetinde yüzlerce silahlı adamı olan, bununla birlikte kaymakam veya nahiye müdürlüğü yapan aşiret liderleri, kendi menfaati mevzu bahis olduğunda devlete rağmen farklı bir eylemde bulunabilmekteydi. Diğer yandan toplumun özendiği statüsünü kaybetmek istemeyen ve kendisini halktan farklı yansıtan bir reisin şahsi menfaatine zarar veren durumlarda bile merkezi otorite adına halkın isteklerini savunması olası değildi.

Dersim'de devletin otorite oluşturamadığı yerlerde yukarıda değinilen problemler ortaya çıkarken, devletin hakim olduğu yerlerde idarecilerle ilgili farklı problemler yaşanmaktaydı. Kemah (Önal, 2006:169) ve Çarsancak (Pertek civarı) gibi yerlerde yerelden yönetici sıfatıyla tayin edilen beylerin yanında resmi bir görevi bulunmamasına rağmen kaymakama kıyasla daha itibarlı ve daha etkili olan bazı kişiler öne çıkmaktaydı. Fakat bu beyler aşiret reislerinden farklı olarak devlete karşı isyan eylemlerine girişmezdi. Bunlar genellikle halka zulmederdi. Ayrıca yerelden yapılan bazı görevlendirmeler aşiretlerin tepkisine ve husumete sebep olurdu (ATASE. İSH. S. 12992, K. 202, G. 186; İSH. S. 13148, K. 202, G. 259ab). Bu durum devletin bölgedeki egemenliğini zayıflatırdı.

I. Dünya Savaşı'nın başlamak üzere olduğu süreçte Arslanuşağı lideri Mahmut Ağa Ovacık'a kaymakam olarak atandı. Lakin 1916'da Ovacık, aşiretlerin eline geçince aşirete mensup olmayan görevliler kazadan çıkmak zorunda bırakıldı. Sonraki süreçte Maksuduşağı Aşireti reisi Kasımoğlu Munzur kaymakam yapıldı (Dersimi, 1952:47,48). Sabıkası haylice fazla olan Kasımoğlu Munzur devletin verdiği vazifeleri yapan bir görevliden çok düzen ve asayışı bozan bir

eşkıya lideri oldu.

Kureyşan lideri Ali Gah, Mazgirt'e bağlı bir nahiyeye fahri müdür olarak tayin edildi (Dersimi, 1952:54). Bu kişi aşireti ile birlikte 1916'da çıkarılan ayaklanmada öteki aşiretlerin başını çekmekten geri durmamıştı (Karabekir, 2004:98). Dersim aşiretlerinin genelinin dahil olduğu ayaklanmadan sonra Pülümür kaymakamlığına Hüseyin Beyoğlu Mustafa Bey atandı (BOA. BEO., D.N. 4432, G.N. 332381 (1.1). Bu tayinler, devletin bölgede yaşadığı çaresizliği göz önüne sermesi yönünden önemlidir.

1919'da Karaballı liderlerinden Hasan Hayri Bey'in biraderi Yusuf Efendi Ovacık kaymakamlığına tayin edildi. Fakat altı ay kadar vazife mıntıkasına gidemeyerek sancakta ikamet etti. Mülki idareci sıfatıyla 1919 yılı milletvekili seçimlerinin yasalar çerçevesinde yapılmasını temin etmesi gerekirken, seçimlerin Hasan Hayri'nin lehine neticelenmesi yönünde çalıştı (BOA. DH.İ.UM. EK., D.N. 117, G.N. 10 (1.1).

Devlet aşiret reislerini müdür ya da kaymakam olarak atarken, bu şahısların olası isyanlarını da önlemek istedi. Abbasuşağı Aşireti kimi zaman ayaklanma çıkardığından dolayı Osmanlı Abbasuşağı lideri Meço Ağa'nın tekrar ayaklanma çıkarmaması için kendisini Nazımiye'ye kaymakam sıfatıyla tayin etti (Sertel ve Akyel, 2015:310). Meço Ağa (Mustafa) meclisin 28 Nisan 1921 tarihli oturumundan iki ay öncesine kadar kaymakamlık görevini devam ettirdi (Zabıt Ceridesi, D.I, C.10, 1921:125,126).

Sevr Antlaşması sırasında isyancı aşiretleri temsilen Abbasuşağı lideri Meço Ağa tarafından mutasarrıflığa isyan nitelikli bir bildiri verildi. Milli Mücadele Hükümeti zaman kazanmaya çalışırken, asiler sert bir telgraf daha gönderdi ve Sevr Antlaşması'nın yürürlüğe sokulmaması durumunda silahlı eylem yapılacağı tehdidinde bulundu. Milli Mücadele Hükümeti problemi çözebilmek için bazı önlemler almak mecburiyetinde kaldı. Dersim'in önemli isimlerinden Di-yab ve Mustafa Ağalar sancak milletvekili olarak TBMM'ye davet etti (Akgül, 2009:16,17). Sonuçta vekil seçilen Di-yab Ağa meclis çalışmalarına istikrarlı bir şekilde katılırken, 12 Mayıs 1920 tarihinde sancak vekili olan Meço Ağa gecikmeli de olsa meclis faaliyetlerine katıldı (Zabıt Ceridesi, D.I, C.10, 1921:125). Bu aşiret liderlerinin milletvekili seçilmesiyle isyancı aşiretlerin güç kaybetmesi sağlandı böylece hükümet hedefine ulaştı.

Osmanlı bir yörede ayaklanan veya ayaklanabilecek olan güçlü şahısları idareci sıfatıyla tayin etmiş ve bu şekilde önlem almıştır. Koçgiri girişimi riskli

bir hal alınca, Milli Mücadele Hükümeti de bahsedilene benzer önlemler almaya çalışmıştır. Yönetim, Koçgiri liderlerinden Alişan'ı geçici olarak Refahiye kaymakamlığına; biraderi Haydar'ı İmranlı müdürlüğüne tayin etmiştir. Devletin bir görevlisi olmasına rağmen İmranlı bucak müdürü ve Koçgiri Aşireti lideri Haydar Bey isyanı bastırmak için samimi bir şekilde harekete geçmemiştir (Akgül, 2009:15,18). Üstelik baş vurulan bu önlem, aşiretin bölgedeki gücünü artırmıştır.

Hükümetçe baş vurulan idari önlemlere rağmen Haydar ve Alişan'dan faydalanılmadığı gibi bu şahıslar zararlı faaliyetlerini sürdürmüştür. Fakat Meço Ağa elde ettiği statüden dolayı merkezi otorite açısından yararlı hizmetler icra edecek duruma gelmiştir.

Koçgiri İsyanı'nın kışkırtıcılarının başında gelen Alişir, bazı yakınlarıyla beraber Ovacık'ın Ağdat köyünde ikamet eden Seyid Rıza'ya sığınmıştır. Bu sıralarda Seyid Rıza'nın bir oğlu bölgede nahiye müdürüdür (ATASE. İSH. S.N. 14852, K.N. 773, G.N. 73ad). Görevi ifa edeceğine inanılmamış olmalı ki görevliler Seyit Rıza'nın nahiye müdürü olan oğluna Alişir ve yanındaki zanlıları yakalamasını emretmemiştir.

27 Şubat 1921 tarihinde mecliste Dersim'in doğusunu da kapsayan kısmın güvenliğini temin etmek amacıyla Mazgirt ve Nazımiye'yi de kapsayan Palu Livası oluşturulması düşünüldü. Kabul edilmeyen teklifte nahiye idarecilerinin bölgedeki önemli ailelere verilmesi önerildi. Müzakereler esnasında Elazığ vekili Hüseyin Bey, Pah nahiyesine atanacak bir müdürün, Suroğulları'nın in onayını almadan bir iş yapamayacağını belirtti (Keskin, 2007:139, 140). Hüseyin Bey'in açıklaması, Dersim'de aşiretlerin etkin olduğu bölümdeki genel vaziyeti ve bunun meclis ve hükümetçe kabul edildiğini ortaya koymasından dikkate değerdir.

Cumhuriyet'in ilk döneminlerinde yukardakini anımsatan uygulamalar sürdürüldü. Pilvenk lideri Kösoğlu Süleyman, Dere nahiyesi müdürü sıfatıyla görev yaptı. Bu uygulamada kısa bir zaman önce Pilvenk Aşireti'nin nahiyeyi ve Pertek'i ele geçirmiş olması önemsenmedi. Ayrıca Doğu Cephesi'nde Ruslarla işbirliği yapmasının yanında Mazgirt ve Nazımiye'yi yağmalayan Kırgan Aşiretinin lideri Şatoğlu Selman, Abbasuşağı lideri Seyid Rıza ile yaşadıkları düşmanlık neticesinde, Sin nahiyesine idareci yapıldı (Uluğ, 2011:55-57). Pülümür'ün Tanzik nahiyesinin aynı zamanda seyit olan müdürü, 1930'da devlete ihanet ettiği için görevden alındı fakat bu sefer de Kemah'ta bir nahiyeye tayin

edildi (Dersim Raporu, 2011:253). Görüldüğü gibi aşiret reisleri isyan başta olmak üzere yasa dışı birçok hadiseye sebep olmalarına rağmen hükümet tarafından idareci olarak tayin edilmeye devam edildi. Bu usul Dersim sancağında karşılaşılan sorunların çözümüne katkıda bulunmadığı gibi, mevcut problemlerin sarmala dönüşmesinde etkili oldu.

1.1.1. İdareci ve Memurların İhmallerinden Kaynaklanan Sorunlar

Dersim’de zaman zaman yönetici ve memurlar vazifelerini ihmal ederek suiistimalde buldukları gibi, kimi zaman da aşiretleri isyan etmek zorunda bırakmışlardır. 1890’lı yıllarda Nazımiye’de ayaklanan bazı aşiretler teslim oldu. Ama bölgede görev yapan memurlar, bu aşiret reislerinden bazılarını takip neticesinde ele geçirilmiş gibi yansıtarak gerçeği çarpıttı (BOA. BEO., D.N. 87, G.N. 6522 (14.1). Bu hadisede memurlar, merkezin hadise ile ilgili tutarsız politika üretmesine zemin hazırlamış oldu.

Ovacık’tan gelen çetelerin baskınlarından bunalmış olan Kemah köylüleri 1892’de Erzurum Valiliğine müracaat etti. Muhatap bulamayınca başkente istida gönderdi. Bu müracaatdan sonra 1897 yılında 4. Ordu Ovacık çetelerinin halka yönelik baskınlarına yönelik önlem almakla vazifelendirildi. Aynı şekilde Dersim aşiret eşkıyasının Divriği ve Kemaliye taraflarına gerçekleştirdiği saldırılar 1896 yılında şikayet edildi fakat vekiller meclisi 1897’de hadiselerin sorulturulması yönünde karar alarak problemi geçiştirdi (Taş, 2016:379). Bu olayda görüldüğü üzere eşkı saldırılarının üstünden uzun zaman geçmiş olmasına rağmen idarecilerin hâlâ soruşturma girişimleriyle zaman kaybetmesi, halkın çaresizliğini göstermesi yönünden önemlidir.

1895’te vazife değişimi esnasında, görevli birliğin görevi devralacak olan kuvvet yetişmeden Pertek’ten uzaklaşması güvenlik zafiyetine neden oldu. Durumdan haberdar olan aşiret eşkıyası Pertek’teki Ermeni mahallesine saldırdı ve mahalleyi yağmaladı (BOA. Y.A.HUS., D.N. 342, G.N. 95 (2.1). Bu hadisede askeri birliğin disiplinsizliği büyük karışıklığa ve gaspa sebep oldu.

1899’da Nazımiye’de yaşayan Arıllı, Kureyşan, Karsanlı Aşiretlerinden meydana gelen 500 civarında eşkıya, Kureyşanlı Ali Çavuş’un kışkırtmaları sonucunda, Kiğı dolaylarına saldırıp katliam ve gasp hadiseleri gerçekleştirdi. Eşkıyanın yanında, Nazımiye mıntıkasına ait ve komutanlarıyla kirvelik bağı kurdukları 2 bölük asker de vardı. Olay haber alınınca, soruşturma heyeti gönderilerek inceleme başlatıldı (BOA. Y.A.RES., D.N. 106, G.N. 10 (3.1/5.1).

Muvazzaf askerlerin dahil olduğu eşkıyalık eylemlerinin görülmediği Dersim’de yaşanan bu hadise nadirattandır. Ayrıca bu olay yetkililerin bölge insanıyla samimi ilişki kurmasının sebep olduğu problemleri yansıtması yönünden dikkate değerdir.

Zeki Paşa’nın 1907’de hazırladığı layihada benzer problemlere vurgu yapılmıştır. Bu çerçevede aşiret çeteleri daima Arapgir, Kemaliye, Çemişgezek ve Kemah’a yakın köylere baskın yaparak köyleri yağmalamaktadır. Vazifeli birkaç tabur askeri kuvvet eşkıyayı engelleyememektedir. Elazığ valisi ve Dersim mutasarrıfının anlaşamamaları ve bölgeyi yönetememeleri başarısızlığa sebep olmaktadır. Zeki Paşa sadece sorunları tespit etmekle yetinmeyerek, çeşitli reçeteler de sunmuştur. Zeki Paşa’ya göre, Dersim’e Erzincan Mutasarrıfı Mahmut Paşa, Elazığ’a da geçmişte valilikle görevlendirilmiş olan Hasan veya Fehmi Beylerden herhangi birisinin yeniden atanması Dersim’deki olayları engelleyecektir (BOA. Y.PRK.ASK., D.N. 250, G.N. 37 (1.1/2.1)).

1908’de Dersim’de çete saldırıları artış gösterdi. Elazığ valisinin, yöre insanının huyunu bilmemesinin yanında gerekli tedbirlere baş vurmaması ve aşiret liderlerinde ölçsüzlüğe neden olacak hareketler yapmasından kaynaklandığı değerlendirilen bu sorun, birçok defa dillendirilerek, valinin değiştirilmesi istendi (BOA. Y.PRK.KOM., D.N. 16, G.N. 33 (1.1)). Bu dönemde karşılaşılan hadiselerin büyüklüğü ve sancak asayişine olan tesiri göz önünde bulundurulduğunda, yetkililerin haklılığı anlaşılacaktır.

1908’de Dersim’de ayaklanan aşiretler üzerine asker gönderildi. Ordu komutanı ve Elazığ Valiliği askeri devam etmekte olduğunu iddia ederken, Çemişgezekliler komutanı, görevini yerine getirmemekle itham ederek, çete saldırılarının sürdüğünü iddia etti. Elazığ Valiliğinin tepkisine rağmen olayın incelenmesi için hükümet Şura-yı Devlet azalarından Mustafa Bey ve Ferik Ali Paşa’yı görevlendirdi (BOA. İ.DH., D.N. 1469, G.N. 42 (1.1/2.1)).

Mutasarrıf Mehmet Hayrettin 1908 harekâtı sırasında mekeze bir rapor göndererek Dersim sancağındaki isyankâr aşiretlere itimat edilmemesi ve aşiretlerin şiddet yoluyla bastırılması gerektiğini fakat Elazığ valisinin gerçeği gizleyerek askerî harekâta girişilmemesi için uğraştığını belirtti. Ayrıca valinin talebinin kabul edilmesi durumunda, kendisinin başka bir yere atanması isteğinde bulunarak tepkisini dile getirdi (Dersim Raporu, 2011:172,173).

Neşet Paşa Harekâtı sürerken iklim koşullarından kaynaklanan olumsuzluklar ve redif birliklerinin terhis edilmek için isyankâr bir tavır takınması gibi

çeşitli sebepler harekâtın istenen neticeye ulaşamamasında etkili oldu (Dersim Raporu, 2011:183). Dersim milletvekili Abdülhak Tevfik 1921’de Merkez Ordusu Komutanlığına gönderdiği bir telgrafta bu olaya değindi. Milletvekili, 1908’de gerçekleştirilen Neşet Paşa askeri harekâtını başarısız olarak niteledi. Başarısızlığı ise ordu komutanının yetersizliğine ve Erzincan’da bulunan Müşir Zeki Paşa’nın Dersimlileri himaye etmesine bağladı (ATASE. İSH. S.N. 12414, K.N. 1260, G.N. 83). Bu değerlendirmelerden de anlaşıldığı gibi 1908 askeri harekâtı sırasında görevliler daima birbirlerini suçladıkları gibi valiler de risk almamıştır.

1910 yılında yöneticilerin görevini yapmadığını, eşkıyayı önlemediğini ve takip etmediğini iddia eden halk galeyana gelerek Çemişgezek’teki resmi kurumlara baskın yapmıştır. Protestoya katılan kitle, devlet memurlarını gayriresmî bir şekilde görevden uzaklaştırarak vaziyeti merkeze bildirmiştir. Merkezden gelen emirde 1907’de Koçuşağı, Şamuşağı ve Resikuşağı gibi saldırgan aşiretlerin eşkıyalık faaliyetlerinin engellenmesi için gerekli emirler verilmesine rağmen halkın bu tepkisinin nedenlerinin araştırılması istenmiştir (BOA. Y.A.HUS., D.N. 515, G.N. 106 (7.1). Dersim’de resmi işleyişte gelenek hâlini alan “olayların nedenini araştırma” usulü olayları ve halkın tepkisini geçiştirmekten başka bir mana ifade etmemiştir.

Nazımiye’de aşiretlerin bazı köylere saldırarak halkı katletmesinin yanında halkın arazi ve malına el koyması neticesinde aşiretler, 1910’da Dâhiliye Nezaretine şikâyet edildi. İlgili bakanlık ve mahkeme köylülerin malının iade edilmesine karar verdi. Buna rağmen Nazımiye kaymakamı saldırgan aşiretleri korumaya çalışınca köylüler tekrar bakanlığa başvurmak mecburiyetinde kaldı (BOA. DH.H., D.N. 49, G.N.7 (2.1/3.1). Kaymakamın bu tavrı, adalete hizmet etmekten ziyade liderleri ile samimi ilişki içerisinde olduğu aşiretleri koruma çabası olarak değerlendirilmelidir.

1913 yılında Peri yakınlarında nehir taşımacılığını kolaylaştırmak maksadıyla yapılacak olan Pağnik gemisinin ihalesi için gerekli yasal şartlar yerine getirilmeden ve şartname onaylanmadan önce, görevliler gemiyle alakalı bazı işleri müteahhide yaptırdı ve ödeme işlemlerini tamamladı. Yasaya uygun olmayan bu işlem soruşturmaya konu oldu. Memurların, menfaat elde etmek veya halkın faydasına bir durum olduğu için süreci hızlandırmak gayesiyle başvurmuş olabileceği bu tavrın nedeni anlaşılammıştır. Ancak kanuna uygun olmayan bu uygulama, memurların kanuna aykırı eylem sırasında sergilediği rahat tavrı ve

denetim yetersizliğini göstermesi yönünden önemlidir. Benzer şekilde I. Dünya Savaşı'ndan bir süre önce Dersim'de yol yapım çalışmaları başlamışsa da tamamlanamamıştır. Vilayet idarecilerinin sorumsuzluğunun etkisiyle yol yapımında kullanılacak aletlere sahip çıkılmadığından dolayı eşya dağılmış, hatta bir kısmı da kaybolmuştur (BOA. DH.İD., D.N. 211, G.N.63 (5.2/8.2/9.1)).

Dersim'de görevli memurların vazifelerini suiistimal etmesinin birçok örneği vardır. 1914'te sınava girecek bazı şahısların harcırahlarının ödenmesi kararlaştırıldığı hâlde Çemişgezek bölgesinde ödenecek olan harcırahlar, vilayet muhasebesince vaktinde gönderilmediğinden dolayı adaylar sınava gidememiştir (BOA. DH.İD., D.N. 211, G.N.63 (9.1)).

1917 senesinde Topuzlu Aşiret eşkiasının Kuruçay'a bağlı köylere saldırmışından dolayı halk durumdan şikayetçi olmuş ve yardım istemiştir. Talep kaymakamlık tarafından ilgili mutasarrıflığa bildirilmiş fakat gerekli tedbirler alınmamıştır (BOA. DH.EUM.AYŞ., D.N. 20, G.N. 58 (5/7)). Yaşanan savaştan dolayı askerî kuvvetlerin yetersiz oluşuyla beraber idarecilerin saldırıları önemsememesi veya çözüm üretmemesi halkın kalabalık eşkıya çeteleri karşısında yaşadığı çaresizliğin devam etmesine neden olmuştur.

Ocak 1919'da Kemaliye Milli Teşkilatı kurulmadan bir süre önce Kemaliye, Dersim aşiret eşkiasının saldırısına uğradı. Eşkıyanın herhangi bir karşı kuvvetle karşılaşmadan rahat bir şekilde saldırı gerçekleştirmesinde bölgedeki jandarma kuvvetlerinin yetersizliği ve görevine önem vermemesi en önemli etken oldu (ATASE. ATA.ZB. S.N. 2328, K.N. 27, G.N. 78).

1919 yazında Pülümür kaymakamı eşkıya takibine çıkarken eşkıyayı çevreleyip, yakalayabilmek gayesiyle Tercan ve Kiğı kaymakamlarına durumu açıklayıcı telgraf gönderdi ve harekete geçmelerini talep etti. Merkez tarafından daha önce eşkıya takibinde kaymakamın bizzat bulunması emredilmiş olmasına rağmen Tercan ve Kiğı kaymakamları hadiseye önem vermeyerek olay yerine gitmedikleri gibi yardımcı kuvvet de göndermedi. Bundan dolayı yapılan takipten netice elde edilemedi (BOA. DH.EUM.AYŞ., D.N. 11, G.N. 44 (1/2)). Birçok arşiv belgesinde tespit edildiği üzere askerî destek göndermeme veya gönderememe durumu, Osmanlı Devleti'nin Dersim'de daima yaşadığı bir problemdi. Üstelik bu problem zafiyet oluşturan ve eşkıyalığın devamına sebep olan en mühim unsurlardan biriydi.

Kasım 1919'da Sivas'tan Harbiye ve Dâhiliye Nezaretlerine gönderilmiş olan bir telgrafta Dersim eşkiasının gasp ve soygun mahiyetli saldırılarının

artış gösterdiği bildirildi. Bu vaziyetin Erzincan mutasarrıfının açgözlülüğü ve kötü niyetli eylemlerinden kaynaklandığı belirtilerek mutasarrıfın değiştirilmesi talep edildi (ATASE. İSH. S.N. 3570, K.N. 39, G.N. 109AA).

Milletvekili seçimleri Dersim’de bazı problemler yaşanmasına kaynaklık etmiştir. 1919 yılı seçimlerinde Batı Dersim aşiretleri Hasan Hayri Bey’i desteklerken, Doğu Dersim aşiretleri ile birlikte Çemişgezekliler de Lütfi Fikri Bey’i destekledi. Batı Dersim aşiretleri ile Çemişgezekliler arasında eskiden kalma bir düşmanlık vardı. Bu düşmanlığın da etkisiyle Batı Dersim aşiretleri, Çemişgezekli Mutasarrıf Emin Bey’in ve yeni vali Mümtaz Bey’in, Lütfi Fikri Bey’i destek olduklarını ve Hayri Bey’e karşı olduklarını öne sürerek merkeze tehdit içerikli telgraflar çekti (ATASE. İSH. S.N. 12992, K.N. 202, G.N. 186). Kargaşa kitlesel bir mücadeleye ve bir ayaklanmaya evrilmekten seçimler tamamlandı. Hadiseyle ilgilenen 13. Kolordu Komutanı, Doğu ve Batı Dersim aşiretleri arasında yaşanan anlaşmazlıktan dolayı bazı aşiretlerin Çemişgezek’e husumet beslediğini ayrıca Çemişgezekli mutasarrıfın yerine başkasının atanmasının uygun olacağını belirtti (ATASE. İSH. S.N. 13148, K.N. 202, G.N. 259ab).

1920 yılında Karaballı Aşiretine mensup çete Dersim merkez hapishanesine baskın gerçekleştirerek tutuklu olan akrabalarını kaçırdı. Hadiseden önce savcı ve jandarma komutanı mesuliyeti genç bir teğmene bırakarak bölgeden uzaklaşmıştır (BCA. K. 30.18.1.1, K.N. 6, G.N. 43, S.N. 11.1/11.8). Asıl sorumluların hadiseden bir süre önce Dersim’den uzaklaşmalarının nedeni anlaşılmasa da muhtemeldir ki bu kişiler gerçekleştirilecek olan saldırıyı haber aldıkları için saldırıyı yaşamamak amacıyla bölgeden uzaklaşarak, vazifesini ihmal etmiştir.

1920’de Koçuşığı Aşiret çetelerinin baskınlarının artış gösterdiği bir süreçte önlem almak amacıyla yazışmalar sürdürülmüştür. Elazığ Valisi Temsil Kurulu’na 1920’de bir telgraf çekerek şikâyetini iletmiştir. Valinin idiasına göre, Jandarma Komutanı Koçuşığı Aşireti’ni savunduğundan dolayı bu aşiret şımarmış ve saldırılarını arttırmıştır. Hatta bu yönüyle bazı aşiretlere de kötü örnek olmuştur (ATASE. ATA.ZB. S.N. 4135, K.N. 27, G.N. 76au). Vali hadiselerin artmasında sorumluluğun alay komutanına ait olduğunu belirterek bir taraftan probleme çözüm üretmekten, diğer taraftan da mesuliyetten kurtulmaya çalışmıştır.

1921’de Hozat hapishanesinde memur olarak vazife yapan Hasan Efendi’nin Kürtçülük fikri doğrultusunda toplumu kışkırtmaya çabalayan Alişir ile iletişim

hâlinde olduğu ve toplumu hükümet aleyhinde kıskırtacağı anlaşılmıştır. Hasan Efendi'nin faaliyetlerinin önlenmesine dair önlem alınması talep edilir (ATASE. İSH. S.N. 13465, K.N. 636, G.N. 30). 1921'de karşılaşılan başka bir olay da, Koçgiri İsyanı'nı bastırma harekâtı esnasında, İmraniye nahiye müdürlüğü yapan ve daha sonra Zara kaymakamlığına tayin edilen Abdülkadir Beyle alakalıdır. Abdülkadir Bey'in, nahiye müdürlüğü sırasında bölgedeki Kürtlerin devlet tarafından ele geçirilmiş olan hayvanların bir bölümünü zimmetine geçirdiği anlaşılmıştır. Neticede görevinden azledilen Abdülkadir Bey adli makamlara sevk edilmiştir (Kızıldağ-Soileau, 2014:230).

1923'te Nazımiye'de yaşayan Kureyşan Aşireti'ne mensup Mehmet Çavuş Kiği mahkemesince gıyaben yargılandı. Hüküm giyen Mehmet Çavuş adamlarıyla birlikte Nazımiye'ye giderek yetkililere teslim oldu. Hükümlülerin teslim olduğu Kiği adliyesine bildirilmesine rağmen Kiği adliyesince herhangi bir işlem yapılmadı. Meclis çalışmalarına yansıyan bu ihmal milletvekili Feridun Fikri Bey tarafından Adalet Bakanlığına soruldu (BCA. K. 30.10. K.N. 6, G.N.34, S.N. 30.2).

1.2. İdareci ve Memurlara Yaptırım Uygulanması

Dersim sancağında kimi zaman görevlilerle alakalı olumsuzluklar yaşanmıştır. Çoğunlukla liyakatsizlik, görevde ciddiyetsizlik ve can güvenliği endişesinden kaynaklanan bu suiistimler tespit edildikçe gerekli işlemler yapılmaya çalışılmıştır. Konunun anlaşılabilirliği açısından memurlara uygulanan yaptırımlarla ilgili bazı örnekler vermek yararlı olacaktır.

1848-1849 yılları arasında görev yapan Dersim sancak kaymakamı İbrahim Bey (Kemahlı) aşiretler arasında tarafsız kalamadığı gerekçesiyle azledildi (Yılmazçelik, 2017:104-105). Bundan sonra da sürekli aziller yaşandı. 1891'de Koçuşağı Aşireti'nin ve müttefiği olan iki aşiretin Çemişgezeklilere yönelik sergilediği saldırgan tavır neticesinde asilere yönelik askerî harekât düzenlenmesi kararlaştırıldı. Mutasarrıf Ali Şefik Paşa'ya aşiretlerden yardım almaması emredilmiş olmasına rağmen Paşa, Koçuşağı'na husumet besleyen bir aşiretle birlikte harekâta başladı. Fakat bu aşiretin ihanet etmesi ve eşkıya saldırısı neticesinde asker ciddi zayıat vererek çekilmek durumunda kaldı. Aşiretlerle mücadele etme hususunda yetersiz gördüğü diğer birlikleri harekete geçirmeyen Elazığ Valisi, asilerin teslim alınmasının ve affedilmesinin nispeten daha yararlı olacağını düşündü. Ali Şefik Paşa'nın yanlış idaresi, komutasındaki ask-

eri kuvvetin ve aşiretin ciayet işlemesine ve çapulculuk yapmasına neden oldu. Bu olaylar sonucunda Necip Paşa; Ali Şefik Paşa hakkında soruşturma yürütmekle görevlendirildi (BOA.İ.DH., D.N. 1467, G.N.1 (4.1);İ.DH., D.N. 1244, G.N. 97466 (1.1/2.1). Sorumluluğu tespit edilen ve Elazığ valisi ile anlaşmazlık yaşayan Ali Şefik Paşa mutasarrıflıktan alındı (Gül, 2015:53).

1900 yılında Elazığ valisi ve Dersim mutasarrıfı “*kadınlarla alem yaparak*”, görevlerine uygun olmayan fiiller işledikleri gerekçesiyle görevden uzaklaştırıldı (Gül, 2015:46). 1902’de Dersim Mutasarrıflığına atanan Arifi Paşa uygun olmayan davranışlarından dolayı görevden el çektilirdi (Mamuratülaziz Salnamesi, H. 1325:100;Yılmazçelik, 2017:104-110). Arifi Paşa’nın yerine tayin edilen Osman Paşa ise Elazığ valisi ile geçinemediği için görevden alındı. 1908’de kendisine verilen emirlere aykırı davranarak aşiretler üzerine büyük bir askerî harekâta çıkacağı haber alınan Mutasarrıf Ziya Bey görevden azledildi (Yılmazçelik, 2017:111,159). Ekim 1911’de Dersim sancağında meclis idare müdürlüğüne atanmış olan Mehmet Hulusi Efendi görev esnasında kimi aşiret liderleriyle “gayr-i ciddi ilişkiler içerisine girdiği” gerekçesiyle vazifesinden uzaklaştırıldı (Gül, 2014 (a):300).

9 Ağustos 1914 tarihinde Dersim Mutasarrıflığına tayin edilen Esad Rauf Bey on ay bu görevde kaldıktan sonra hâlet-i ruhiyesi bu vazifeyi icra etmeye münasip olmadığı gerekçesiyle görevden alındı (Yılmazçelik, 2017:112). 1915-1917 yıllarında Dersim mutasarrıflığı yapan Ziya Bey, asayiş ihlal eden ve aşiret liderlerini tehdit eden tavırlar sergilediği için görevinden azledildi (Akyürekli, 2010:35). 1919’da Dersim’e mutasarrıf olarak tayin edilen Osman Nuri Bey’in devlete ihanet içerisinde olduğu yespit edilince ataması iptal edildi (ATASE. İSH. S.N. 12309, K.N. 201, G.N. 169/ 169ab).

Sıralanan örneklerden hareketle Dersim sancağında yönetici ve memurlarla ilgili şikayet mevzuları; idarecilerin yaşadığı güvenlik endişesinden dolayı çekingenlik ve zafiyet sergilemesi, bunun sonucunda kimi aşiretle yakın ilişki ağı kurarak o aşiretlerden destek alması, öte yandan bazı aşiretlere iltimas geçmesi, çetelerle işbirliği içerisinde olması, yöneticinin zayıf iradeli olmasına bağlı olarak görevinin onuruna aykırı eylemlerde bulunması, yolsuzluğa bulaşması, gaspa neden olması, ahlaka uymayan eylemlerin içine girmesi, halk içindeki saygınlığını yitirmesi, vazifelilerin idarede kanuna aykırı davranması ve itaatsizlik sergilemesi, alt ve üstleriyle uyumlu olmaması, cezalandırma sırasında yasaların dışına çıkarak şiddet unsurlarını kullanması, Dersim’de ha-

yatı güçleştiren pahalılık ve maaşların düşük olmasının da etkisiyle görevlilerin rüşvet, yolsuzluk yapmak ve fazla vergi almak gibi fiillere yönelmesi şeklinde sırlanabilir.

Yönetici ve memurların yasaya aykırı fiilleri sırasında ya da şikayet edildiklerinde kendileri ile ilgili soruşturma başlatılırdı. Alt birimlerdeki vazifelilere dair yerel şikayetler Elazığ Valiliği tarafından icra edilirdi. Neşet Paşa ve Ali Şefik meselelerinde olduğu gibi üst seviye vazifelilere dair şikayetler ise devlet merkezinden gönderilen soruşturma komisyonlarınca yürütülürdü. Başkentten gönderilen heyet görevlendirildiği soruşturma sırasında çoğunlukla hakkında soruşturma açılmış olan şahıs vazifeden uzaklaştırılırken, Elazığ Valiliği tarafından yürütülen incelemelerde kişi görevini sürdürürdü. Soruşturma sonucunda şahıs suçlu bulunursa görev mahalli değiştirilebilir ya da görevden elçektirilebilirdi. Yer değişikliği ile ilgili cezalar çoğunlukla Dersim asıllı görevlilere verilirdi. Çünkü genellikle kayırmaya dair cürümler işleyen yerli görevliler, huzursuzluk çıkararak aşiretlerle sahip oldukları nesebi bağlarının etkisiyle irtibata geçerek, merkezi otoritenin aleyhine çalışabiliyordu. Böyle bir cürmün işlenmesi durumunda bahsi geçen görevlinin görev mahali değiştirilirdi (Gül, 2015: 42).

Dersim'e tayin edilmiş memurlar uzun süre vazife icra ederken, kaymakam ve mutasarrıfların vazife süreleri daha kısa sürmüştür. Yöneticilerin görev süresinin kısa olmasının farklı sebepleri vardır. Devletin, yöneticinin bir bölgede uzun süre görev yaparak, aşiretlerle ve şahıslarla yakın ilişki kurmasını önlemek istemesi, yöneticinin yasa ve disipline aykırı fiilde bulunması (Yılmazçelik, 2010:165), vali, mutasarrıf ve kaymakam gibi idareciler arasında anlaşmazlık yaşanması, tarafların birbirine iftira atması, nadiren de olsa kimi zaman yasaları uygulayan başarılı bir yöneticinin, kendisinden rahatsız olan şahıs ya da aşiretlerce şikayet edilmesi ve iftiraya uğraması, (Gül, 2015:44), görev icrası sırasında sorun yaşayan kimi yöneticinin tayinini farklı bir bölgeye istemesi başlıca sebepler arasında sıralanabilir (Dersim Raporu, 2011:173).

SONUÇ

Osmanlı'da ve Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk zamanlarında Dersim sancağı ile ilgili önemli sorunlar yaşanmıştır. Sorunların geneli aşiretlerin eşkıyalık faaliyetlerinden ve zaman zaman çıkardıkları isyanlarından kaynaklanmıştır. Bununla birlikte yaşanan sorunların bir kısmı da idari işleyişten kaynaklanmıştır.

Dersim sancağında görevlilerle ilgili hata yapılmasından ya da suiistimalden dolayı ortaya çıkan sorunlar yaşanmıştır. Hatalar genellikle liyakat durumu, memurun nitelikli bir eğitim görmemiş olması, vazifede ciddiyet ve iş disiplini eksikliğinden ortaya çıkarken, suiistimaller ise çoğunlukla denetim yetersizliği, kişisel güç ve çıkar sağlama, güvenlik kaygısı gibi sebeplerden beslenmiştir. Bu problemler tespit edildikçe gerekli adımlar atılmış, soruşturma neticesinde suçun mahiyetine göre kimi görevlinin yeri değiştirilmiş, kimisinde azledilmiştir.

Dersimle alakalı yazılmış olan raporların bir bölümünde yörede vazife icra eden memurların sebep olduğu problemler ele alınmış, işi bilen, azimli görevliler tayin edilmesi üzerinde durulmuştur. Vurgulanan bu hususlara rağmen ne Osmanlı'nın son yıllarında ne de Türkiye'nin ilk yıllarında yeterli tedbir alınabilmiştir. Hal böyle olunca problem ortadan kaldırılamamıştır. Bu çerçevede devlet tarafından Dersim'le alakalı olarak ortaya atılan politikaların bir kısmı görevlilerin yetersizliğinden dolayı sahada neticesiz kalmıştır.

Dersim sancağında aşiretlerin etkili olması idarecilerde güvenlik endişesine sebep olmuştur. Bununla bağlantılı olarak kimi zaman dışarıdan tayin edilen yöneticiler güvenlik kaygısı nedeniyle vazifeyi reddetmiş ya da görev mahallini terk etmek mecburiyetinde kalmıştır. Sancağın nüfusunun genelinin Alevi olması ise ilişkilerde kopukluğa zemin hazırlamıştır. Bundan dolayı Hozat, Ovacık, Nazımiye gibi bazı kazalara zaman zaman dışarıdan Sünni memurlar atanması sorun yaşanmasına sebep olmuştur. Diğer taraftan zaman zaman aşiretler karşısında zayıf kalan idareciler gücü dengelemek için bazı aşiretleri desteklemiştir. Yaşanan bu durumlar devleti yerelden kişileri yönetici olarak atamak zorunda bırakmıştır. Yerelden genellikle aşiretlerin liderleri veya öne çıkan isimleri atanmış fakat bu kişiler çoğunlukla bir devlet görevlisinden ziyade bir çete lideri gibi hareket etmiştir.

KAYNAKÇA

- ATASE. ATA.ZB. S. 2328, K. 27, G. 78.*
- ATASE. ATA.ZB. S. 4135, K. 27, G. 76au.*
- ATASE. İSH. S. 12309, K. 201, G.N. 169/ 169ab.*
- ATASE. İSH. S. 12414, K. 1260, G. 83.*
- ATASE. İSH. S. 12992, K. 202, G. 186.*
- ATASE. İSH. S. 12992, K. 202, G. 186.*
- ATASE. İSH. S. 12992, K. 202, G. 186.*
- ATASE. İSH. S. 13148, K. 202, G. 259ab.*
- ATASE. İSH. S. 13148, K. 202, G. 259ab.*
- ATASE. İSH. S. 13148, K. 202, G. 259ab.*
- ATASE. İSH. S. 13465, K. 636, G. 30.*
- ATASE. İSH. S. 14852, K. 773, G. 73ad.*
- ATASE. İSH. S. 14886, K. 773, G. 101aa.*
- ATASE. İSH. S. 3570, K. 39, G. 109AA.*
- BCA. K. 30.10.0.0, K. 126, G. 901, S. 7.3.*
- BCA. K. 30.10.0.0, K. 6, G.34, S. 30.2.*
- BCA. K. 30.18.1.1, K. 6, G. 43, S. 11.1/11.8.*
- BOA. BEO., D.N. 4432, G.N. 332381 (1.1).*
- BOA. BEO., D.N. 87, G.N. 6522 (14.1).*
- BOA. BEO., D.N. 87, G.N. 6522 (14.1).*
- BOA. DH.EUM.AYŞ., D.N. 11, G.N. 44 (1/2).*
- BOA. DH.EUM.AYŞ., D.N. 20, G.N. 58 (5/7).*
- BOA. DH.H., D.N. 49, G.N.7 (2.1/3.1).*
- BOA. DH.İUM.EK., D.N. 117, G.N. 10 (1.1).*
- BOA. DH.İD., D.N. 211, G.N.63 (5.2/8.2/9.1).*
- BOA. DH.İD., D.N. 211, G.N.63 (9.1).*
- BOA. İ.DH., D.N. 1467, G.N.1 (4.1); BOA. İ.DH., D.N. 1244, G.N. 97466 (1.1/2.1).*

BOA. İ.DH., D.N. 1467, G.N.1 (6.1).

BOA. İ.DH., D.N. 1469, G.N. 42 (1.1/2.1).

BOA. Y.A.HUS., D.N. 235, G.N. 76 (5.1).

BOA. Y.A.HUS., D.N. 342, G.N. 95 (2.1).

BOA. Y.A.HUS., D.N. 515, G.N. 106 (7.1).

BOA. Y.A.RES., D.N. 106, G.N. 10 (3.1/5.1).

BOA. Y.A.RES., D.N. 60, G.N. 27 (3.2).

BOA. Y.EE., D.N. 131, G.N. 34 (1.3/1.4).

BOA. Y.PRK.ASK., D.N. 250, G.N. 37 (1.1/2.1).

BOA. Y.PRK.KOM., D.N. 16, G.N. 33 (1.1).

BOA. Y.PRK.UM., D.N. 32, G.N. 108 (1.1).

BOA. Y.PRK.UM., D.N. 32, G.N. 92 (3.2).

Mamuratülaziz Vilayet Salnamesi, H. 1325.

TBMM (1921). *Zabıt Ceridesi*. Devre: I, Cilt: 10, İçtima: 2, Gün 28. 4. 1337.

Akgül, S. (2009). *Amerikan ve İngiliz raporları ışığında Dersim* (4. Baskı). İstanbul: Yaba Yayınları.

Akyürekli, M. (2010). *Dersim sorunu (1937-1938)*. (Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü). Ankara.

Badem C., & Yıldırım M. (2014). Osmanlı arşiv belgelerinde “Dersim Islahatı” (1870-1913). *Tunceli Üniversitesi, 2. Uluslararası Tunceli (Dersim) Sempozyumu Bildirileri*, (ss. 162-179). Tunceli.

Dersim Raporu. (2011). T. C. Dâhiliye Vekâleti Jandarma Umum Kumandanlığı (4. Baskı, III. Şube I. Kısım, Sayı: 55058). (Yay. Haz.: İ. Çalışlar). İstanbul: İletişim Yayınları.

Dersimi, M. N. (1952). *Kürdistan tarihinde Dersim*. Halep: Ani Matbaası.

Gül, A. (2014a). Osmanlı Devleti bürokrasisinde Dersimli memurlar (Sicil-i Ahval Defterlerine Göre). *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (ASOS)*, 2(6), 286-308.

Gül, A. (2014b). Dersim bölgesindeki feodal yapı hakkında bazı değerlendirmeler (Osmanlı’dan Cumhuriyet’e). *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (ASOS)*, 2(7), 236-258.

Gül, A. (2015). Dersim sancağının idari yapısı ve idarecileri (1846-1918). *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (ASOS)*, 3(17), 23-54.

- Gündoğdu C., & Genç V. (2013). *Dersim’de Osmanlı siyaseti, İzâle-i Vahşet, Tashîh-i İtikâd ve Tasfiye-i Ezhân 1880-1913* (1. Baskı). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Günel N. (2010). *Dersim isyanı*. İstanbul: Paraf Yayınları.
- Jaba, A. (2016). *Kürtlere dair kısa tanıtım yazıları ve öyküler derlemesi* (1. Baskı). (Fransızcadan çeviri: Heval Bucak). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Karabekir, K. (2004). *Kürt meselesi* (12. Baskı). (Yay. Haz.: F. Özerengin). İstanbul: Emre Yayınları.
- Kaya, A. (2010). *Başlangıcından günümüze Dersim tarihi* (1. Baskı). İstanbul: Demos Yayınları.
- Kemali, A. (2013). *Erzincan* (3. Baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Keskin, N. E. (2007). Cumhuriyet Döneminde toprağa dayalı örgütlenme: İl yönetimi sisteminin kuruluşu. *Memleket Siyaset Yönetim*, 2(5), 119-174.
- Kızıldağ-Soileau, D. (2014). *Koçgiri İsyanı’nın Sosyo-Tarihsel Açından Analizi*. (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü). Ankara.
- Önal, S. (2006). *Tuğgeneral Ziya Yergök’ün anıları, Harbiye’den Dersim’e (1890-1914)* (2. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Rişvanoğlu, M. (1995). *Saklanan gerçek Kurmanclar ve Zazalar’ın kimliği II*. Ankara: Tanmak Yayınları.
- Sertel S., & Akyel, S. (2015). I. TBMM’deki Dersim milletvekilleri ve faaliyetleri. *Türk Sosyal Tarihçiliğinde Bir “Yalnız” İsim Bahaeddin Yediyıldız’a Armağan*, (Editör: Y. Koç, & S. Küçük). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Sevgen, N. (1999). *Zazalar ve Kızılbaşlar, Coğrafya-Tarih-Hukuk-Folklor-Teogoni* (1. Baskı). Ankara: Kalan Yayınları.
- Taş, N. F. (2016). *Osmanlı Devleti’nin Meşrûtiyyet Döneminde Erzincan’da Eşkıyâlık*. Erzincan Üniversitesi Uluslararası Erzincan Sempozyumu Bildirileri, (Cilt: 1, ss. 377-388). Erzincan.
- Toraman, Ö. (2010). *Tanzimat’ın yurtluk-ocaklık ve hükûmet sancaklarda uygulanması (1839-1864)*. (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). Elazığ.
- Uluğ, N. H. (2011). *Derebeyi ve Dersim* (3. Baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Uluğ, N. H. (2014). *Tunceli medeniyete açılıyor* (3. Baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Yılmazçelik, İ. (2010). Dersim sancağının kurulmasından sonra karşılaşılan güçlükler ve Dersim sancağı ile ilgili bu dönemde yazılan raporlar (1875-1918). *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi (OTAM)*, (28), 163-214.

Yılmazçelik, İ. (2017). *Osmanlı Devleti Döneminde Dersim Sancağı, İdari, İktisadi ve Sosyal Hayat* (3. Baskı). Ankara: Kripto Kitaplar.

Yolga, M. Z. (1994). *Dersim (Tunceli) Tarihi*. (Yay. Haz.: A. Halaçoğlu, & İ. Yılmazçelik). Ankara: Volkan Matbaacılık.

3. BÖLÜM

TÜRK DEVLET TEŞKİLATINDA ORTAK ZİRVELER DÖNEMİ: TÜRKİYE’NİN ROLÜ VE ETKİSİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Halil GÜNAY

Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Birliği Uzmanı

hall.gnayy@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1503-7415>

Öz

İkinci Dünya Savaşı›ndan Sovyetler Birliği›nin dağılmasına kadar geçen süre iki kutuplu bir uluslararası sistem olduğundan, Türkiye ile Sovyet bloğunda yer alan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında siyasi, kültürel, ekonomik ve sosyal ilişkiler gelişmemiştir. Ancak bu durum, beş Türk Cumhuriyetinin bağımsızlığını kazanmasından sonra değişmiştir. Sovyetler Birliği›nin dağılmasından sonra uluslararası sistemin iki kutuplu yapısının değişmesi ve bu yeni sistemdeki aktörler arasında keskin bir bloğun ortadan kalkmasıyla birlikte Türkiye gibi bölgesel güçlerin manevra alanı genişlemiştir. Bu bağlamda, Soğuk Savaş sonrası dönem Türkiye›ye ortak kültür ve kimliği paylaştığı Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini ve işbirliğini güçlendirme fırsatı sunmuştur. Bu nedenle Türkiye, Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını tanımış, üst düzey ziyaretler gerçekleştirmiş ve büyükelçilikler açmıştır. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Sovyetler Birliği›ne bağlı Doğu Bloku›nun bir parçası oldukları için özellikle Batı ile ilişkileri zayıftır. Dolayısıyla bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazandıktan sonra dış dünya ile bütünleşmesi gerekmiştir. Bu süreçte Türkiye, Türk Cumhuriyetlerinin Sovyet sisteminin enkazından kurtulup iç ve

dış politikada egemen bir ulus devlet olarak hareket etmelerini desteklemiş ve bu ülkelerin dış dünya ile bütünleşmesi için çaba göstermiştir. Bunun sonucunda Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler giderek güçlenmiş ve önce Türk Konseyi, ardından da Türk Devletleri Teşkilatı kurulmuştur. Bu bağlamda, bu çalışma Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki entegrasyon sürecinin kurumsallaşmasının başlangıcı olan 1992-2010 dönemini kronolojik olarak analiz etmektedir. Analiz sırasında, zirveler sırasında meydana gelen önemli durumların tespit edilmesi ve Türkiye'nin bu zirvelerdeki rolünün ve etkisinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu amaçla Türkiye, Türk cumhuriyetlerinin entegrasyonu ve kurumsallaşması hedefine yönelik ortak zirve toplantılarında aktif rol oynamış ve bu hedef doğrultusunda tüm önerileri desteklemiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletler Teşkilatı, Türk Cumhuriyetleri, Türkiye, Ortak Zirve Dönemi.

THE ERA OF JOINT SUMMITS IN THE TURKISH STATE ORGANIZATION: AN ASSESSMENT OF TURKEY'S ROLE AND IMPACT

Abstarct

Since the period from the Second World War until the dissolution of the Soviet Union was a bipolar international system, political, cultural, economic and social relations between Turkey and the Central Asian Turkic Republics in the Soviet bloc did not develop. However, this situation changed after the five Turkic Republics gained independence. With the change in the bipolar structure of the international system after the dissolution of the Soviet Union and the disappearance of a sharp bloc among the actors in this new system, the maneuvering maneuver of regional powers such as Turkey has expanded. In this context, the post-Cold War period has opened up the opportunity for Turkey to strengthen its relations and cooperation with the Turkic Republics, with which it shares a common culture and identity. Therefore, Turkey recognized the independence of the Turkic Republics, made high-level visits and opened embassies. Since the Central Asian Turkic Republics were part of the Eastern Bloc due to the Soviet Union, their relations with the West were particularly weak. Therefore, it was necessary for these countries to integrate with the outside world after they gained their independence. In this process, Turkey supported the Turkish Republics

to get rid of the wreckage of the Soviet system and to act as a sovereign nation state in domestic and foreign policy, and endeavored to integrate these countries with the outside world. As a result, the relationship between Turkey and the Turkic Republics gradually strengthened and first the Turkic Council and then the Organization of Turkic States were established. In this context, this study chronologically analyzes the period 1992-2010, which is the beginning of the institutionalization of the integration process between Turkey and the Central Asian Turkic Republics. In the course of the analysis, it is aimed to identify the important situations that occurred during the summits and to reveal Turkey's role and influence in these summits. For this purpose, Turkey played an active role in the joint summit meetings for the goal of integration and institutionalization of the Turkic republics and supported all proposals in line with this goal.

Keywords: Organization of Turkic States, Turkic Republics, Turkey, Turkish Council Joint Summit Period.

GİRİŞ

İki kutuplu sistemin çöküşüyle birlikte Türkiye, Batı yanlısı dış politika yaklaşımını değiştirmiş ve bunun yerine pragmatik ve çok taraflı bir politika izlemiştir (Davutoğlu 2010: 183). Bu nedenle Türkiye birçok bölgede işbirliği, ortaklık ve entegrasyon süreçlerine girmiştir. Bu süreçlerden biri de Türkiye'nin tarihsel kültürel ve kimliksel bağlarının olduğu yeni bağımsızlığını kazanmış Türki cumhuriyetlerle olmuştur.

Sovyetler Birliği lağvedilmesi ile aralarında Türk kimliğinin baskın olduğu Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan, Azerbaycan ve Kırgızistan'ın da yer aldığı 15 yeni bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş'ın iki kutuplu yapısı nedeniyle Türkiye ile Türk kültürüne bağlı bu beş siyasi örgüt arasındaki ilişkiler, uluslararası sistemden kaynaklı olarak zayıf bir şekilde ilerlemiştir. Berlin Duvarı'nın yıkılması, Varşova Paktı'nın çökmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra uluslararası sistem değişmiş ve bu yeni sistemde Türkiye ile bağımsızlığını yeni kazanan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler güçlenmiştir. Üstelik bu yeni sistemde Türkiye, Türk etnik grubunun özellikle etkin olduğu ülkeler etrafında toplanma fırsatı bulmuş ve bunu somutlaştırmak için bu ülkelerdeki bazı politikalarını aktif hale getirmiştir. Ankara'nın harekete geçirmeye çalıştığı bu politika alanları siyasi, ekonomik, kültürel ve eğitimidir.

Türkiye ile Türki cumhuriyetler arasındaki ilişki Berlin duvarının (1989) yıkılmasının hemen ardından kurulmaya başlamıştır ve Türkiye, bu ülkelerle bağımsızlıklarını kazanıncaya kadar iki yıl içerisinde 20 anlaşma imzalamıştır (Taşağıl 2004: 33).

Türkiye; Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan, Azerbaycan ve Kırgızistan'ın bağımsızlıklarını tanıyan, büyükelçilikler açan ve üst düzey heyetler gönderen ilk ülkelerden biri olmuştur. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Türk etnik grubu ülkeleriyle yakın ilişkiler kurma konusundaki kararlılığını bu ülkelere yaptığı ziyaretlerle göstermiştir. Türkiye'nin bu kararlılığı ve attığı adımlar o dönemde özellikle Rusya tarafından Türkiye liderliğinde tek bir devletin kurulması olarak algılanmıştır. Bu algı, Türkiye'de "tek bir Türk devleti kurulması" fikrinin tartışılmasından kaynaklanmıştır. Türkiye bu algıyı resmi makamlar tarafından yalanlamıştır. Ulusal ve uluslararası düzeydeki bu algının nedeni, Türkiye'nin kurulma aşamasında olan Orta Asya cumhuriyetleri ile ilişkilerinin baltalanmaya çalışılmasıdır. Bu durumun farkında olan Türkiye, eşitlik ilkesi çerçevesinde, Türk devlet başkanları ile ortak toplantılar ve ortak kararlar yoluyla bir işbirliği kurmuştur. Nitekim ortak zirve döneminde Özbekistan ve Türkmenistan hariç diğer Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Türkiye'nin niyetinin ilişkileri güçlendirmek ve bağları sağlamlaştırmak olduğuna inanarak ikili ilişkiler geliştirmişlerdir (Solntseva 2005).

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, uzun yıllar Sovyetler Birliği'ne bağımlı olmaları nedeniyle uluslararası sistemde dış dünyaya, özellikle de batı dünyasına kapalıydı. Dolayısıyla bu ülkelerin ekonomik, siyasi ve sosyal olarak dış dünya ile bütünleşmesi ve uyum sağlaması gerekmektedir. Bu açıdan Türkiye, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri için bir rehber ve öncü görevi görmüştür. Bu bağlamda, Türkiye'nin bu ülkelere yönelik politikası aşağıdaki ilkelere dayanıyordu:

- siyasi ve ekonomik istikrar
- bölgesel işbirliğinin genişletilmesi;
- siyasi ve ekonomik reformların teşvik edilmesi;
- bölge ülkelerinin uluslararası yapılara entegrasyonunun teşvik edilmesi;
- egemenliğe saygı;
- Enerji kaynaklarının alternatif güzergahlar üzerinden uluslararası pazarlara ulaştırılmasının kolaylaştırılması (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Ba-

kanlığı 2023).

Kazakistan Cumhuriyeti'nin kurucu Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Türkiye'nin ülkesine yönelik politikalarına ilişkin görüşlerini “21. Yüzyılın Eşiğinde” adlı kitabında dile getirmiştir. Kitapta Nazarbayev, Türkiye Cumhurbaşkanı'nın Kazakistan'ı birkaç kez ziyaret ettiğini ve bu görüşmeler sırasında Türkiye'nin ortak kültür ve dine sahip bir bölge olan Orta Asya'da bir Türk örgütü kurmakla ilgilendiği izlenimini edindiğini ifade etmiştir. Bu nedenle Nazabayev, Özal'a Kazakistan'ın iç ve dış politikada bağımsız hareket edeceğini, egemenlik haklarının bir kısmını başka bir kuruma devretmeyeceğini ve Kazakistan'ın bölgesel önemini artırarak diğer siyasi örgütlerle pragmatik çıkarlara dayalı ilişkiler kuracağını söylemiştir (Nazarbaev 1996: 306). Türkiye, ulus-devlet kimliğini yeniden inşa etmeye çalışan yeni bağımsız Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile etkileşimi güçlendirmek, bu ülkelerin toprak bütünlüğüne, egemenliğine ve içişlerine karışmamak için düzenli çok taraflı zirve toplantıları düzenleyerek bu ülkelerin çekincelerini ve tedirginliklerini tanımaya karar vermiştir.

Bu bağlamda, Türk Cumhuriyetleri arasında bir “Ortak Zirve” düzenlenmesi önerisi ilk olarak Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel tarafından Mayıs 1992'de Azerbaycan ve Orta Asya'ya yaptığı ziyaret sırasında yapılmıştır. Bu öneriden sadece beş ay sonra, Ekim 1992'de, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin liderleri ortak zirveye katılmak üzere Ankara'ya gelmişlerdir (Türk Konseyi 2023). Türk Konseyi'nin kuruluş sürecinde 10 zirve düzenlenmiştir: “1992 yılında Ankara'da, 1994 yılında İstanbul'da, 1995 yılında Bişkek'te, 1996 yılında Taşkent'te, 1998 yılında Astana'da, 2000 yılında Bakü'de, 2001 yılında İstanbul'da, 2006 yılında Antalya'da, 2009 yılında Nahçıvan'da, 2010 yılında İstanbul'da”. Nahçıvan Zirvesi'nde Türkmenistan ve Özbekistan dışındaki Türk Cumhuriyetleri tarafından Nahçıvan Anlaşması imzalanmış ve 16 Eylül 2010 tarihinde İstanbul Zirvesi'nde Türk Konseyi resmen kurulmuştur. Ayrıca Nahçıvan Zirvesi, zirvenin yapıldığı 3 Ekim 2009 tarihini “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Günü» olarak ilan etmiş ve bu gün her yıl kutlanmaktadır (Türk Devletleri Teşkilatı 2023).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine yönelik dış politikasının tarihsel arka planının ve Türk Konseyi'ne giden sürecin Türk Cumhuriyetleri liderlerinin bir araya geldiği ortak zirveler kapsamında incelenmesi ve analiz edilmesi önem arz etmektedir. Bu anlamda bu çalışmanın amacı, Soğuk Savaş sonrasında eski Sovyet Türk Cumhu-

riyetleri ile Türkiye arasında liderler düzeyinde başlatılan ve Türk Konseyi'ne giden zirvelerin tarihsel arka planını ve süreçlerini değerlendirmektir. Türk Konseyi'nin kurulmasından önce düzenlenen zirvelerin tarihsel arka planını ve süreçlerini irdelenmektedir. Ayrıca Türkiye'nin bu zirvelerdeki rolü ve etkisi analiz edilmektedir.

Bu bağlamda çalışmamızda “Ortak zirve döneminde Türkiye'nin etkisi ve rolü nedir?” sorusu sorulmuştur. Araştırma sorusuna ilişkin varsayım, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dış politikasında yeni bağımsızlığını kazanan Türk cumhuriyetlere öncelik verdiği yönündedir. Bu bağlamda Türkiye, ortak zirve toplantıları aracılığıyla Türk cumhuriyetleri ile ilişkilerini ve işbirliği alanlarını genişletmeyi ve güçlendirmeyi hedeflemiştir. Türkiye'nin iç dinamikleri, küresel ve bölgesel aktörlerin etkisi ve Türkiye ile Türk cumhuriyetleri arasındaki bazı ülkelerle ikili ilişkiler nedeniyle ortak zirve sürecinde Türkiye'nin hedeflerinde zaman zaman iniş çıkışlar yaşansa da Türkiye'nin Türk cumhuriyetlerine yönelik yönelimi değişmemiş ve bu yönelimde Türkiye, Türk cumhuriyetleri ile ilişkilerinde önce işbirliği sonra da örgütlenme yoluyla işbirliği ve ortaklık kurmuştur.

YÖNTEM

Araştırmanın; türü, metodolojisi, evreni/örnekleme ve veri toplama tekniği hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırmanın Türü ve Metodolojisi: Bu çalışmada, Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurumsallaşmasından önce Türk cumhuriyetlerinin liderleri tarafından düzenlenen ortak zirveler döneminde Türkiye'nin etkisi ve rolü nitel araştırma yöntemiyle açıklanmaya çalışılmış ve farklı nitel araştırma metodolojileri kullanılmıştır. Bu metodolojiler tarihsel yaklaşım, dış politika analizi yöntemi ve analitik yaklaşımdır.

Bu çalışmada nicel ve anket araştırması yapılmadığı için bulgular tarihsel yaklaşımlar temelinde analiz edilmektedir. Bu çalışmada elde edilen verilerin değerlendirilmesinde ve analizinde bu metodolojinin kullanılmasının önemli olduğu görülmektedir. Ayrıca tarihsel yaklaşımda kronolojik betimleme de kullanılmıştır.

Türk cumhuriyetlerinin Soğuk Savaş sonrası dış politika aracı olarak işbir-

liği ve ortaklık amacıyla devlet başkanları düzeyinde ortak zirveler düzenleme hedefleri ve bu hedefler doğrultusunda Türkiye'nin dış politika yaklaşımının incelenmesi bu çalışmada dış politika analizi yönteminin kullanılmasını gerekli kılmıştır.

Analistik yaklaşım, Türkiye'nin ortak zirve dönemindeki dış politika yaklaşımını ve bu yaklaşımın ortak zirve dönemi üzerindeki etkisini ve rolünü açıklamak için kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem: Bu çalışmanın aktörleri bağımsız Türk cumhuriyetleridir. Olgular ise ortak zirve döneminde meydana gelen olayların nedenleri ve sonuçlarıdır. Dolayısıyla bu çalışma, aktörler ve olgular arasındaki ilişkiyi analiz etmektedir. Bu çalışmada aktörler ve olgular arasındaki ilişkiyi en iyi yansıtan evren yığınları, bağımsız Türk cumhuriyetleri ve ortak zirve dönemidir.

Çalışmanın örnekleme ise ortak zirve sürecinde Türkiye'nin etkisi ve rolünün incelenmesi ve bu incelemede durum tespiti yapılması nedeniyle «tipik durum örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Veri Toplama: Bu çalışmada veriler, makale, kitap, tez ve internet kaynaklarından yararlanılarak doküman analizi yöntemiyle toplanmıştır.

Bu çalışmada ortak zirveler dönemi, beşi Türkiye'de, diğerleri Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde gerçekleştirilen ve Türk Konseyi'nin kurulduğu 2010 yılına kadar süren on zirveyi ifade etmektedir. Bu on ortak zirve, Türkiye'nin rolü ve etkisi üzerinden tarihsel kronolojik bir çerçevede analiz edilmektedir

1. ORTAKLIK HEDEFİNDEN İŞBİRLİĞİNE DÖNÜŞ: ANKARA ZİRVESİ

Yukarıda da belirtildiği gibi, ilk zirve 30-31 Ekim 1992 tarihlerinde Ankara'da gerçekleşmiştir. Bu zirveye altı bağımsız ve egemen Türk Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı katılmıştır. Başka bir deyişle, zirve Türk Cumhuriyetlerinin kendi istekleriyle ve iradeleriyle ilk kez en üst düzeyde toplanmıştır. Zirve sonucunda “ülkeler arasındaki kardeşlik ve dayanışma ruhu” vurgulanmış ve Ankara Deklarasyonu imzalanmıştır (Türk Devletleri Teşkilatı 2023).

Ankara zirvesinin açılış konuşmasını yapan Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Avrupa Birliği gibi bir entegrasyon sürecine girebileceğini ve ilk adım olarak zirveye katılan ülkelerle ortak bir pazar kuru-

labileceğini açıklamıştır. Bu açıklama ile Türkiye zirve sonucunda bu yönde bir deklarasyon hazırlamıştır (Amirbek, vd. 2017: 166-167). Ancak bu deklarasyon diğer liderler tarafından onaylanmamış ve imzalanmamıştır. Nazarbayev, Kazakistan'ın bu ilk deklarasyonu neden onaylamadığını “21. Yüzyılın Eşiğinde” adlı kitabında açıklamıştır. Bu kitapta Nazarbayev, Kazakistan'ın tüm aktörlerle işbirliği ve ilişkileri güçlendiren ve Türki Cumhuriyetlerle bağları güçlendiren bir dış politika oluşturmaya çalıştığını belirtmiştir (Nazabayev 1996: 214). Kazakistan'da sadece Kazakların yaşamadığını ve nüfusun %40'ının Rus olduğunu da unutmamak gerekir. Unutulmaması gereken bir diğer durum ise Rusya'nın tarihsel olarak Türkiye'ye karşı öteki olarak görülmesi ve Kazakistan'ın jeopolitik konumu nedeniyle Rusya ile uzun bir sınır hattına sahip olması, dolayısıyla Kazakistan'ın güvenlik kaygıları nedeniyle ilk deklarasyonu kabul etmemiştir (Erol 2011: 46).

Ayrıca Ankara Deklarasyonu metninde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) bağımsızlığının tanınmasına Kazakistan, Türk etnik kimliğine ilişkin bazı ifadelere de hem Kazakistan hem de Özbekistan itiraz etmiş ve bu iki konuyu içeren maddeler bu itirazlardan sonra metinden çıkarılmıştır (Aydın 2005: 111-112).

Dönemin Kazakistan Dışişleri Bakan Yardımcısı Kasım Jomart Tokayev, hazırlanan ilk bildirinin kabul edilmemesinin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki entegrasyonun hemen gerçekleşmeyeceğini gösterdiğini; kısa, orta ve uzun vadeli planlarla stratejik ve akılcı hareket edeceklerini belirtmiştir (Tokayev 1997: 500).

Zirve sonrasında, zirvenin yeri ve katılımcı ülkelerin alfabetik sıraya göre dizilmemiş olması tartışmalara neden olmuştur. Tartışmalarda Türkiye'nin Türk dünyasının lideri olduğunu göstermeye çalıştığı vurgulanmıştır. Tüm bu tartışmalar, Türk Cumhuriyetlerinin birlikte hareket edebilmelerini engellemeye yönelik bir çaba olarak görülmelidir. Nitekim zirve sonrasında Türkiye, bu tartışmaları dikkate alarak zirveleri farklı ülkelerde gerçekleştirerek ve diplomatik uygulamada en yaygın olan alfabetik sıraya göre düzenleyerek ülkeler arasında eşitlik ilkesine dikkat etmiştir (Paruboçaya 2011: 115).

Ankara Deklarasyonu, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin ortak bir tarihi, kültürü, dini ve dili paylaştıklarını ve bu nedenle birbirlerine özel ilişki bağlarıyla bağlı olduklarını belirtmiştir. Dolayısıyla birçok alanda birbirine benzeyen bu ülkelerin bağlarının kopmaması için bildirmede bağımsızlık, egemenlik, top-

rak bütünlüğüne saygı ve birbirlerinin iç işlerine karışmama ilkeleri temelinde ilişkilerin ve işbirliğinin daha da güçlendirilmesine karar verilmiştir. Türkiye, özellikle bu kararda Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerinde ortak değerlere dayalı bir pozisyon ortaya koymuş ve bu ortak değerlere dayalı özel bir pozisyon oluşturarak bu ülkelerle etkileşimini güçlendirmeye çalışmıştır (Çiçek 2022: 556).

Rusya, 1990'lı yıllarda Azerbaycan ile Ermenistan arasında Dağlık Karabağ sorununda Ermenistan'ı desteklemiştir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Elçibey, Rusya'nın bu desteğini sona erdirmek için Türki cumhuriyetleri Bakü'ye davet etmiş ve Ermenistan'a karşı birlikte hareket etmelerini talep etmiştir. Ancak Elçibey'in bu talebi olumsuz sonuçlanmıştır. Dahası, Elçibey'in Türk milliyetçiliği söylemi bağımsızlığını yeni kazanan diğer Türk cumhuriyetleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Dolayısıyla ortak zirve toplantıları sancılı bir sürece doğru ilerlerken Türkiye, Türk cumhuriyetlerinin devlet başkanları da dahil olmak üzere ilgili kurumlarla ciddi diplomatik temaslara girmiş ve bunun sonucunda ortak zirve toplantılarının düzenlenmesi sekteye uğramamıştır (Aydın 2001: 396-397).

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri eski Sovyet ülkeleri oldukları için bu ülkeler bağımsızlıklarını kazandıktan sonra birçok alanda sorunlarla karşılaşmışlardır. Ankara zirvesinde bu sorunlu alanların çözümünde çok taraflı ilişkilerin geliştirilmesi ile ilgili çeşitli konular görüşülmüştür. Görüşmede; barış ve güvenlik, enerji kaynakları ve bunları ihraç etmek isteyen ülkelere ulaştırılması, sanayi ve tarım alanlarında ortak projeler ve mevcut girişimlerin geliştirilmesi ve bunun için gerekli adımların atılması amacıyla çeşitli çalışma gruplarının kurulması konularına yer verilmiştir. Ayrıca kara ve hava ulaşım yollarının geliştirilmesi ve taşımacılık için koridorlar oluşturulması konuları da ele alınmıştır (Turan ve Turan 2004: 766).

Ankara zirvesi sürecinde Türkiye'nin uluslararası örgüt kurulması yönünde hareket ettiği ancak diğer ülkelerin bu yönde bir irade ortaya koymaktan kaçındıkları görülmüştür. Zirve sonrasında kabul edilen deklarasyon hukuki bağlayıcılığı olan bir metin olmamış ve deklarasyonda örgütlenmeden ziyade işbirliğine doğru gidilmesi kararlaştırılmıştır (Terzioğlu 2013: 47).

Dolayısıyla bu işbirliğinin ilk adım olarak Türkiye, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini uluslararası sistemde tanımak ve kültürel, sosyal ve ekonomik alanlarda işbirliği yapmak amacıyla 1992 yılında Türk İşbirliği ve Koordinasyon

Ajansı Başkanlığı'nı (TİKA) kurmuştur. TİKA, Türk Cumhuriyetleri ile eğitim, sanayi, tarım, gıda güvenliği ve sağlık alanlarında hem kurumsal hem de “Türkistan vatandaşlarına” yönelik birçok proje ve faaliyet gerçekleştirmiştir. Bu proje ve faaliyetler Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkileri güçlendirmiştir (TİKA 2023).

1991-1993 yılları arasında Türkiye ile Türki cumhuriyetler arasında farklı alanlarda 140'tan fazla antlaşmanın imzalanması, Türkiye'nin yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerle ilişkilerinin güçlendiğinin kanıtı olmuştur (Demir 2003: 165). Bu antlaşmalar Türkiye'nin bölgeye verdiği önemi ve dış politikadaki çok yönlü yaklaşımını göstermiştir.

Sonuç olarak Türkiye, stratejik hedefleri doğrultusunda Türki cumhuriyetlerle kurumlar aracılığıyla entegrasyon kurma hedefini değiştirmiş ve süreci realist bir temelde ortaklıktan işbirliğine dönüştürmüştür.

Ankara zirvesinde, ülkelerin bir sonraki toplantısının 1993 yılında Bakü'de yapılması planlanmıştır. Ancak Azerbaycan ve Ermenistan arasında devam eden çatışma (Yiğit ve Gülbiten 2017: 6) ve Rusya'nın öncülük ettiği Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) zirvesinin aynı gün olması nedeniyle yer ve zaman değişikliği yapılmıştır (Durmuş ve Yılmaz 2012: 489).

2. ENGELLEMELERE VE ALGILARA RAĞMEN İŞBİRLİĞİN İLERLEMESİ: İSTANBUL ZIRVESİ

İstanbul zirvesi de Ankara zirvesi gibi tüm liderlerin katılımıyla 18-19 Ekim 1994 tarihlerinde gerçekleşmiştir. Bu zirvede, Ankara zirvesi sonrasında tartışılan ve düzeltilmesi gereken konulardaki ifade ve üsluplara dikkat edilmiştir. Bu bağlamda Ankara Deklarasyonu'nda vurgulanan «ülkeler arasındaki kardeşlik ve dayanışma ruhu» ifadesi, İstanbul zirvesi sonrasında kabul edilen deklarasyonda «halklar arasında daha tarafsız işbirliği» olarak değiştirilmiştir (Parubochaya 2011: 116).

Zirve faaliyetlerine Rus ve Türk tarafları arasında karşılıklı polemikler eşliğinde gerçekleşmiştir. İstanbul Zirvesi öncesinde Rusya, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Pan Türkizm fikrinden uzak durması gerektiğini belirtmiştir. Türkiye, Rusya'nın açıklamalarına en üst düzeyden yanıt vermiştir. Cumhurbaşkanı Demirel, ortak değerleri paylaşan bu ülkelerle ilişkilere kayıtsız kalınmayacağı-

ni ve bu ilişkilerin Pan Türkizm olarak ifade edilmesinin yanlış olduğunu açıklamıştır (Demoyan 1995:37-38).

Rusya'nın bu açıklaması, bu ülkeleri uzun yıllar hegemonyası altında tutmaktan vazgeçmeyeceğini göstermiştir. Nitekim İstanbul zirvesinden iki gün sonra BDT'nin kurulması ve Ocak 1995'te BDT çatısı altında Gümrük Birliği ile ekonomik entegrasyon sürecinin başlatılması Rusya'nın bu ülkelerden vazgeçmeyeceğini somutlaştırmıştır (Hvoshev ve Mullayanov 2001: 12).

Bu bağlamda, Ankara Deklarasyonu'nda yer alan ülkeler toprak bütünlüğünün korunması ve egemenlik ve birbirlerinin iç işlerine karışmama ilkesi yeniden vurgulanmıştır. Bu ilkenin yeniden vurgulanması, Ankara Zirvesi sonrasında Türkiye'ye ilişkin endişeleri gidermeyi amaçlamıştır (Amirbek vd. 2017: 170).

İstanbul Zirvesi sırasında Azerbaycan ve Ermenistan arasında Dağlık Karabağ ve yedi bölge ile ilgili bir anlaşmazlık vardır. Liderler zirvede bu konu hakkında görüş alışverişinde bulunmuştur. Liderler çatışmanın Birleşmiş Milletler himayesinde barışçıl bir şekilde çözülmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Ancak iki ülke arasındaki ihtilafın yeniden savaşa dönüşmesi durumunda Türk Cumhuriyetleri Azerbaycan'ın yanında ortak bir tutum ve dayanışma içinde hareket etme konusunda mutabık kalmışlardır (Paruboçaya 2011: 115).

Azerbaycan'da biri başarılı olmak üzere iki darbe girişimi olmuş ve bu durum Türkiye-Azerbaycan ilişkilerini etkilemiştir. İlk darbe girişimi 1993 yılında Ebulfez Elçibey'e karşı yapılmış ve darbe girişimi başarılı olmuştur. Gence ayaklanması olarak da nitelendirilen bu darbe girişimi, Karabağ sorunu temelinde Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ikili ilişkileri engellemeye yöneliktir. Çünkü Elçibey'in Azerbaycan'da iktidara gelmesinden sonra Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ikili ilişkiler başta enerji olmak üzere birçok alanda güçlenmeye başlamıştır (Beşikçi 2016: 242). Diğer darbe girişimi ise Elçibey'den görevi devralan Haydar Aliyev'e karşı düzenlenmiştir. Türkiye, Aliyev'e yönelik darbe girişiminden önceden haberdar olmuş ve Aliyev'i bu konuda bilgilendirmiştir. Bu başarısız darbe girişiminin arkasında Türkiye'nin olduğuna dair iddialar ortaya çıkmış ancak Türk tarafı bu iddiaları kabul etmemiştir. Aliyev bu iddialar karşısında Türkiye ile ilişkilerinde soğuk davranmıştır (Yavuz 2007: 31-32). Dolayısıyla bu iki darbe Türkiye-Azerbaycan ilişkilerini doğrudan etkilerken, diğer Türki Cumhuriyetlerin Türkiye'ye bakış açılarını değiştirme çabaları nedeniyle ortak zirve toplantılarının seyrini de dolaylı olarak etkilemiştir.

Türkiye'nin Türki cumhuriyetlere olan ilgisini etnik temelli nüfuz alanı oluşturmaya çalıştığı ile ilgili hedef gösterici algı yaratılmak istenmiştir. Türkiye bu algıyı en üst düzeyde İstanbul zirvesinde cevap vermiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, zirve toplantısında yapmış olduğu açıklamada, Türkiye'nin Orta Asya'ya yönelimini etnik temelli nüfuz alanı oluşturmak olmadığını ifade etmiştir. Ancak, bu açıklama özellikle Rusya kamuoyunda ciddiye alınmamıştır. Rusya, Türki cumhuriyetlerdeki kamuoyu gücünü Türkiye aleyhinde kullanarak, bu algı operasyonuna devam etmiştir (Durmuş ve Yılmaz 2012: 489).

Türk Cumhuriyetleri hidrokarbon rezervleri açısından zengin ve tedarikçi konumundadır. Türkiye bir enerji transit terminalidir. Liderler, başta doğalgaz ve petrol olmak üzere zengin doğal kaynakların Türkiye üzerinden dünya pazarlarına hızla ulaştırılmasının önemini vurgulayarak, enerji alanında ortak projelerin geliştirilmesinde ve uygulanmasında işbirliği yapma konusunda anlaşmışlardır (Terzioğlu 2013: 47).

Türkiye'nin Ankara zirvesinde hassasiyetle üstünde durduğu kültür alanında ortak bir kurum kurulması hedefi, 1993 yılında gerçekleşmiştir. Türk Cumhuriyetleri Kültür Bakanları tarafından imzalan ve Türk kültürün kalıcı ve sürekli bir etkileşim sağlamak için "Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi (TÜRKSÖY)" adıyla kurulmuştur (TÜRKSÖY 2023). Kazakistan'ın başkenti Almatı'da 12 Temmuz 1993 tarihinde imzalanmasıyla kurulan TÜRKSÖY, İstanbul zirvesinde de dile getirilmiş ve özellikle eğitim alanında ilişkilerin geliştirilmesi yönünde kararlar alınmıştır (Terzioğlu 2013: 47). Eğitim alanında ilişkilerin geliştirilmesi önerisi bağımsızlığını yeni kazanan Türki Cumhuriyetlerden gelmiştir. Türk Cumhuriyetleri Sovyet kimliğinden kurtulmak ve yeni bir kimlik kazanmak için bu öneriyi ortaya atmışlardır. Bunun sonucunda Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti dışında iki ülkede daha üniversite kurulması için anlaşma imzalamıştır. Bu üniversiteler Kazakistan'daki Ahmet Yesevi ve Kırgızistan'daki Manas üniversitesidir (Amirbek vd. 2017: 171-172).

İstanbul zirvesinde bir sonraki toplantıların hazırlanması ve düzenlenmesi görevi Dışişleri Bakanlarına verilmiştir. Buna göre bir sonraki toplantı planlandığı gibi 1995 yılında Bişkek'te gerçekleşmiştir (Terzioğlu 2013: 47-48).

3. TÜRKİYE İLE ÖZBEKİSTAN ARASINDAKİ SİYASİ KRİZİN GÖLGESİNDE: BİŞKEK ZİRVESİ

Ankara ve İstanbul zirvelerinde olduğu gibi aynı devletlerin temsilcileri katılmıştır. Zirve sonrasında onaylanan belgede “bağımsızlık, egemenlik, toprak bütünlüğüne saygı ve birbirlerinin işlerine karışmama ilkeleri temelinde halklar arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi” ifadeleri tekrardan vurgulanmıştır. Ayrıca Türk halklarının kültürel ve tarihi mirasının korunması gerektiği konusunda da ortak bir görüş birliğine varılmıştır. Devlet başkanları ayrıca tarihi bağların korunmasının yanı sıra uzun vadede sorunların ortaklaşa çözülmesinin önemi konusunda da görüş birliği içinde olduklarını ifade etmişlerdir. Tüm liderler işbirliği yapmaya ve ilişkileri geliştirmeye hazır olduklarını beyan etmişlerdir (Parubochaya 2011: 116).

Bişkek zirvesinde, Ankara ve İstanbul zirvelerinde de mutabık kalınan konular üzerinde müzakereler yapılmış ve bu müzakerelerin yeni bir örgüt üzerinden değil, katılımcı ülkeler arasındaki işbirliği bağlamında hareket etmesi gerektiği tekrar vurgulanmıştır. Siyasi entegrasyona yönelik konulardaki görüşmelerin katılımcı ülkeler arasında yeni inşa edilen işbirliği ve ilişkilere zarar vereceği de görülmüştür. Bu bağlamda, Özbekistan ve Türkmenistan liderleri bu konularda özellikle öne çıkmıştır. Özbekistan lideri Kerimov, katılımcı ülkeler arasındaki ekonomik bağları güçlendirmek ve geliştirmek için Rusya’nın öncülük ettiği Gümrük Birliği’nin takip edilmesini ve dolayısıyla bu örgüte üye olmayan Türkmenistan’ın üye olmasını önermiştir (Amirbek vd. 2017: 174). Kerimov’un bu görüşü, Türkiye’nin zirvelerdeki lider konumu ve Kerimov’a muhalif olan Muhammed Salih’in Türkiye’ye sığınması ve Türkiye’nin Özbekistan tarafından aranan Muhammed Salih’i vermemesinden kaynaklanmıştır (Erhan 2004: 798-800). Ayrıca Özbekistan’dan 2000 öğrenci eğitim almak için Türkiye’ye gelmiş ve bu öğrenciler Muhammed Salih ile görüşmüşlerdir. Özbekistan bu görüşmeden rahatsız olmuş ve yaklaşık 1500 öğrencinin Özbekistan’a geri dönmelerini talep etmiştir (Yavuz 2007: 32). Bu nedenle Özbekistan, ortak zirve toplantılarında önemli bir adım atarak toplantı konularını yönlendirmeye ve kendi çıkarlarını savunmaya çalışmıştır.

Bişkek zirvesi sürecinde Türkiye ile Özbekistan arasında yaşanan siyasi kriz sebebiyle ortak zirve toplantısının dördüncüsü Özbekistan’ın başkenti Taşkent’te yapılması planlanmıştır.

4. LİDERLİK ROLÜNÜN SORGULANMASI: TAŞKENT ZİRVESİ

21 Ekim 1996 tarihinde, Bişkek Zirvesi planlanan yer ve zamanda, altı bağımsız Türk Cumhuriyetinin devlet başkanlarının katılımıyla, ortak zirve toplantısının dördüncüsü düzenlenmiştir. Taşkent Zirvesi, Türk Devletleri Örgütü'ne giden sürecin en önemli adımlarından biridir. Bu adım, Sekretaryanın kurulması için gerekli yasal çerçeve ve tüzüğün hazırlanması onayının verilmesidir. Türk Cumhuriyetleri Dışişleri Bakanları, Sekretarya'yı kurmak ve çalıştırmakla görevlendirilmiştir (Türk Devletleri Örgütü 2023).

Önceki zirvelerde Türkiye liderlik rolü üstlenmeye çalışmıştır. Bu durum diğer ülkeler tarafından sorgulanmıştır. O dönemde Türkiye'nin ekonomik krizle mücadele etmesi, Avrupa Birliği üye ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgedeki ekonomik ve siyasi etkilerini artırması ve Batı odaklı petrol şirketlerinin bölgeye girmesi, Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri açısından etkisini azaltmıştır (Bayraktar 2008: 233).

1992-1996 yılları arasında Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin güçlenmesini engellemek için bu ülkelerin Türkiye'ye bakış açılarını değiştirmeye ve sarsmaya yönelik çabalar sarf edilmiş ve bu çabalar başarılı olmuştur. Bir başka deyişle, Türkiye Orta Asya Türk Cumhuriyetleri için bir rol model olmaktan çıkmıştır. Dolayısıyla Türk Devletleri Teşkilatı'na giden sürecin tek taraflı olarak Türkiye merkezli değil, diğer ülkeleri de içine alan bir entegrasyonla sağlam temeller üzerine kurulması gerektiği görülmüştür (Şener 2021: 100).

O dönemde Türkiye sadece ekonomik krizle değil, aynı zamanda etnik ve mezhepsel sorunlarla da mücadele etmiştir. Türkiye'de bu sorunların ortaya çıkması, Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine yönelmesini engellemek için planlanmıştır. Bu plan, Türkiye'nin yeni bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri'ndeki imajını yıkmayı ve Soğuk Savaş sonrası yeni dünya düzeninde Türkiye'nin Hazar, Kafkasya ve Orta Asya bölgesinde güç kapasitesini artırmasını engellemeyi amaçlamıştır (Bal 2000: 9-10). Çünkü o dönemde Türkiye ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı Elçibey gibi Türk milliyetçiliği söylemi Amerika merkezli Batı Bloğunu rahatsız etmiştir. Batı Bloku'nun bu rahatsızlığı Türkiye'nin bölgedeki faaliyetlerini desteklememesine yol açmıştır. Azerbaycan dışında bağımsızlığını yeni kazanan diğer Türki cumhuriyetler de Türkiye'ye olan

ilgilerini kaybetmişlerdir (Şener 2021: 100).

Taşkent zirvesinde tarih, medeniyet, kültür ve ticaret alanlarında bir dizi adım atılmıştır. Bu adımlar arasında Türk medeniyetinde önemli tarihi günlerin belirlenmesi, kültür turizminin canlandırılması ve gümrük işlemlerinin kolaylaştırılması yer almaktadır. Taşkent zirvesinde bu adımların atılması, yukarıda bahsedilen olumsuz koşullara rağmen, Türk Devletleri Teşkilatı'na giden süreçte önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu bağlamda Türk cumhuriyetleri her türlü olumsuz şart altında birlikte hareket etme iradesini ortaya koymuştur (Bircan 2021: 35-36).

Taşkent zirvesinde bir sonraki zirvenin 1997 yılında Kazakistan'ın başkentinde yapılması planlanmıştır. Ancak zirve planlanan tarihte yapılmamış ve bir yıl ertelenmiştir (Terzioğlu 2013: 48).

5. SORUNLARA RAĞMEN DEVAM ETME İRADESİ: ASTANA ZİRVESİ

Yukarıda da belirtildiği gibi Astana zirvesi bir yıl ertelenmiş ve 9 Haziran 1998 tarihinde Kazakistan'da gerçekleştirilmiştir. Astana zirvesinin ertelenmesinin üç ana nedeni vardır. Bunlardan ilki, Taliban'ın Afganistan'da yeniden güç kazanması ve ülke topraklarının yaklaşık yüzde doksanını ele geçirmesi ve bunun bölgede güvenlik sorunlarına yol açmasıdır. Afganistan'a yakın olan Türk cumhuriyetleri güvenlik kaygıları nedeniyle dikkatlerini Afganistan'a çevirmişlerdir (Kaya ve Bayar 2022: 153). Ayrıca bağımsızlığını yeni kazanan Türk cumhuriyetleri Taliban tehdidine karşılık Rusya ile temas kurmuş ve Rusya bölgedeki güç kapasitesini artırmak için önemli bir fırsat yakalamıştır. Ancak Rusya, Çeçenistan sorunu ve ekonomik kriz nedeniyle bu fırsatı iyi değerlendirememiştir (Bircan 2021: 36).

İkinci temel neden ise Rusya'nın Yakın Çevre doktrini ile eski Sovyet bölgesine yeniden yönelmesi, Rusya'nın Orta Asya'daki gücünü kaybetmek istemediğinin bir göstergesidir. Dolayısıyla Rusya, o dönemde güç kapasitesi sorgulansa da ve iç sorunlar yaşasa bile bölgedeki çıkarlarını korumak istemiştir. Bu nedenle Rusya, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini baskı altında tutmaya çalışmış ve Yakın Çevre doktrinini olumsuz etkileyecek ortak zirve toplantıları düzenlemelerini engellemeye çalışmıştır (İsmayılov 2013: 93-94).

Son ana neden ise daha önce Türkiye ile Özbekistan arasında krize neden olan Muhammed Salih'in Almanya'dan Türkiye'ye dönüşüdür. Kerimov'a muhalif olan Salih'in gelişi Ankara-Taşkent hattını germiştir. Özbekistan Türkiye ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmiş ve Türkiye'ye karşı bir dizi diplomatik adım atmıştır. Türk şirketlerinin iş lisanslarının askıya alınması ve Türkiye'de eğitim gören Özbek öğrencilerin ülkelerine geri gönderilmesi gibi adımlar Türkiye ile Özbekistan arasındaki ilişkilerin kısa vadede olumsuz bir seyir izlemesine neden olmuştur (Amirbek vd. 2017: 174-175).

Astana zirvesi yukarıda belirtilen sorunlar çerçevesinde Kerimov'un da katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Bu zirvede, Taşkent zirvesinde tüzüğü hazırlanan Sekreteryaya göreve başlamıştır. Dışişleri Bakanları Sekreteryanın denetiminden sorumlu kılınmıştır. Hidrokarbon rezervlerinin ihracı ve ipek yolu güzergahının yeniden canlandırılması gibi ekonomik temelli bir dizi adım da atılmıştır (Bircan 2021: 37).

Türkmenistan Astana zirvesine devlet başkanı düzeyinde katılmamış ve Parlamento Başkanı tarafından temsil edilmiştir. Türkmenistan'ın bu düzeyde katılmamasının nedeni, Türkmenistan'a Birleşmiş Milletler tarafından tarafsızlık statüsü verilmiş olmasıdır (Ünlü 2016: 97).

Astana zirvesinde bir sonraki zirvenin Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de yapılmasına karar verilmiştir (Terzioğlu 2013: 48).

6. TÜRKMENBAŞI'SIZ VE KERİMOV'SUZ BAKÜ ZİRVESİ

8 Nisan 2000 tarihinde Türkmenistan ve Özbekistan devlet başkanları düzeyindeki toplantıya katılmamışlardır. Bu durum, Türk Devletleri Örgütü'ne giden sürecin sancılı olduğunu ve aslında bu sancılı süreçler, örgütün mevcut yapısından da anlaşılacağı üzere, Türk Devletleri Örgütü'nün sağlam temeller üzerinde geliştiğini göstermektedir (Amirbek vd. 2017: 179-180).

Bakü zirvesinde alınan karar neticesinde Türkiye'de bir "Daimi Sekreteryaya" kurulması planlanmıştır (Terzioğlu 2013: 48). Hazar hidrokarbon rezervlerinin Türkiye üzerinden Avrupa Birliği ülkelerine taşınması için boru hattı projesinin hızlandırılmasına karar verilmiştir. Türkiye ayrıca İpek Yolu projesinin canlandırılması ile Türki cumhuriyetlerin ekonomisinin güçlendirilmesi ve ortak zirveye katılan ülkelerle ilişkilerin eğitim ve kültür gibi kimlik temelli politika

alanları ile genişletilmesi için çalışmıştır (Bircan 2021: 38-39).

Türk cumhuriyetlerinin liderleri ve temsilcilerinin katıldığı altı ortak zirve, birbirleriyle dostluk ve işbirliğinin güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Bu altı ortak zirve sırasında gerek iç, gerekse dış etkenler nedeniyle bazı sancılı dönemler yaşanmışsa da, ortak zirveler dizisinin sürdürülmesi yönünde ortak bir karar alınmıştır. Sonuç olarak, yedinci zirvenin Nisan 2001’de Türkiye’nin ev sahipliğinde yapılması planlanmıştır.

7. TÜRK CUMHURİYETLERİNİN 10. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ: İSTANBUL ZİRVESİ

1991 yılında Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının onuncu yıldönümünde yapılan İstanbul zirvesine sadece Özbekistan, devlet başkanı düzeyinde katılmamıştır. Bu zirvede, bir önceki zirvede alınan kararlar yeniden gözden geçirilmiş ve taraflarca desteklenmiştir. Bu zirvede sadece geçmişe dönük kararlar teyit edilmemiş, aynı zamanda Türk Devletleri Teşkilatı’na giden süreçte kurumsallaşma yolunda önemli adımlar atılmıştır. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev tarafından iki kurum önerilmiştir: Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi ve Aksakallar Konseyi (Terzioğlu 2013: 48).

Muhammed Salih’ten sonra Türkiye ile Özbekistan arasında bir siyasi kriz daha yaşanmıştır. Bu kriz, Özbekistan’da genel seçimlerin demokratik bir şekilde yapılmaması ve Kerimov’un 2005 yılında sona ermesine rağmen cumhurbaşkanlığı süresini iki yıl daha uzatması nedeniyle başlamıştır (Akdağ 2022: 71). Andican olayları olarak bilinen bu krizde Türkiye, Kerimov’un sivillere yönelik sert tutum ve davranışlarını eleştirmiş ve kınamıştır. Ayrıca Türkiye, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda Özbekistan aleyhine oy kullanmıştır. Türkiye’nin bu tutumu Özbekistan’ın diğer ortak zirvelere katılmamasına neden olmuştur (Ekrem 2014).

Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurad Niyazov’un İstanbul zirvesine katılması nedeniyle bir sonraki zirvenin 2002 yılında Türkmenistan’ın başkenti Aşkabat’ta yapılması kararlaştırılmış, ancak Aşkabat zirvesi planlanan yer ve zamanda yapılmamıştır (Bircan 2021: 40).

8. DÖRT YILDAN SONRA ANTALYA ZİRVESİ

Ortak zirve sürecinin sekizincisi bir kez daha Türkiye’de düzenlenmiştir. Antalya’daki zirve dört yıl ertelendikten sonra 2006 yılında gerçekleşmiştir. Özbekistan bu zirveye katılmamıştır. Türkmenistan ise Ankara büyükelçisini göndermiştir (Terzioğlu 2013: 48-49). Diğer yedi zirveye bakıldığında, ilk kez bir Türk cumhuriyeti devletinin ortak zirve toplantısına katılmadığı görülmüştür.

Ortak zirvenin dört yıl ertelenmesine Türkiye ve Rusya’daki siyasi ve ekonomik gelişmeler neden olmuştur. Öncelikle Rusya açısından bakıldığında, Yeltsin döneminin sona ermesiyle birlikte Rusya’daki siyasi irade değişmiş ve bu değişim Rusya’nın dış politika yaklaşımında bir güncellemeye yol açmıştır (İsmayilov 2013: 94-95). Bu çerçevede Rusya’nın yeni lideri Vladimir Putin, eski Sovyet ülkelerinde BDT çatısı altında Yakın Çevre doktrini ile Türki cumhuriyetlerde etkisini göstermeye başlamış ve bunun sonucunda önce ekonomik alanda (Avrasya Ekonomik Birliği) daha sonra da askeri alanda (Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü) ittifaklar kurmuştur.

Türkiye’de Özal’ın ölümüyle başlayan ve 2002 yılına kadar devam eden siyasi istikrarsızlık ve bunun sonucunda yaşanan ekonomik kriz Türkiye’nin odak noktasını ve önceliklerini değiştirmiştir (Bircan 2021: 40). Ayrıca Türkiye’nin Avrupa Birliği ile ilişkilerinde tam üyelik müzakerelerinin başlaması da ortak zirve toplantılarının düzenlenememesinde etkili olmuştur.

Bu zirvede bir sonraki zirvenin Azerbaycan’da yapılmasına karar verilmiştir. Dokuz yıl aradan sonra ortak zirvenin Azerbaycan’da yeniden düzenlenmesi, Türkiye gibi Azerbaycan’ın da bu toplantılara verdiği önemi göstermiştir. Ayrıca Türkiye açısından Nahçıvan zirvesi, öteden beri kurumlar aracılığıyla inşa etmek istediği Türki cumhuriyetlerle ortaklık ve işbirliği sürecinin gerçekleşmesine ve ortak zirve toplantılarının uluslararası bir organizasyona dönüşmesine yol açmıştır.

9. ÖRGÜTLENMEYE GİDEN SÜREÇ: NAHÇIVAN VE İSTANBUL ZİRVESİ

Özbekistan’ın katılmadığı ve Türkmenistan’ın da devlet başkanı düzeyinde yer almadığı Nahçıvan zirvesinde Türk Konseyi’nin (Türk Dili Konuşan Ül-

keler İşbirliği Konseyi) kurulmasına ilişkin anlaşma imzalanmıştır. Özbekistan ve Türkmenistan'ın imzalamadığı anlaşma Kasım 2010'da yürürlüğe girmiştir (Terzioğlu 2013: 49).

Antalya Zirvesi'nden sonra Kasım 2008'de Özbekistan ve Türkmenistan'ın taraf olmadığı TÜRKPA (Türk Dili Konuşan Ülkeler Asamblesi) kurulmuştur. İstanbul'da imzalanan anlaşma ile kurulan Bakü merkezli TÜRKPA, taraf devletlerin parlamentoları arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak amacıyla faaliyetlerine başlamıştır (TÜRKPA 2023).

Nahçıvan zirvesinde Nazarbayev, Türk Akademisi kurulması için bir teklif sunmuştur. Bu teklif, Türkiye'nin de yer aldığı zirveye katılan ülkeler tarafından olumlu karşılanmış ve Mayıs 2010 yılında Türk Akademisi, Kazakistan'ın başkentinde açılışı yapılmıştır. Akademinin görevi, Türk ülkeleri ve toplulukları arasında eğitim başta olmak üzere farklı alanlarda işbirliğini koordine etmektir (Türk Akademisi 2023).

Nahçıvan zirvesinde bir sonraki zirvenin Kazakistan'da yapılması planlanmış ancak bu plan gerçekleşmemiştir. İstanbul'da yapılan ortak zirve toplantılarının sonuncusuna Özbekistan yine katılmamış, Türkmenistan ise Türkiye'nin davetlisi olarak katılmıştır (Bircan 2021: 43).

Türkiye, 2010 yılında Türk devlet ve topluluklarında medyada ortaya çıkan sorunları çözmek amacıyla "Türk Dili Konuşan Ülkeler Medya Forumu" düzenlemiştir. Bu forum katılımcı ülkeler tarafından faydalı bulunmuş ve sonuç olarak her yıl farklı ülkelerde düzenlenmesine karar verilmiştir (Yeni Medya ve Kamu Diplomasisi Aktörü Olarak BYEGM 2013: 19-20).

İstanbul zirvesi ile ortak zirveler dönemi sona ermiş, bunun yerine Türk devletlerinin örgütsel ve kurumsal düzeyde bir araya gelerek hareket etmelerini sağlayan Türk Konseyi zirveleri dönemi başlamıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya, hegemonyası altındaki birçok bölgede gücü zayıflamış ve bu bölgelerden kısmen veya tamamen çekilmiştir. Bu bağlamda Türkiye, Rusya'nın kısmen çekildiği ve ortak değerleri paylaştığı Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini ve işbirliğini güçlendirmek istemiştir. Bu amaçla Türkiye, Türk Cumhuriyetleri liderlerinin katılımıyla zirve

toplantıları düzenlenmesini önermiş ve Türkiye'nin önerisi kabul edilmiştir. Türkiye, 1992 Ankara Zirvesi'nden başlayarak bu zirve toplantılarına öncülük etmiştir.

Türkiye, bağımsızlığını yeni kazanan Türk Cumhuriyetleri ile siyasi ve ekonomik ilişkiler kurma sürecine hazırlıksız yakalanmıştır. Türkiye'nin Türk cumhuriyetleri ile ortaklık ve işbirliği sürecini kurumsallaşma çerçevesinde ilerletme hedefi ile Türk milliyetçiliği söylemleri arasında gidip gelmesi, ortak zirve süreçlerinde bazı ülkeleri rahatsız etmiş ve zirvelerin istenildiği gibi verimli geçmesini engellemiştir. Bu durum Türkiye'nin Türk cumhuriyetlerine yönelik yaklaşımında realist bir düzeyde ilerlemesini sağlamıştır.

Türkiye'de Türk milliyetçiliği ya da Turancılık gibi etnik söylemler Avrupa, Amerika ve Rusya'yı rahatsız etmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini kendi hedefleri doğrultusunda şekillendiremeyeceği, bölgede birçok farklı aktörün güç kazanmak ve çıkarlarını maksimize etmek istediği ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle, Türkiye bölgede yalnız değildir ve bu nedenle Türkiye Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine yönelik politikalarını güncellemiştir. Türkiye'nin bu adımı, Türk Devletleri Örgütü'ne giden sürecin sağlam bir zemine oturmasına yardımcı olmuştur.

Türkmenistan ve Özbekistan 2000 yılından sonra düzenlenen ortak zirve toplantılarına ya katılmamış ya da devlet başkanı düzeyinde iştirak etmemiştir. Türkmenistan'ın tutum ve davranışı tarafsızlık statüsünden kaynaklanmış ve bu nedenle Türkmenistan'ın yaklaşımı Türkiye ile ilgili bir mesele olarak görülmemiştir. Özbekistan ise Türkiye'nin Kerimov muhalifi Muhammed Salih'i Türkiye'de ağırlaması ve Andican olayları sırasında Türkiye'nin Kerimov'a karşı tutumu nedeniyle Özbekistan-Türkiye ikili ilişkilerinde siyasi krizler yaşamış ve bu nedenle Özbekistan ortak zirve toplantılarını önemsememiştir.

Putin döneminin başlamasıyla birlikte Rusya dış politika yaklaşımını değiştirmiştir. Bu değişim çerçevesinde Putin, eski Sovyet ülkelerine yönelmiştir. Dolayısıyla Rusya, Türki cumhuriyetlerdeki güç kapasitesini artırmak ve çıkarlarını korumak ve maksimize etmek için BDT çatısı altında Yakın Çevre Doktrini ile yakınlaşmaya başlamıştır. Rusya bu yakınlaşmayı ticari ve askeri alanlarda işbirliği ve ortaklıklarla pekiştirmeye çalışmıştır. Türkiye ise o dönemde siyasi istikrarsızlık ve ekonomik krizle boğuştuğu için Rusya'nın siyasi adımlarına karşılık verememiştir. Sonuç olarak, 2000'li yılların başındaki ortak zirve toplantılarında arzu edilen yakınlaşma ve işbirliği gerçekleşmemiştir.

Türkiye'nin Ankara Zirvesi ile birlikte ortak zirve toplantılarındaki temel hedeflerinden biri dış politikasını Türki cumhuriyetlere yakınlaştırmaktır. Ayrıca bu devletlerle eğitim, ticaret ve kültür gibi farklı alanlarda işbirliği kurmaktır. Bu bağlamda Türkiye, Türk devlet ve topluluklarının entegrasyonu ve kurumsallaşmasına yönelik tüm önerileri desteklemiştir. TİKA, TÜRKSOY, Türk Akademisi ve TÜRKPA'nın kurulması, bu desteğinin kanıtıdır.

KAYNAKÇA

- Akdağ, Elanur. 2022. "Özbekistan'ın Kırılgan Ülkeler Endeksi'nde Uyumluluk ve Politik Göstergelerinin 2006 Yılı Değerlendirmesi". *Uluslararası İlişkiler ve Politika Dergisi* 2(1): 67-73.
- Amirbek, Aidarbek., Almasbek Anuarbekuly., Kanat Makhanov. 2017. Türk Dili Konuşan Ülkeler Entegrasyonu: Tarihsel Geçmişi ve Kurumsallaşması." *Bölgesel Araştırmalar Dergisi* 1 (3): 164-204.
- Aydın, Mustafa. 2001. "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler". Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1. Cilt 1980-2001): Basın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, İstanbul, 366-439.
- Aydın, Mustafa. 2005. "Türkiye'nin Orta Asya-Kafkaslar Politikası". Küresel Politika-da Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I): Mustafa Aydın. Ankara: Nobel Yayınları, 101-47.
- Bal, İdris. 2000. "Uluslararası Politikada Türk Modelinin Yükselişi ve Düşüşü". *Bilgi* 14: 1-13.
- Bayraktar, Gökhan. 2008. *Orta Asya ve Türkiye'nin Güvenlik Stratejileri*. İstanbul: Bilgeoğuz.
- Beşikçi, Seçil Öraz (2016). "Bağımsızlık Sonrası Dönemde Azerbaycan Dış Politikasındaki Stratejik Değişimler ve Yönelimler". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 16(2): 237-252.
- Bircan, Murat (2021). "Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Keneşi) Üzerine Yapısal Ve İşlevsel Bir Değerlendirme". Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- Çiçekli, Mehmet Yahya. 2022. "Bağımsız Türk Devletleri Arasında Meclisler Arası Çok Taraflı İşbirliğinin Son On Yılı: Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi

- (TÜRKPA)". *Stratejik Düşünce Enstitüsü* 555-564.
- Davutoğlu, Ahmet (2010). *Stratejik Derinlik*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Demir, Ali Faik. 2003. "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Sonrası Türkiye ile Orta Asya Cumhuriyetleri Arasındaki İlişkiler ve Bu Konuda Etkili Olan Faktörler". *Stratejik Araştırmalar Dergisi* 2: 161-178.
- Demoyan, Gaik. 1995. "Tyurkskiye Sammity: Tseli, Zadachi, Priority I Pozitsiya V Karabakhskom Voprose [Türk Zirveleri: Amaçları, Faaliyetleri, Öncelikleri ve Karabağ Sorununa Yönelik Pozisyonu]." 33-54. http://www.noravank.am/upload/pdf/62_ru.pdf (Erişim Tarihi:22.07.2023).
- Durmuş, Mustafa, Harun Yılmaz. 2012. "Son Yirmi Yılda Türkiye'nin Orta Asya'ya Yönelik Dış Politikası ve Bölgedeki Faaliyetleri". Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar - Türkiye ile İlişkiler: Ayşegül Aydingün., Çiğdem Balım. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 483-586.
- Ekrem, Erkin. 2014. "Türkiye-Özbekistan İlişkilerinin Yeni Dönemi". <https://www.aljazeera.com.tr/gorus/turkiye-ozbekistan-iliskilerinin-yeni-donemi>, (Erişim Tarihi:07.10.2023).
- Erhan, Büyükkakıncı. 2004. "Sovyet Sonrası Orta Asya'da Türkiye'nin Dış Politika Açılımları: Özbekistan ve Türkmenistan ile İlişkiler." *Türk Dış Politikasının Analizi: F. Sönmezoğlu*. İstanbul: Der Yayınları, 781-804.
- Erol, Mehmet Seyfettin. 2011. "20. Yıldönümünde Türkiye-Türk Dünyası: Sorunlar, Arayışlar ve Gelecek". *Türk Dünyası 20 Yıllığı: Tahliller, Değerlendirmeler, Öngörüler ve Özeleştiriler Mehmet Seyfettin., Erol-Yavuz Gürler*. Ankara: Türksav Yayınları, 41-50.
- Hvoşev, Vladimir, Ramil Mullayanov. 2001. *Pogranichnaya politika i bezopasnost' [Sınıra Dayalı Siyaset ve Güvenlik]*. Çelyabinsk: Yurgu Yayınları.
- İsmayılov, Elnur. 2013. "21. Yüzyıl Rusya Dış Politika Doktrinleri'nde Güney Kafkasya ve Orta Asya Değerlendirmesi". *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* 1(1): 87-105.
- Kaya, Rüştü, Erdal Bayar. 2022. "Afganistan'da Taliban İktidarı Sonrası Orta Asya Bölgesel Güvenliği". *Güvenlik ve Strateji Dergisi* TDT Özel Sayısı: 147-180.
- Nazarbaev, Nursultan. 1996. *Na poroge XXI veka [21. Yüzyılın Eşiğinde]*. Алматы : Онер.
- Paruboçaya E.F. 2011. "Sammity tyurkskikh gosudarstv (1992-2001 gg.): real'naya platforma dlya sbližheniya? [Türk devletlerinin zirveleri (1992-2001): yakınlaşma

- için gerçek bir platform mu?].” *Volgograd Devlet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Dergisi* 1(19): 113-120.
- Solntseva, Elena. 2005. “Novyy Turan v legendakh i nayavu: udastsya li Turtsii ob’ye-dinit’ vsekh tyurkov mira pod odnim polumesyatsem [Efsanelerde ve gerçekte Yeni Turan: Türkiye dünyadaki tüm Türkleri tek bir hilal altında birleştirebilecek mi?]. <https://www.svoboda.org/a/108440.html> (Erişim Tarihi:22.06.2023).
- Şener, Ayşe. 2021. “*Türk Dünyasında Entegrasyon Süreçleri ve Kurumsallaşma*”. Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Karabük.
- Taşgaıl, Ahmet. 2004. “Türkiye’nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Yarını”. *Stratejik Araştırmalar Dergisi* 3: 19-44.
- Terzioğlu, Süleyman Sırrı. 2013. “Uluslararası Hukuk Açısından Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi”. *Uluslararası Hukuk ve Politika* (9)36: 45-72.
- TİKA, 2023. <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakimizda-14649>, (Erişim Tarihi:21.12.2023).
- Tokayev, Kasım Jomart. 1997. “*Pod Styagom Nezavisimosti: Ocherki O Vneshney Politike Kazakhstana [Bağımsızlık Bayrağı Altında: Kazakistan Dış Politikası Hakkındaki Notlar]*.” Almatı: Bilim Yayınları.
- Turan, Gül. İlter Turan 2004. “*Türkiye’nin Diğer Türk Cumhuriyetleriyle İlişkileri*”. F. Sönmezoğlu, der., Türk Dış Politikasının Analizi, İstanbul: Der Yayınları.
- Türk Akademisi, 2023. <https://turkicacademy.org/tu/about/ob-akademii>, (Erişim Tarihi:07.12.2023).
- Türk Devletleri Teşkilatı, 2023. <https://www.turkicstates.org/tr/zirveler> (Erişim Tarihi:22.07.2023).
- Türk Konseyi, 2023 <https://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa> (Erişim Tarihi:19.07.2023).
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2023 <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa> (Erişim Tarihi:19.07.2023).
- TÜRKPA, 2023. <https://turkpa.org/about>, (Erişim Tarihi:07.12.2023).
- TÜRKSOY, 2023. <https://www.turksoy.org/tarihce> (Erişim Tarihi:15.12.2023).
- Ünlü, İ. Hakkı. 2016. “Türkmenistan’ın Tarafsızlık Politikasının Bölgesel Gerçekliği”. *Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları e-dergisi* 3 (1): 95-102.
- Yavuz, Celalettin. 2007. “Türkiye Cumhuriyetleri 15 Yaşında”. *Global Strateji Enstitüsü*

sü Dergisi 10.

Yeni Medya ve Kamu Diplomasisi Aktörü Olarak Byegm. 2013. *İletişim ve Diplomasi*
(1): 5-28.

Yiğit, Süreyya., Gökhan Gülbiten. 2017. "Rusya'nın Güney Kafkas Dış Politikası: Dağ-
lık Karabağ ve Hazar Denizi." *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi* 5
(2): 1-30.

4. BÖLÜM

ETKİLİ SİYASAL İLETİŞİM; RETORİK

Öğr. Gör. Dr. Harun SELÇUK

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu,

Yönetim ve Organizasyon Bölümü

hselcuk@agri.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-8249-9583>

ÖZ

Siyasal iletişim perspektifinden bakıldığında, egemenlik ve iktidar mücadelesinin en yoğun biçimde siyasal kampanya zamanlarında hissedilmektedir. Seçmenler özellikle de siyasal seçim öncesinde yürütülen kampanyalar sebebiyle, adayların ve siyasi partilerin yoğun propagandalarına maruz kalmaktadır. Genellikle propaganda çalışmaları, siyasi adayları ve seçmenleri bir araya getiren halk mitinglerinde direkt olarak yapılmaktadır. Öte yandan mitingler, siyasal mesajların iletilmesinin kitle iletişim araçlarından etkilenmeksizin gerçekleştirilmesine ve seçmen ile adayın bir araya gelmesine imkân sağlaması sebebiyle oldukça önemlidir. Siyasi aktörlerin mitinglerde hitap ettiği hedef kitlelerin özelliklerine uygun bir üslup kullanmaları gerekir. Bundan değin mitinglerde “retorik” vazgeçilmez bir unsur olarak görülebilmektedir. Retoriğin temel hedefi, karşı tarafı ikna etmektir. Bundan değin farklı türdeki akıl yürütmelerden meydana gelen retorik, karşı tarafın karar vermesinde etkili bir sanat şeklinde uygulanır. Klasik mantık biliminin üzerinde durduğu sanatlardan biri olan retoriğin kurucusu Aristoteles’tir. Aristoteles, retoriği belirli bir durum halinde mevcut olan inandırma yöntemlerini kullanma yetkisi şeklinde ifade etmektedir. Dolayısıyla karşı tarafı (muhatapı) ikna etmeye çalışan ya da ikna eden çıkarımlar,

önergeler, argümanlar ya da göstergeler (reklam, resim, yazı-söz, yazılı-sözlü metinler, mimik, vb.) aslında retoriktir.

Anahtar Sözcükler: Siyasal İletişim, Propaganda, Retorik

GİRİŞ

Siyasal aktör ve siyasal partiler, yapıları gereği siyasi hedef ya da siyasi ideoloji, toplumsal problemlere çözüm tavsiyeleri ve bunlara dair semboller üretmektedirler. Sembolik, göstergesel ve sözel mesaj (ileti) haline getirmiş oldukları politik söylemleri kitle iletişim aracılığıyla, mevcut buldukları topluma iletme zorunlulukları vardır. Zira günümüzde siyaset, iletişimsel bir boyut içerisinde yer almaktadır. Fakat medya aracılığıyla gerçekleştirilen iletişimde iletilen siyaset ile yapılan siyasetin sınırları bazen birbirine karışsa da iletişim ile siyaset aynı anlamı taşımamakta, iletişim, siyasetin sürdürülmesinde yardımcı bir rol üstlenmektedir.

Antik çağlardan günümüze değin ulaşan retorik, etkili konuşmanın özünü oluşturmakta ve ayrıca ikna sanatının da temelini oluşturmaktadır. Hem metodolojik yöntem hem de akademik bir disiplin şeklinde gelişen retorik, ikna sanatını kanıtlamak için ethos-pathos ve logos olmak üzere üç temel unsuru içinde barındırmaktadır. Retorik, ikna etme bilimi, ikna sanatı, bireysel ikna süreci ve ikna etmenin incelenmesi şeklinde tanımlanmaktadır.

Köklü geçmişiyle yüzyıllar öncesine dayanan retorik teorisi zamanla farklı alanlara yayılarak dönüşüme uğramış ve Batı'da meydana gelen siyasal ve toplumsal gelişmeler ile her dönem varlığını farklı şekillerde devam ettirmiştir. Retorik, inandırıcılık seviyesini arttıran araçlar kullanan bir disiplin olmaktadır. İletişim kavramı perspektifinden değerlendirildiğinde medya tarafından 20. yüzyılın ortalarında, izleyiciye ulaşma hedefiyle kitle iletişim yöntemleriyle değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada öncelikle siyasal iletişimin literatür tanımına ve beraberinde de hayatın hemen hemen her alanında kullanılan retorik ve ikna kavramlarının tanımlarına yer verilerek hangi ikna etme/inandırma /kanıtlama yani yollarının kullanılması gerektiği üzerinde durulacaktır.

1. SİYASAL İLETİŞİM

Siyasal iletişim, günümüzde propaganda, halkla ilişkiler ve reklam gibi yöntemlerin bir araya toplandığı alan şeklinde kabul edilmekte ve bunun yanı sıra sınırları belirsiz bir disiplin olarak kabul edilmektedir. Siyasal iletişim, diğer iletişim türlerinden farklıdır. Çünkü, siyasal iletişimde bulunan örgüt (siyasal aktör) veya kişiler, geniş halk kitlelerini etkilemek; davranış ve tutum değişikliğini yaratmak amacıyla iletişimde bulunmaktadırlar.

İnsanlar günlük toplumsal ilişkilerde siyasal iletişimde farklı şekillerde maruz kalmaktadırlar. Bunun sebebi siyasal iletişim aktörlerinin yaşamın her alanında karşımıza çıkmasından dolayıdır. Aziz (2019:7), siyasal iletişim kavramını, “siyasal aktörlerin politikalarını, belli ideolojik amaçlarını belli kitlelere, gruplara, bloklara veya ülkelere kabul ettirmek ve gerektiği durumda eyleme dönüştürmek, uygulamaya koymak üzere çeşitli iletişim teknik ve türlerini kullanması” şeklinde tanımlamaktadır. Siyasal iletişim, iletişim süreçleriyle siyasal iletişim süreçleri arasındaki ilişkileri ele alan araştırmalardan meydana gelen, disiplinler arası bir akademik alan şeklinde tanımlanmaktadır (Mutlu, 1998: 304). Aristo, retoriği elde var olan inandırma yöntemini kullanma yetisi olarak betimlemektedir. Siyasi aktörlerin miting konuşmasında siyasal retorikten yararlanarak, seçimde tutum ve düşünce değişikliğine sebep olarak, onları kendi lehine oy verme davranışına yöneltmeleri söz konusudur. Bu durum seçim kampanyaları döneminde mitinglerin geniş halk kitleleri ve medya tarafından dikkatle takip edilmesi ayrıca adayların hitabetlerine de daha fazla özen göstermesi gerekmektedir.

Siyaset ve iletişim disiplinlerinin birleşmesiyle meydana gelen siyasal iletişim kavramı, dünyada ikinci dünya savaşından sonra, Türkiye’de de 1980 yıllarında dışarıya açılmayla beraber önem kazanmış, git gide siyaset dünyasının vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Siyasal iletişim, özellikle demokrasinin vazgeçilmez bir unsuru olan seçim süreçlerinde kendisinden bolca söz ettirerek seçmenin oy tercihlerinde belirleyicilik maksadıyla propaganda ve kampanyalarla desteklenmekte, seçmenin tercih ve kanaatlerinde etkin olmayı ve bu etkinin sürdürülebilirliğini amaçlamaktadır (Demir, 2018).

Siyasal iletişim, ilk olarak siyasetçilerin, seçmen kitlesi ile kurmuş olduğu iletişim şekli olarak tanımlanmaktayken, bu kavram zaman içerisinde kitle iletişim araçlarını kamuoyu oluşturmada, kamuoyu araştırmalarını ve

yapılan bu araştırmaların siyasal yaşam üstündeki etkilerini, özellikle siyasal reklamcılığı ve siyasal kampanyaları bünyesine katarak büyümüştür (Satkın, 2018).

Siyasal iletişimin kendisine has özellikleri, karakteristikleri vardır. Bu özellik farklı iletişim çeşitlerinde mevcut olsa da siyasal nitelik taşıyan iletişimde daha belirgindir. Bu özelliklerin mevcut olmaması durumunda etkin bir siyasal iletişim söz konusu değildir. Bunlar; ikna yeteneğinin olması, kaynağın güvenilirliği, mesajın içeriği, hedef kitlenin özelliklerinin bilinmesi ve doğru iletişim kanallarının seçilmesidir (Aziz, 2019: 7). Siyasal iletişimde dikkate alınması gereken bir husus da siyasal iletişim hangi tür teknik ve yöntemlerin kullanılacağı, nasıl yapılacağı ve bu uygulamaların hedef kitleye nasıl aktarılacağı unsurudur. Bu husus, siyasal söylemin etkin bir biçimde gönderilip gönderilmemesini de belirlemektedir. Nitekim iletişim teknik ve yöntemlerinin özelliklerinin iyi bilinmesi; hedef kitlenin hangi teknik ve yöntem kullanılarak verilen siyasal mesajların alınacağı unsurlarının bilinmesi gerekmektedir. Bütün siyasal iletişim olgusunda asıl amaç, hedef kitleyi etkilemektir. Dolayısıyla bu amacın gerçekleşip gerçekleşmediğinin bilinmesi önemlidir çünkü siyasal iletişimin asıl hedefi iknanın oluşabilmesidir. Zira ikna edici iletişim siyasal iletişim temelidir. (Sümer ve Yılmaz, 2013: 288).

1.1. Siyasal İletişimde Propaganda ve İkna

Günlük konuşmalarda ve literatürde propaganda ve ikna terimleri genellikle iç içe geçmekte ve net bir ayırım yapılamamaktadır. Bu karışıklığın nedeni propaganda döneminde kullanılan tekniklerin yapı bakımından ikna stratejisine benzemesidir. Ancak propaganda ve ikna arasındaki temel ayırım her ikisinin de ortaya çıkış ve yürütme aşamalarındaki amacın farklılığıdır. Bu farklılık iletilen mesajın yapısının incelenmesiyle daha net bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Misal propaganda dönemine ilişkin iletilen mesajlar, bireyin davranış ve tutumlarının gerçekliğini sosyal grup içindeki kabullere dayandırdığı düşüncesinden yola çıkarken, ikna döneminde iletilen mesaj bireyin yeni tutum ya da düşüncelere ilişkin kararlarında bu durumun kendi yararlarına olduğu inancında süregelmektedir (Zeybek, 2020: 193).

İkna kavramı, Aristoteles tarafından incelenerek sınıflandırılmış ve yorumlanmıştır. Aristo ikna kavramını, “bir kişiyi herhangi bir konuda inandırma, bir şeyi yapmaya razı etme ve kişinin davranış ve tutumlarını etkilemeyi amaçla-

yan iletişim süreci” şeklinde tanımlamaktadır (Aristoteles, 1995: 39). İkna, bir başkasının davranış ve düşüncelerini değiştirme noktasında atılan adımlardır. Arapça bir kavram olan ikna, Türkçe ’de razı etme, kandırma, inandırma gibi kavramlarla karşılık bulmaktadır. Sözlükteki tanımına bakıldığında “*ikna toplumsal bir etkileme biçimidir. İnsanlara simgesel (her zaman mantıklı olmayan) ve akılcı yöntemlerle bir tutum, düşünce ya da eylemin benimsetilmesine doğru kılavuzluk etme sürecidir. Yine, “bir kanaat uyandırma, bir kanaati kabul ettirme, razı etme, inanmasını sağlama” (Doğan, 1996: 532) şeklinde tanımlanmaktadır. Başka bir tanıma göre ise, “başka kişi ya da kişilerin davranış ya da tutumlarını manipüle etmek ya da zorlamak yerine, çeşitli kanıtlanma ve akıl yürütme yöntemleriyle etkileme eylemi (Bilgin, 2003: 163) olarak ifade edilmektedir.*

Yunan düşünür Aristo tarafından kavramsallaştırılan ikna kavramı 20. yüzyılın başlarına kadar teorisyenler arasında retorik ve etik kavramları bağlamında ikame edilmiştir. Bu bağlamda ikna /retorik alanında ele alınan ilk çalışma Aristoteles’in “Rhetoric” başlıklı eseridir (Cooper, 1932). Aristo ikna edilenin ve ikna edenin iletişim kurması adına aralarında ‘ortak bir zemin’ saptandığında ikna eyleminin gerçekleştiğini ifade etmektedir. Çünkü bu ortak zemin ile, ikna eden tarafın, ikna eyleminin başarılı olabilmesi için ikna edeceği kişi veya kişilerin inanışları, hedefleriyle alakalı doğru tahminlerde bulunmasını sağlamaktadır (Yüksel, 1994: 44).

İkna ve propaganda kavramlarının içeriklerindeki benzerliğe bakıldığında, her ikisinin de siyasal iletişimde kullanılan güçlü yöntemlerin olduğu görülebilmektedir. Bu süreci yürütenler seçmenleri yönlendirmek için stratejik biçimde hazırlanan gerekçeli davranışlarla grupları etkilemeye çalışırlar. Temel motivasyonlarında da daha öncesinde tasarlamış oldukları sonuçlara ulaşmak vardır. Yani hem propaganda hem ikna önceden tasarlanan sistematik birer süreçtir. Siyasal iletişimde amaç seçmenlerin davranış ve düşüncelerini istediği yönde değiştirmek olan siyasetçiler bakımından propagandanın da iknanın da çok büyük önemi vardır (Çobanoğlu, 2007: 157).

Kısacası propaganda ve ikna kampanyaları özellikle kararsız seçmenlerin oyunu kazanma noktasında önem taşımaktadır. Dolayısıyla seçmenlerin siyasal davranış kriterlerinin ve seçmenlerin profillerinin göz önünde bulundurulması, stratejilerin doğru şekilde belirlenmesi bakımından önemlidir (Zeybek, 2020: 194).

2. RETORİK TANIMI VE TÜRLERİ

Retorik kavramının ortaya çıkması, Aristoteles'in yazmış olduğu “*Retorik*” isimli kitap ile başlamıştır. Aristoteles (1995: 37), retorik “*belli bir durumda, elde var olan inandırma yollarını kullanma yetisi...*” şeklinde tanımlamaktadır. Özetle, ‘*akıllıca yapılan konuşma*’ olarak da tanımlanan retorik, ilk olarak Eski Yunan’da Aristoteles tarafından ortaya çıkmış ve Aristoteles yönetenlerin yönetilenleri retorik konuşmalar sayesinde ikna edebileceğini ifade etmiştir (Aziz, 2019). Retorik, özellikle özel ya da kesin bir konu sınıfıyla sınırlı olmaksızın, bütün alan, konu ve bilimler hakkında ikna etme/kanıtlama/inandırma yöntemlerini kullanma gücüyle alakalıdır (Aristoteles, 1995: 38).

Retorik, dünyanın en eski disiplinlerinden biridir. Bunun yanı sıra muhatabı kendi çıkarları doğrultusunda ikna etme yolunda güzel konuşma uğraşı ve ikna sanatı olarak da adlandırılan retorik var olma dönemlerindeki amacı, toplumsal yaşam içinde rol alan konuşma biçimlerini, karşı tarafı etkileyecek biçimde, önceden planlayarak etkin bir sunuma çevirmektir (Tepebaşılı, 2016:16). Yunanca ‘söylüyorum’ anlamına gelen ‘eiro’ köküne dayanan retorik, ‘söylenen söz’ anlamına gelen rhema ile ‘hikâyeyi anlatan veya sözcükleri söyleyen’ kişiye gönderme yapan rheter’in birleşmesiyle meydana gelmektedir. Başka bir deyişle retorik, Yunanca konuşmacı, konuşmaya ait demek olan rhetorikos sıfatından türemiştir (Üstünel, 2014).

Retorik, Antik Yunan’da ortaya çıkmasıyla beraber ikna etme araçlarından biri şeklinde görülmüştür. Retorik’in temel hedefi, muhatapta veya dinleyicide yeni bir tutum sağlamak, muhatapta var olan tutumu değiştirmek, dinleyiciye belli konularda bilgi vermektir. Muhatabını sözlü veya yazılı şekilde ikna etmeye çalışmak retorik’in en temel gayesidir. Hüküm ve önermelerden oluşan retorik, karar vermeyi etkilemek için vardır denilebilir. Kısacası retorik’in asıl amacı; retorikten istenilen sonucun karşı taraf üzerinde görülmesidir (Duman, 2015). Etkili hitabet, konuşma sanatı ve belagat gibi isimler ile de tanımlanan retorik ilk olarak Platon ve Aristoteles tarafından geliştirilmiş ve birtakım kavramlar çevresinde şekillenmiştir (Bıçakçı A. B., 2012).

Belli bir topluluğa ya da bir insana herhangi bir amaç doğrultusunda nasihatte bulunmak, açıklama yapmak, bir davranışa teşvik etmek, bir görüşü benimsetme amacı taşıma ve ikna edici şekilde konuşma sanatı olan retorik’in olumsuz bir anlam içerdiği de söylenir. Örneğin Sicilya’da toprağını kaybetmiş olan

mülk sahipleri kendisini savunmak için bu yolu kullanmıştır. Sofistler bu yola başvururken ilkeler dışında kalan tavırlar sebebiyle Platon ve Sokrates tarafından eleştirilmişlerdir (Meyer, 2009: 98). Genel olarak retoriğin tanımlarına bakıldığında; Platon, ‘retorik kullanırken dinleyicilerin manipüle edilmesi’ olarak tanımlamakta, Quintilianus, retoriği güzel konuşma sanatı olarak tanımlamakta ve Aristoteles de daha önce belirtildiği üzere ikna etme sanatı olarak ifade etmektedir (Meyer, 2009: 98). Söz konusu tanımlar aynı zamanda retoriğin temel unsurları olarak da adlandırılabilir. Bu unsurlar kısaca “ethos” konuşmacıyı temsil eden, “pathos” dinleyiciyi temsil eden ve “logos” da iletişim aracı olarak düşünülmektedir. Dinleyicilerin manipüle edilmesi olarak tanımlanan Platon retoriği pathos, retorikte önde gelen unsurun konuşmacı olduğunu ileri süren Quintilianus açıkça ethos vurgusu yapmıştır. Son olarak Aristoteles ise logosu “*ikna etmesi gereken ya da ikna etmeyi hedefleyen söylem ve kanıtların sergilenmesi*” biçiminde tanımlamaktadır (Bağcı, 2013). Bu konuya aşağıda detaylıca yer verilecektir.

Aristoteles, Retorik adlı kitabında; retoriksel konuşmaları siyasal (politik), hukuksal ve törensel olmak üzere üçe ayırmaktadır (Akyol, 2018: 12). Söz konusu söylevlerin de bölümleri, zamanları ve sonuçları bulunmaktadır (Bkz. Tablo 1.1.).

Tablo 1. Retorik Türleri

Tür	Politik (siyasal) Retorik	Hukuksal(adli) Retorik	Törensel Retorik
Bölüm	Cesaretlendirme ve umut kırma	Suçlama ve savunma	Övme ve eleştirme
Zaman	Gelecek zaman	Geçmiş zaman	Şimdiki zaman
Sonuç	Uygunluk ve uygunsuzluk	Adalet ve adaletsizlik	Onur ve onursuzluk

Kaynak: (Aristo’dan akt. Akyol, 2018: 12).

Tablo 2.1’den anlaşılacağı üzere 1.tür olan siyasal (politik)retorik, cesaretlendirme ve umut kırma bölümlenmesi çerçevesinde gelecek zamana dairdir ve uygunluk veya uygunsuzluk (iyi şeylerin karşılaştırılması) durumlarının tespit edilmesiyle yapılandırılmaktadır. 2.tür olan hukuksal (adli) retorikte, kötü davranışların incelenip değerlendirilmesi ön plandadır. Konuşma genellikle geç-

miş zamanı içermektedir (Mahkemede kendi savunma yükümlülüğü bulunan bireylerin konuşmasını içerir). Suçlama ve savunma bölümlerinden meydana gelerek, yasalara dair olan sonuçları yani adalet ve adaletsizlik gibi sonuçları içerir. Son olarak 3.tür olan törensel retorik ise, övme ve eleştirme bölümlerinden meydana gelerek şimdiki zamanı içermektedir. Onur ve onursuzluk sonuçlarıyla alakalıdır.

Siyasal (politik) retorik: Politikacılar tarafından yapılan politik amaçlı konuşmalardır. Bu retorik türünde amaç, izleyende davranış ve tutum değişikliği yaratmaktır. Yani dinleyicinin düşünce, tutum ya da davranışlarını belli bir yönde değiştirmek amacıyla önceden planlanmış olan bir süreç olmakta, genellikle konuşmacı, politikanın olumlu ve olumsuz yönleri ve siyasal davranış biçimleri üzerinde durmaktadır (Kıçır, 2018). Bu retorik türü, günümüzde kullanılan düzeyli siyasal iletişim olgusu içerisinde de oldukça önemlidir. Retoriksel konuşmada, konuşmacı izleyici hedef kitesinin nabzını tutarak, onları ikna etmek için konuşur. Yaklaşımların aktarılmasında istatistiksel veriler yerine, yabancı olmadıkları örnek ve yaklaşımlardan yola çıkar (Aziz, 2019: 58). Özetle retoriksel konuşmada izleyicinin sıkılması yerine, onu verilen mesajlara inandırıcı ve ikna edici bir üslup kullanır.

Bu retorik türünün en önemli kavramı söylevdir yani anlatıdır. Geleceğe ait, gerçekleşmemiş bir olayı anlatmak güçtür. Söylev genellikle, geçmişe ait olayları veya geçmiş dönemleri aktarır. Siyasal reklam kampanyalarında veya siyasi parti mitinglerinde muhalefetin söylemleriyle iktidarın gelecek vaatlerini geçmiş zamanı kanıt şeklinde göstererek etkisiz hale getirme çabaları bu türe örnek gösterilebilmektedir. Sözlü iletişim yöntemiyle miting meydanlarında stratejik biçimde hazırlanan konuşma metinleri, gelecek zamandaki oy verme davranışlarını etkilemeye yöneliktir.

Hukuksal (adli) retorik: hukukun süjesi olan, onu uygulayacak olan kitlelere hukukla ilgili bilgilerin, farklı algılamalara meydan vermeden anlatılması, kararların aktarılmasında anlaşılır olma sanatı olarak tanımlanabilir (Aziz, 2019: 58).

Hukuksal retorik, suçlama ve savunma bölümlerinden meydana gelmektedir. Bu sebeple adli retorik bir anlamda da hukuki söylev olmaktadır. Çoğunlukla mahkeme salonlarında karşılaşılan ve bir kişinin suçluluğunun iddia edilip kanıtlanmaya çalışıldığı ya da bir kişinin masumiyetinin savunulduğu, avukat veya savcılarının kullandığı bir retorik şeklidir (Bıçakçı A. , 2012).

Törensel retorik: Halkın karşısında, şimdiki zamana dair ve sözlü şekilde yapılan retoriiktir. Bayramlar, yıldönümü kutlamaları, açılış, anma ve diğer özel günlerle alakalı törenlerde yapılan konuşmalardır (Akyol, 2018). Özellikle iyi bir ‘hatip’ olma özelliğinin önemimin çok olduğu bu tür retoriksel konuşmalar, geniş halk kitlelerini etkilemek amacıyla hedefler. Burada önemli olan unsur, tören ile alakalı retoriklerin başarılı olmasının yanı sıra, konuşmayı yapan kişilerin -genellikle yöneticiler, politikacılar- kimliğine bağlı olarak ayrıca politik iletişim için de bir iklim oluşturduğu unsurdur. Bu sebeple törensel retoriklerdeki mesajların içerikleri oldukça önemlidir. Siyasal iletişim amacıyla taşıyan birçok mesaj törensel retorik yöntemiyle de verilebilir. Yine burada konuşmayı yapan kişilerin görünümü, kimliği, beden dilini etkin biçimde kullanıp kullanmadığı, ses tonu gibi hususlar da önem kazanmaktadır (Akyol, 2018).

2.1. Retoriğin Unsurları

Retoriğin üç temel unsuru olan ethos, pathos ve logos yani kanıtlama/ikna etme/inandırma yolları retorik için önemli ve gereklidir. Nitekim retoriği inanılır kılan kanıtlama/ikna etme/inandırma yöntemi aracılığıyla retorik, hedeflediği iknayı gerçekleştirir. Bundan dolayı retoriğin amacına ulaşmasında bu yollar vazgeçilmez birer unsurdur (Baba, 2018: 206). Bu unsurlar söylenen sözün sağladığı inandırıcılıkla alakalıdır. Retorik, daha önce de değinildiği üzere güzel konuşma sanatıdır. Retorik konuşmalarının olmazsa olmazı olan bu inandırma tarzları ayrıca konuşmanın da bileşenleridir ve çok veya az bütün konuşmalarda bulunmaktadır (Rüzgar ve Akdemir, 2017: 264):

- Problemin ardındaki niyetin oluşmasına dair etkinlik (ethos)
- Soru-cevap ilişkisi değerlendirmeleri (logos)
- Zihnin yanıtı kabul etmesi (pathos)

Ethos: Konuşmacının kişisel özelliklerinin ikna edici iletişim ile alakasını içermektedir. İkna teorisinin ilk unsurudur ve konuşmacının sergilemek istediği karakteri, güvenilirliği ve karizması olarak tanımlamak mümkündür. Yunanlılar için ethos, davranış özellikleri, karakter, kişilik, özlük (benlik) simgesi, hayat ve amaç tercihidir. Aristo’ya göre ise otorite ilkesi şeklinde hatibin erdemi olarak kabul edilmektedir (Zeybek, 2020). Ethos retorun erdemi, güvenilirliği ve inanılabilirliğidir. Retor, toplumdaki konumu ya da işi ne olursa olsun ahlak bakımından herkese örnek olmak zorundadır. Ayrıca üstünde tartışma yapılan sorulara cevap vermesi gereken kişidir (Baba, 2018: 207).

Ethos, etik kelimesinin menşei konumundadır (Akarsu, 1988: 74). Ethos, çoğunlukla erdem, karakter gibi manaları taşımaktadır. Bu kavram, ikna edici mesaj gönderen kişinin dinleyici bakımından algılanan iyi niyet, zekâ ve karakteri ifade eder (Baba, 2018: 207).

Pathos: Dinleyicilerin /izleyicilerin isteklerine ya da tutkulara hitap eden konuşmanın tonu veya havasıdır. Aristo pathos için psikolojik çekiciliği önermiştir. Zira izleyicilerin duygularına güvenmek gerekmektedir. Pathos, dinleyiciyle alakalıdır. Problemlerin kaynağı konumundadır. Sualler, fikirlerin, heyecanların ve tutkuların tanıklık ettiği birçok sebeple alakalıdır (Zeybek, 2020).

Pathos, dinleyicinin duygularına seslenme, konuşmadaki şiirselliktir. Konuşma öncesinde planlanan bir yöntem olmamaktadır. Konuşmacı, dinleyicilerin özelliklerini bilmeli ve konuşma esnasında dinleyicilerden gelen tepkileri konuşmasında geri besleme şeklinde uygulamalıdır. Eğer konuşmacı doğaçlama yapmıyorsa, konuşmasını hazırlarken dikkatli olmalıdır. Her zaman dinleyicinin sürpriz tepkilerine karşın “B planı” hazırlamalı ayrıca alternatifler kullanırken de konuşma bütünlüğünü bozmamalıdır (Rüzgar ve Akdemir, 2017: 265).

Logos: logos, konuşmadaki mantık ve kanıtlamadır. İngilizce ‘logic’ yani mantık kelimesinin kökünden gelmektedir. Aristo, Logos’u akıl yürütmeye dayalı retorik şeklinde kullanır. Antik Yunan düşünce şekline göre, konuşma, anlam, düşünce, akıl, söz ve açıklama anlamlarına gelmektedir. Kısacası logos, karar verme, mantığa vurma yeteneklerine dayanmakta, dinleyiciyi /izleyiciyi güçlü kanıtlar ile ikna etmeye çalışır, cevapları ve soruları, çeşitliliklerini koruyarak yanıtlayabilir (Zeybek, 2020).

Aristo’ya göre, yalnızca dinleyicinin duygularına ya da konuşmacının karakterine yönelik iyi bir konuşma söz konusu olmamalıdır. Kanıtlama yöntemlerini herhangi bir bigi alanı üzerinden değil, sıradan herhangi bir insanın daha iyi bir şekilde konuşabileceğini üzerinde durmuştur. Retoriğin esaslarını alelade bir çocuk da kullanabilmekte bir avukat da, uzmanlık gerektiren bir inceleme alanı olarak görülmemektedir (Rüzgar ve Akdemir, 2017: 265).

Retoriğin çekicilik unsurları olan ethos, pathos ve logosun ikna tekniği örnekleri Tablo 2.2’de kavramsallaştırılmış haliyle ele alınmıştır (Akyol, 2018: 14):

Tablo 2.2. Retoriksel Çekicilik Unsurları

Çekicilik	İkna tekniği örnekleri
Ethos: Güven	Saygı Benzerlik Kendisini kabul ettirme Öz eleştiri Uzmanlık Tutarlılık Başarı eğilimi
Pathos: Duygu/ Psikolojik Çekicilik	Metaforlar Betimleme İmkân azlığı Sağlık ve refah Mizah Sadakat Umut ve tutku Sempati Arkadaşlık
Logos: Bilgi/ Mantık	Mantık Kanıtlama Gerekçeler /nedenler Veri Kanıtlar/Örnekler

Kaynak: (Akyol, 2018: 14-15).

SONUÇ

İktidar mücadelesinde siyasal iletişim rolü oldukça büyüktür. Siyasal iletişim sürecinde ikna, propaganda ve retorik etkin bir biçimde kullanılması gereken araçlardır. Bu süreç içerisinde siyasal söylemlerin, mesajların (iletilerin) niteliğinin ve retorik stilinin vurgulanması etkin bir yöntemdir. Retorik ikna etmeyi amaçlayan bir yöntemdir. Asıl amacı, karşısındakini ikna etmektir. Bundan dolayı farklı türdeki akıl yürütmelerden meydana gelen retorik, karşısındaki kişinin karar verme sürecinde etkin bir sanat şeklinde kabul edilir.

Retoriğin ikna sanatını kanıtlamaya yönelik olan ethos, pathos ve logos unsurlarının ele alındığı konu çerçevesinde, konuşmacının erdemleri doğrultusunda işlenerek etkili bir biçimde kullanılması elzemdir. Zira bu erdemler doğrultusunda sunulmuş olan görüş dahilinde dinleyicilerin/izleyicilerin ikna olduğu düşünülmektedir. Bu üç unsuru bünyesinde barındıran hatip, muhatabını ikna etme noktasında üstün bir yeteneğe sahiptir demektir. Takındığı tutum ve davranışlarla, oluşturmuş olduğu argümanlarla, tarzıyla ve tavırlarıyla ikna edici ve etkili konuşma sanatını icra eden konuşmacı, pek çok kapıyı ardına kadar açabilir. Bu bağlamda retorik unsurlarını nasıl kullandığı oldukça önemlidir.

Sonuç olarak retorik sistem, dinleyen, konuşan ve konuşma konusu üzerine inşa edilen özel bir iletişimsel yapıdır. Burada önemli olan iletişim yöneltilmiş olduğu hedef kitlenin ikna ve razı olmasıdır. Amaç dinleyiciyi etkilemektir. Siyasal iletişim perspektifinden bakıldığında, amaç iletişimde bulunulan kişinin yani muhatabın etkilenmesi, onda tutum, davranış ve düşünce değişikliği yapmaktır. Dolayısıyla etkili bir siyasal iletişim sürecinde, siyasal iletişimi başlatan kişinin günlük yaşamda kullandığı iletişimden farklı olarak bazı hususlara dikkat etmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. (1988). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Akyol, A. Ç. (2018). *Sözlü İletişim ve Retorik*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- Aristoteles. (1995). *Retorik*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aziz, A. (2019). *Siyasal İletişim*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Baba, C. (2018). Retorikte Ethosun Yeri. *Felsefe Dünyası Dergisi Sayı: 67*, 203-219.
- Bağcı, O. (2013). *Aristoteles Retoriği ve Siyasi Konuşmalardan Örnek Metinler*. Erzurum: Yüksek Lisans Tezi.
- Bıçakçı, A. (2012). İkna Edici İletişim ve Retorik Analiz. Ö. Güllüoğlu içinde, *İletişim Bilimlerinde Araştırma Yöntemleri, Yazılı Çözümleme* (s. 334-361). Ankara: Ütopya.
- Bıçakçı, A. B. (2012). İkna Edici İletişim ve Retorik Analiz. Ö. Güllüoğlu içinde, *İletişim Bilimleri Araştırma Yöntemleri Yazılı Metin Çözümleme* (s. 334-362). Ankara: Ütopya.
- Bilgin, N. (2003). *Sosyal Psikoloji Sözlüğü*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Cooper, L. (1932). *The Rhetoric of Aristotle*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Çobanoğlu, Ş. (2007). *Suskunluk Sarmalı ve Siyasal İletişim*. İstanbul: Fide Yayınları.
- Demir, M. İ. (2018). Siyasal İletişim: Kavramsal Bir Derleme. *International Journal of Art, Culture & Communication*, 79-104.
- Doğan, M. (1996). *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: İz Yayıncılık- Yeni Şafak Gazetesi.
- Duman, M. A. (2015). *Platon'un Retorik Anlayışı*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Kiçir, İ. (2018). *Siyasal İletişimde İkna Edici Mesaj Tasarımında Dilin Kullanımı: 16 Nisan 2017 Referandumuna Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz*. İstanbul: Yüksek Lisans Tezi.
- Meyer, M. (2009). *Retorik*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Mutlu, E. (1998). *İletişim Sözlüğü 3.Baskı*. Ankara : Bilim ve Sanat Yayınları.
- Rüzgar, N., & Akdemir, A. (2017). Retorik Söylemin İçerik Kalitesi ve Etkileme Amacına Yönelik Algının Akademisyenler Düzeyinde Araştırılması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 258-282.

- Satkın, M. B. (2018). Siyasal İletişimde Değişen Fotoğraf Retoriği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6 (83), 137-152.
- Sümer, O., & Yılmaz, Y. (2013). Bilgi Ve Eğlence Formatında Siyasal İletişim: Politainment. M. Tuna içinde, *Ulusal Sosyoloji Kongresi Yeni Toplumsal Yapılanmalar: Geçişler, Kesişmeler, Sapmalar Bildiri Kitabı 1* (s. 287-297). Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Tepebaşı, F. (2016). *Retorik Konuşma Sanatı Söz Bilimi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Üstünel, C. K. (2014). Çiçero'nun Retoriğinde Mantığın Yeri ve Önemi. *In Memoriam Filiz Öktem Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınları no: 440*, 137-146 Ankara.
- Yüksel, A. H. (1994). *İkna Edici İletişim*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları no: 94.
- Zeybek, B. (2020). Mitinglerde Siyasal Retoriğin Kullanımı: 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri. *Intermedia International e-Journal* 7 (12), 191-203.

5. BÖLÜM

SURİYE'DEN TÜRKİYE'YE GÖÇ EDEN YAŞLILARIN İHMAL VE İSTİSMARA UĞRAMA DURUMLARININ İNCELENEREK TÜRKİYE'DEKİ YAŞAMLARININ İNCELENMESİ

Dr. Özgür SAĞLAM

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa,

Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü

saglamozgurr@gmail.com

0000-0003-1307-9267

ÖZET

Bu çalışma göç etmeye maruz kalmış Türkiye’de en az beş yıldır ikamet etmekte olan Suriye uyruklu 65 yaş üstü 10 kadın birey ile yapılmıştır. Çalışmanın amacı yaşlıların göç öyküsünü açıklamayı, göç esnasında maruz kaldıkları durumlara açıklık getirmeyi, yaşamış oldukları olumsuz yaşam deneyimleri ile nasıl başa çıktıklarını, hangi yöntemler ile bu olumsuz yaşam deneyimleri ile mücadele ettiklerini açıklamak amacı ile yapılmıştır. Çalışma nitel araştırma yöntemi ile yapılmış olup amaçlı örneklem kullanılmıştır. Veriler açık, eksen ve seçici kodlamaya göre kategorilere ayrılmış ve tema ve alt temalar oluşturulmuştur. Çalışmanın sonucunda yaşlı bireylerin hepsinin göç olgusundan olumsuz etkilendikleri, yakınları tarafından terk edilme ve duygularının önemsenmemesi gibi ihmal durumları yaşadıkları ayrıca fiziksel, duygusal ve ekonomik istismara maruz kaldıkları belirlenmiştir. Yaşlı bireylerin yaşamış oldukları ihmal ve istismar durumları ile bireysel mücadele etme, kabullenme ve içe çekilme, ve dini başa çıkma yöntemlerini kullanma gibi başa çıkma stratejilerini

kullandıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı, Yaşlılık, Göç, ihmal ve istismar, psikososyal müdahale

Examining The Lives Of The Elderly Who Migrated From Syria To Turkey By Examining Their Neglect And Abuse Situations İn Turkey

ABSTRACT

This study was conducted with 10 female individuals over the age of 65, of Syrian nationality, who have been living in Turkey for at least five years and have been exposed to migration. The aim of the study was to explain the migration story of the elderly, to clarify the situations they were exposed to during migration, to explain how they coped with the negative life experiences they had, and with what methods they struggled with these negative life experiences. The study was conducted with qualitative research method and purposeful sampling was used. In face-to-face interviews with a semi-structured interview form, the researcher asked the elderly individuals, whose previously prepared questions were determined and whose approval was obtained to participate in the study, questions about their perception of old age, neglect and abuse situations they were exposed to during and after migration, and coping strategies. The data were categorized according to open, axial and selective coding, and themes and subthemes were created. As a result of the study, it was determined that all elderly individuals were negatively affected by the phenomenon of migration, experienced neglect such as abandonment by their relatives and disregard for their feelings, and were also exposed to physical, emotional and economic abuse. When elderly individuals were asked how they coped with the neglect and abuse situations they experienced, it was observed that they used coping strategies such as individual struggle, acceptance and withdrawal, and using religious coping methods.

Key Words: Elderly, Old Age, Migration, neglect and abuse, psychosocial intervention

GİRİŞ

Yaşlılık görelî bir kavram olmakla birlikte fizyolojik, sosyal, psikolojik, kronolojik olarak ayrı ayrı tanımları olan toplumdan topluma değişen bir olgudur. Kronolojik olarak ele alınan yaşlılık tanımı ise Dünya Sağlık Örgütü'nün belirlediği 65 yaş ile başlamaktadır(WHO). Fiziksel enerjileri genç veya orta yaşlı yetişkin bireylere oranla önemli derecede azalmış genç, orta ve ileri yaşlılık evrelerinde olan yaşlı bireylerin doğdukları yerden göç etmeleri onları genç ve orta yaşlı yetişkin bireylerden daha çok etkilemektedir. Doğdukları yerde daha çok vakit geçirmiş olmaları, doğdukları yere daha çok bağlı olmaları, değişime daha zor alışmaları sebebiyle daha çok etkilenen yaşlı bireylerin göç olgusunu tanımlarken olumsuz ifadeler seçtikleri gözlemlenmiştir. Yaşamış oldukları göç durumu, yeni göç ettikleri yere alışma sürelerini daha çok uzatmakta kendilerinin fiziksel ve ruhsal durumlarını olumsuz etkiledikleri söylenebilmektedir. Bu süreçte ihmal ve istismara diğer bireylerden daha açık hale gelen yaşlı bireylerin göç olgusunu nasıl deneyimledikleri hangi durumlara maruz kaldıklarının araştırılması önem arz eden bir konu haline gelmektedir.

İnsan ile doğduğu ve büyüdüğü çevre arasında yakın bir bağ oluşmaktadır. İnsanın ve insana dair olanın oluşumunda ve gelişiminde sosyal çevre ile fiziki çevrenin önemli bir yeri bulunmaktadır. Doğduğu ve/veya büyüdüğü sosyal ve fiziki çevreyi terk etmek zorunda kalan bireylerin yaşamış oldukları göç durumu bu durumu deneyimleyenler üzerinde hem biyolojik hem psikolojik hem de sosyolojik etki bırakmaktadır. Göç eden bireyler üzerinde hayatlarını derinden etkileyen etkiler bırakan göç olgusu aynı zamanda göç etmiş oldukları toplum üzerinde de bir takım toplumsal etkilere sebebiyet vermektedir. Mekânsal değişikliğe karşılık gelen göç, bireyin psikolojik durumu başta olmak üzere topluma dair olan hemen her şeyi etkileyen bir olgudur. Genelleyici bir anlatımla göç; kişi, aile ve çocukların buldukları mekânları, herhangi bir sebeple bırakarak diğer bir iskâna yönelmeleri ve hayatlarını orada idame ettirmeleri durumudur (Urk, 2009,s.32)

Sosyolojinin kurucularından kabul edilen İbn-i Haldun'un 'asabiyet teorisi-ni' çevresel koşullar üzerine bina etmesi de mekânın toplumsal yapı ve ilişkiler üzerindeki etkisini belirtmesi, bireyin çevresinden bağımsız düşünölemeyeceği-ni ortaya koymaktadır (Güvenç, 1996,s.21).

İnsanların farklı sebeplerle göç etmeleri, ikamet ettikleri mekanları değiştirmek mecburiyetinde olmaları; daha elverişli toplumsal, kültürel, iktisadi vb. olanakların bulunduğu mekanlarda olma arzusunun çıkmasıdır. Daha elverişli ve güvenilir bir yaşam sağlama gibi sebeplerle günümüzde sayısız insan dünyaya geldiği yerden uzakta hayatını sürdürmektedir. Globalleşmeyle beraber artış gösteren savaş ve yoksulluk birçok insanı yerinden etmekte ve mülteci ve sığınma temalarını daha da mühim hale getirmektedir. Göç, milletlerarası sözleşmelerde de gösterildiği gibi bir haktır. Fakat göç, bir tarafla devinim, nakil, yaşama bağlanma, kuvvet elde etme ve hırstır; bir tarafla da kopma, kaçma, ayrılma, yabancılaşma, yalnızlık hatta ıstıraptır. Zaman zaman da göç etmek mecburiyetinde kalan bireyler ya suçlu görülür ya da suça sürüklenmektedir. Göç eden birey, değişik, yabancı, yeni, öteki ve tuhaftır. Göçler değişme, dönüşme, karmaşa ve bilinmeyen bir değişikliğin de kaynağını oluşturur. Göç insanın fiziki ortamındaki gönüllü ya da mecburi, kısa süreli ya da sürekli bir değişimdir. Toplumsal, kültürel, siyasi ve iktisadi bazı değişimlere neden olabileceği gibi bununla beraber bu tip değişimlerden de etkilenen bir durumdur. Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nde de göç ve sığınma, mühim bir konumdadır. Bu sebeple, Türk hukukunda mültecilik, sığınmacılık ve göç süljelerine dair mevzuatta çeşitli yasalar ve yasal düzenlemeler yer almaktadır. Türkiye, mevzuattaki bu çeşitlilikle beraber sayısız milletlerarası anlaşmaları da desteklemiştir (Ekşi, 2006,s.53)

Genellikle göç çalışmalarında bir yer değiştirme davranışının göç olarak belirtilebilmesi için ekseriyetle 6 ay veya 1 yıl kriterinden yararlanılmaktadır (İçduygu, Sirkeci ve Aydingün 1998). Göç, genellikle dış göç ve iç göç biçiminde görülür. Ulusal hudutlar içinde meydana gelen göçlere iç göç denilmektedir. İç göçlerde yerleşilen bölgede hedeflenen oturma zamanı göz önünde bulundurularak oluşturulan tasnifte göç, mevsimlik göçler ve yerleşim amaçlı göçler olarak adlandırılmaktadır. Bu gibi ülke içi yer değiştirme davranışında ülke popülasyonunda herhangi bir değişim olanaksızdır. Ulusal hudutların ilerisine geçen göçler de dış göçler olarak tanımlanır. Ayrıca göç süljesi, Türk hukukunda, yabancılar ve vatandaşlık hukuku dahilinde incelenmektedir (Ekşi, 2006). Göçler, zorunlu ve gönüllü olarak iki şekilde yorumlanmaktadır. Gönüllü göç, göç eden birey yönünden göçün zararları ve yararları kıyaslandığında; göç edenin tercihi olması sebebiyle yararlarına daha yakın kapsamında yapılan göçlerdir (Karabulut, 2008). Gönüllü göçler, çoğunlukla iktisadi nedenlere bağlı olarak meydana gelmektedir. Bu biçimde meydana gelen göçlerde, ilk olarak aile

fertlerinden birileri kılavuz sıfatıyla göç hareketini başlatır. Yeni yerleşim yeri saptanıp, elverişli çevre edinilmesinin ardından ailenin diğer fertleri de göç hareketini sürdürür. Zorunlu göçte ise bireyler çoğunlukla devletlerin toplumsal, iktisadi ya da siyasi birtakım müeyyideleri sebebiyle ortamlarını bırakmak mecburiyetinde olurlar. Fakat göç eden ve göç edilen topluluklar yönünden zorunlu göçler çoğunlukla yıkımla sonlanan bir fiildir. Zorunlu göçe maruz bırakılanlar, bütün mal varlıklarından vazgeçerek kendisini bilinmeyen bir çevrede kimsesiz ve korunaksız bir biçimde bulmaktadırlar. Her şeyinden yoksun durumdaki bu göçmenler olası bir risk yaratmaktadırlar. Bu nedenle göç hareketini sevk eden ve onaylayan devletler açısından bakıldığı gibi göçe süje olan birey yönünden de bakılmalıdır (Asar, 2004). Çalışmada zorunlu göçe maruz bırakılan 65 yaş üstü bireylerin duygu durumları yaşamış oldukları ihmal, istismar durumları ve başa çıkma kabiliyetleri ele alınmıştır.

2. YÖNTEM

Creswell'e (2013: 47) göre, nitel araştırmaların temel hedefi neden-sonuç ilişkilerini tespit etmekten daha çok faktörlerin çapraşık ilişkilerini belirlemek ve açıklamaktır. Bu çalışma bu bakış açısı ile her ne kadar fenomenolojik kökenleri olsa da bir anlatı (yaşam öyküsü) araştırması şeklinde tasarlanmıştır. Anlatı araştırması Connelly ve Clandin (1990)'in de belirttiği gibi, katılımcıların bireysel ve sosyal olarak hikayeler anlattıkları ve hikayeleşen bir hayat sürdürüklerinden yola çıkarak insanların dünyayı nasıl deneyimledikleri üzerine odaklanmaktadır (Connelly ve Clandin, 1990). Çalışmamızda da yaşlı bireylerin deneyimledikleri durumları anlamak, açıklama getirmek ve başetme stratejilerini anlamak üzerine kurulmuştur.

Bu çalışmanın ele aldığı temel konu, Suriye uyruklu 65 yaş üstü olan yaşlı bireylerin içerisinde buldukları koşulları tarif etmektir. Yaşlı bireylerin alt ve üst sistemler ile çapraşık ilişkilerini belirleyerek, Türkiye'deki Suriye uyruklu yaşlı bireylerin maruz kaldıkları ihmal, istismar durumlarını ve çapraşık faktörlerini belirlemek, bu süreçlere ait bir kavrayış sunmak ve açıklama getirebilmektir. Bu çalışmada araştırmacı çalışmaya katılan yaşlı bireylerin kişisel (öznel) tecrübelerini anlamaya çalışmakta, yaşlıların algılamaları ve olaylara yükledikleri anlamları anlama amacı gütmüştür. Yaşlı bireylerin maruz kaldıkları ihmal ve istismar durumları ile baş etme çabaları ve yöntemlerini anlama

amacı güden çalışmada yaşlı bireylerin yaşam öyküleri dinlenmiş ve kayıt altına alınmıştır.

2.1. Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Hatay eğitim ve araştırma hastanesi sosyal hizmet birimine bildirim yapılan 65 yaş üstü yaşlı bireylerin yaşam deneyimleri, ihmal istismar durumları ve baş etme stratejilerinin öğrenilmesi amacı ile tasarlanan çalışmamızda, yaşlı bireyler ile görüşmelere başlanmadan önce dosya bilgileri incelenmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda yaşlıların sosyo demografik özelliklerine (cinsiyet, yaş, eşinin yaşayıp yaşamaması, evlilik yaşı, çocuk sayısı evde birlikte ikamet ettiği kişiler, çocuk sayısı, torun sayısı), ilişkin sorular sorulmuştur.

Sağlık durumuna (sağlık sorunu olup olmadığı, herhangi bir adli süreç yaşayıp yaşamadığına) ilişkin sorular sorulmuştur.

Gündelik hayat pratiklerini ortaya çıkarmak amacıyla komşular, çocuklar ve torunlarla ilişkiler, boş zaman faaliyetleri, yerel ve merkezi yönetimlerin kamu kurumlarının yaşlılara ilişkin hizmetlerini kullanma durumu, kurum bakım hizmeti almaya yönelik düşünceleri ve gelir düzeylerine ilişkin sorular sorulmuştur.

Yapılan görüşmeler adölesan gebelerin kişisel tarihlerini öğrenme, göç öyküsü, günlük yaşam pratiği, psiko-sosyal durumu, kamusal hizmetlere erişimi ve geleceğe dair beklentiler gibi kılavuz bölümlerinden oluşmuştur. Kodlamaların daha rahat yapılması amacı ile yapılan görüşmeler bölümlere ayrılmıştır bunlar: kişisel tarihleri(yaşam dönemleri), yaşamlarındaki kritik olaylar (evlilik, gebelik, doğum gibi), yaşam öyküsüne etki eden faktörler (zorlanım veya ihtiyaçlar), diğer hikaye ve yaşam öyküsü, gelecek beklentisi (kaygısı), yaşam öyküsü, teşekkür ve sonlandırma bölümleridir

2.2. Verilerin Analizi

Çalışmanın araştırma yöntemleri ile tasarlanmasındaki amaç bu kısımda neden sonuç verilerinden çok derin anlamlara, örüntülere ve mikro, mezzo, makro sistemler ile suriye uyruklu yaşlı bireylerin çapraşık ilişkilerinin tespit edilmek istenmesidir. Yapılan çalışmada araştırma sorusu ile görüşme sorularının aynı sorular olmadığı görüşme sorularının araştırma sorularına ulaşmak için hazırlanan temelde altı bölüm ve 34 sorudan oluştuğu bilinmektedir. Bu soruların sorguladığı temel noktalar göç ve göç öyküleri, ihmal ve istismar durumlarına

maruziyetlerinin olup olmadığı, günlük yaşam pratiklerinde ilişkilerinde ne gibi durumların olduğu, kamusal hizmetlere erişimlerinin nasıl olduğu ve geleceğe dair beklentilerinin öğrenilmesi şeklindedir. Bu sorular sorulup katılımcıların cevapları kayıt altına alınmıştır. Ses kayıtları alındıktan sonra kayıtlar metne çevrilmiştir. Metin oluştuktan sonra ses kayıtları araştırmacı tarafından defalarca dinlenmiş ve yazılı olarak metne çevrilmiştir. Araştırmacı sonrasında topladığı verileri daha da anlayabilmek ve anlam doyumuna ulaşmak için yapılan yarı yapılandırılmış görüşmenin yazılı metnini tekrar okumuştur. Bu okumalardan sonra araştırmanın temel sorusunu göz önünde bulundurarak belirlemiş olduğu temaları görüşmenin içerisinde yer alan örüntülerle kodlarla, kategorilerle ve alt temalarla belirlemiştir. Tematik veri analizi yapılırken katılımcıların ifadelerinin anlamlandırılabilmesi için dikkatli bir çeviri ve tekrar tekrar okuma yapılmıştır. Tematik analiz metnin önceden saptanmış olan kategoriler içinde sınıflandırılarak analiz edilmesi yöntemidir. Bu sebeple çalışmada tematik analiz yapılmıştır. Görüşmeler sonucu elde edilen veriler; tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bu yöntem uyarınca veriler kavramsallaştırılmış, ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir şekilde düzenlenerek buna uygun biçimde veriyi açıklayan kategoriler belirlenmiştir. Veriler tümünden gelimsel bir yöntemle kodlanmıştır. Kodlamalar kelime kodlamaları şeklinde olmayıp cümleler ve paragraflar şeklinde yapılmıştır. Yorumlama aşamasında ise ifade edilenler ile gözlemlenenlerin birlikte değerlendirilip anlamlı bir bütün oluşturulması üzerine çalışılmıştır.

3.BULGULAR VE TARTIŞMA

Amaçlı örneklem yolu ile seçilen yaşlı bireylerin hepsinin (n=10) hem ihmale hem de istismara maruz kaldığı bu sebeple sosyal hizmet birimine bildirimlerinin yapıldığı bilinmektedir. Görüşülen yaşlı bireylerin yaş ortalamasının 69,8 olduğu tespit edilmiştir.

Yaşlıların hepsinin göç olgusunu en az beş yıldır deneyimledikleri (n=10) en az beş yıldır Türkiye’de ikamet ettikleri tespit edilmiştir. bütün yaşlıların (n=10) çocukları ile birlikte ikamet ettikleri belirtilmiştir. Yaşlıların yoksulluk ve sosyo ekonomik desteğe ihtiyaç duyma durumları ikamet ettikleri yerde birlikte yaşadıkları kişilere düşen gelir oranı dikkate alındığında yaşlıların ve birlikte ikamet ettiği bireylerin hepsinin açlık ve yoksulluk sınırı altında yaşadıkları

gözlemlenmiştir. Yaşlıların hiçbirinin yatılı bir kuruma yerleşmek istemedikleri belirtilmiştir. Yaşlıların birinin hariç hepsinin (n=9) sağlık problemi yaşadıkları gözlemlenmiştir.

Şekil: 1: Görüşme Yapılan Yaşlı Bireyler İle İlgili Demografik Ve Bazı Sosyal Veriler

Görü-şülen yaşlı	yaş	Kişi başı eko-nomik gelir	Evde gelir ge-tirici işte çalışan sayısı	Yaşlı ile ikamet eden birey sayısı	İkamet edilen ev oda sayısı	Yaş-lıya ait oda	Yaşlının kuruma yerleşme isteği	Yaşlının kendi bakı-mını yapma duru-mu	Yaşlı sağlık durumu
Y1	68	200 lira	5	25	4 oda 1 salon	yok	Düşün-müyor ve istemiyor	Yardım ile yapıyor	kronik şeker has-talığı
Y2	66	240 lira	7	27	4 oda 2 salon	Yok	Düşün-müyor ve istemiyor	Yardım alma-dan yapabi-liyor	Tansiyon hastası
Y3	73	300 lira	7	22	3 oda 1 salon	yok	Düşün-müyor ve istemiyor	Yardım ile yapıyor	demans tanısının bulunduğu anlaşıl-mıştır
Y4	71	130 lira	3	15	2 oda 1 salon	yok	Düşün-müyor ve istemiyor	Yardım ile yapıyor	Görme ile ilgili sorun-lar yaşadığı gözlemlen-miştir.
Y5	70	330 lira	5	18	2 oda 1 salon	yok	Düşün-müyor ve istemiyor	Yardım ile yapıyor	dizlerinde kireçlenme Yürüme ve kalkma ile ilgili sorunlar
Y6	72	220 lira	5	14	2 oda 1 salon	yok	Düşün-müyor ve istemiyor	Yardım ile yapıyor	kalp yet-mezliği ve mitral kapak yetmezliği tanısının bulundu-ğu, anlaşıl-mıştır.

Y7	73	210 lira	6	21	3 oda 1 salon	yok	Düşün- müyor ve istemiyor	Yardım alma- dan yapabi- liyor	Duyuma ile ilgili sorun- lar yaşa- dığı cihaz kullandığı gözlemlen- miştir.
Y8	65	155 lira	4	22	3 oda 1 salon	yok	Düşün- müyor ve istemiyor	Yardım alma- dan yapabi- liyor	Herhangi bir hastalı- ğının olma- dığı ifade edilmiştir.
Y9	66	190 lira	5	16	3 oda 1 salon	yok	Düşün- müyor ve istemiyor	Yardım alma- dan yapabi- liyor	Kalp hasta- lığı olduğu kalp pili taktığı
Y10	74	210 lira	6	18	3 oda 1 salon	yok	Düşün- müyor ve istemiyor	Yardım ile yapıyor	Demans başlangıcı, Alzheimer tanısı mev- cut

3.1.Göç Algıları

Bu kategori katılımcıların 2011 yılında başlayan Suriye savaşından sonra ülkelerini terk ederek başka ülkelere ve dolayısı ile ülkemize göç etmeleri sebebiyle katılımcıların göç algıları değerlendirilmesi ve nereye, ne zaman ve kiminle göç ettiklerini anlamak amacıyla betimsel ve içerik kodlaması yapılarak yazılmıştır. Bu kategoride sorulan soruların amacı göç eden yaşlı bireylerin göç algılarının tespit edilmesi amacı taşımaktadır. Katılımcılara göç algıları ve göçe dair duyguları sorulduğunda bazı katılımcılar göçü felaket gibi olumsuz duygularla bağdaştırmış olmakla birlikte, yetersizlik, açlık, muhtaçlık olarak tanımladıkları görülmüştür.

Y1: göç insanın başına gelebilecek felaketlerden bence en kötüsüdür eviniz yıkılıyor eşyalarınız orda kalıyor sevdiğinizden akrabalarınızdan ayrılıyorsunuz geldiğiniz yerde ne yapacağınızı bilmiyorsunuz birilerinin size yardım etmesini bekliyorsunuz kendinizi değersiz görüyorsunuz açlık-çısı çok kötü bir durum felaket diyebilirim.

Y4: göç benim ve ailem için bir kabus oldu evimizi akrabalarımızı bırakmak eşyalarımızı almadan yollara düşmek çok zordu. Akrabalarımızı eş-

yalarımızı evimizi bırakıp Türkiye'ye geldik allah kimseye böyle bir şeyi yaşatmasın kabus gibi günler yaşadık çok kötüydü.

3.1.1.Yetersizlik, açlık, muhtaçlık

Bu alt tema katılımcıların göç ve göç etmeyle ilgili algılarının “yetersizlik, açlık ve muhtaçlık” çerçevesinde yer alan ifadeleri ile oluşturulmuştur. Katılımcılar göçü ve göç etmeyi mutlak muhtaçlık, sürekli aç kalma, tam olarak doyamama, elinden bir şey gelememe gibi ifadelerle tanımlamışlardır. Bu ifadeler aşağıda belirtilmiştir:

Y4: göç etmek çok korkunçtu, kabustu kendimi çok yetersiz eksik hissettim sonrasında çok üzülüm, endişelendim ama elimden bir şey gelmezdi. Bu savaş ve göç bizi ölümle çok yakınlaştırdı herkese muhtaç etti bir lokma ekmek dilenir olduk. Şimdi yavrularımıza nasıl bakacağız onu bile bilmiyorum.

Y7: göç demek bence aç kalmak yemek bulamamak birilerinin insafında hayatta kalmak demek.

Y9: göç demek yaşarken ölmek herkese el açmak muhtaç olmak demek.

3.2.Fiziksel istismara yönelik belirtiler ve bulgular

Fiziksel istismar teması katılımcıların “fiziksel saldırıya uğraması, dövülmesi, itilmesi, saçlarının çekilmesi ya da tekme atılması” gibi davranışları içermektedir. Görüşme yapılan bütün yaşlılar amaçlı örneklem yolu ile seçildiğinden yaşlıların hepsinin fiziksel istismara maruziyetlerinin olduğu bilinmektedir. Katılımcılar kendilerine fiziksel olarak temas edip canlarını yakan, onlara acı veren durumları yaşayıp yaşamadıkları sorulduğunda katılımcılar yaşadıkları fiziksel istismar durumunu şöyle dile getirmişlerdir:

Y1: artık bir bardak su bile isteyemiyorum beni sürekli azarlıyorlar.

Gelinim bir defasında beni yıkarken sıcak su ile haşladı ama hastaneye gitmedik ayağımın acısı kendiliğinden geçti

Y6: evde yatağımı toplamadığımda hep hakaret yiyorum bir keresinde küçük oğlumun gelini yatağımın üstündeki elbise ve eşyaları üstüme attı içlerinde kemer vardı gözüme geldi gözüm bir hafta mor kalmıştı

Y9: yani bazen yıkanmak istemediğimde torunlarım beni itekliyor canımı yakıyor gelinlerim bazen beni ayakları ile ittiriyor.

3.3.Duygusal istismara yönelik belirti ve bulgular

Bu tema “hakaret-aşağılama, suçlama-korkutma-tedirgin etme” gibi duygusal istismar olarak isimlendirilebilecek alt temalardan oluşmuştur. Duygusal/psikolojik istismar en çok maruz kalınan ancak tespiti en zor istismar biçimidir. Bu çalışmada da duygusal istismarın diğer istismar türleriyle birlikte görüldüğü tespit edilmiştir. Temanın alt temaları aşağıda yer almaktadır.

3.3.1 Hakaret- aşağılama

Bu alt temada katılımcılar yaşadıkları hakaret ve aşağılanma deneyimlerini paylaşmışlardır.

Y3: gelinlerim bana ve aileme küfür ediyorlar. Ben ve ailem için beddua ediyorlar.

Y5: sürekli bana bağırarak bir bahaneleri oluyordu ne biçim kıyafet giymişsin ne biçim

Y6: ben çocuklarımı ve gelinlerimi çok sevdim ama yine de beni sevmeler bana sürekli hakaret ediyorlar sürekli bana küfür ediyorlar.

3.3.2.Suçlama, korkutma ve tedirgin etme

Bu alt temada ise yaşlının kendi isteği olmamasına rağmen onun adına karar verme, ona istemediği şeyleri yaptırma, onu çocuklarına şikayet etmekle korkutma, yapmadığı şeyler üzerinden onu suçlama gibi durumlar anlatılmıştır.

Y7: Ben ne yaparsam beğenmiyorlardı, önceleri yemek yapıyordum, her seferinde kusur buluyorlardı, bir keresinde yaptığım yemeği oğlum dışarı atıp döktü bana da bir daha bu evde yemek yapma diye bağırıldı.

Y8: evde gün boyu gelinlerim ve torunlarım ile birlikte kalıyoruz. Gün içinde bir şey olduğu zaman gelinlerim hatta torunlarım beni oğullarıma söylemekle ceza vermekle tehdit ediyorlar. Bana küçük bir çocukmuşum gibi davranıyorlar.

Y10: Sanki ne olsa suçlusu benim evde ekonomik olarak zorluk yaşasak bile sorumlusu ben oluyorum burada iki erkek çocuğum, gelinlerim ve torunlarım ile yaşıyorum evde bir şey olsa hemen beni diğer çocukları-

mın yanına göndermekle tehdit ediyorlar. Diğer çocuklarım Suriye'de olduğu için beni sürekli tehdit ediyorlar.

3.4.Yaşanılan İstismar ile Başa Çıkma Stratejileri

Bu kategori katılımcıların hangi başa çıkma stratejilerini kullandıklarına dair araştırma sorusunu açıklayan ana kategorilerden biridir. Katılımcılara yaşadıkları olumsuz deneyimle (istismar, ihmal) ve canlarını sıkan olumsuz bir durum ile karşılaştıklarında nasıl başa çıktıkları sorulmuştur. Bu kategorinin dört teması vardır. Bu temalar kabullenme, ağlama ve içe kapanma, arkadaşı veya akrabası ile paylaşma (sosyal aktivite), dini başa çıkma, olarak belirlenmiş

3.4.1.Kabullenme

Bu temada katılımcılar istismar sonrası hissettiklerini ve başa çıkma stratejilerini “ağlamak, önemsememek, içine kapanmak, kimseyle konuşmamak” gibi ifadelerle anlatmışlardır. Bu ifadeler katılımcıların durumu kabullenerek ya da kişisel çabalarıyla, başa çıktıklarını göstermektedir:

Y2: Her şeyin sorumlusu benmişim gibi hakaret küfür ediyorlardı bazen dayakta yiyordum ama zamanla alıştım bu duruma bana yapılan şeyleri görmemezlikten geliyorum kulağımı kapatıyorum.

3.4.2.Ağlama ve içe kapanma

Ağlama, içe kapanma ve intiharı düşünme alt teması katılımcıların istismar sonrası “içe kapandıklarını, ağladıklarını ya da intihar etmeyi düşündüklerini” ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar ise yaşadıkları umutsuzluk duygularından bahsetmiştir.

Y8: zaten artık kimse ile görüşmüyorum yalnızım. Hep evin içindeydim bazen bana çok küfür edip beddua ettiklerinde tuvalete geçip ağlıyorum sonrasında günler geçiyor zaten.

Y5: göç edip Türkiye'ye geldikten sonra hayatımız daha iyi olur diye düşündüm ama olmadı artık bazı şeyler ağır geliyor çoğu zaman günah olmasa intihar etmeyi düşündüm.

Y7: çocuklarıma hiç bir şey diyemedim hiçbir zaman kocama da bazı şeyleri diyemedim zaten beni dinleyecek de kimse yoktu ben hep kendimle konuştum bana zulüm edenleri allaha havale ettim.

3.4.3. Arkadaşı veya Akrabası ile Paylaşma (Sosyal Aktivite)

Bu tema yaşlı bireylerin yaşamış oldukları ihmal ve istismar durumları sonucunda bu durumlar ile nasıl başa çıktıklarını tespit etmek amacı ile oluşturulmuştur. Yaşlı bireylerin en büyük destekçilerinin aslında arkadaşları oldukları arkadaşları ile yaşadıkları durumları paylaştıklarında kendilerini daha iyi hissettikleri ifade edilmiştir. Aşağıda bazı yaşlıların ifadeleri yer almıştır.

Y1: hayatta hep yalnız kaldım hep bazı şeyleri görmezden gelmeye çalıştım ama artık yoruldu çok yaşlandım ve bazı davranışlar artık zoruma gidiyor. Evde hakaret veya küfür ediliyor bana bazen yüzüme karşı beddua ediliyor bazen arkamdan ediliyor duyuyorum ne yapayım duymamazlıktan geliyorum. Yaşadığım durumları bir akrabam var benim arkadaşım onunla beraber geldik şimdi komşuyuz onunla paylaşıyorum onunda bazen sorunları oluyor o da anlatıyor benzer şeyleri derledişiyoruz birbirimize destek olmaya çalışıyoruz.

Y2: yani hayatım hep evde geçiyor aslında bana vursalar da sövseler de onlara muhtacım sonuçta. Bazen size daha önce bahsettiğim komşumun, arkadaşımın yanına gidiyorum. Bana evde yapılanları ona anlatıyorum, o da bana kendi yaşadıklarını anlatıyor. Biraz rahatlıyorum sonra eve geri geliyorum yapacağım bir şey yok arkadaşım ile konuşmak beni rahatlatıyor. O da bana benden daha kötü yaşadığı şeyleri anlatıyor yaşadığı ekonomik sıkıntıları, evlerinde yaşanan kavgaları falan bende artık halime şükrediyorum ne yapayım benden daha kötülerini varmış diyorum.

Y7: Suriye'den birlikte geldiğimiz halamın kızı ile bazen oturup yaşadıklarımızı birbirimize anlatıyoruz. O zaman bazen biraz rahatlıyorum o da ölse ne yaparım hiç bilmiyorum. Hayatta hiç arkadaşım kalmadı zaten sadece halamın kızı kaldı onunla iyi anlaşılıyor. Evde bazen bana vurulunca küfür edilince veya bazen gelinlerim ile tartışınca onunla gidip paylaşıyorum. Bazen birlikte ağlıyoruz kaderimize bazen birbirimize destek oluyor birbirimize güç veriyoruz.

3.4.4. Dini Başa Çıkma

Yaşlı bireylerin hepsinin inançlı olduğu genelde namaz kıldığı ve beş vakit namazlarını kaçırmamaya çalıştıkları öğrenilmiştir. Fakat beş vakit namaz dı-

şında da kendilerine yapılan olumsuz bir davranış sonucunda namaz kıldıkları ve kendi tabirleri ile Allaha sığındıkları belirtilmiştir. Yaşlı bireylerin yaşamış oldukları ihmal ve istismar durumları ile temel baş etme stratejilerinin namaz kılmak dua etmek olduğu gözlemlenmiştir.

Y8: yani yaşadıklarım beni çok üzüyor bazen. Ama yine de Allaha şükrediyorum bu yüzden sürekli namaz kılıyorum Allaha yalvarıyorum yapacak başka neyim var ki

Y6: kaderimiz buymuş ne yapalım bende hep şükrediyorum Allaha. Her gün namaz kılıyorum dua ediyorum Allah bizi kötülerden korusun

3.5.Günlük Yaşam

Bu kategori katılımcıların günlük yaşam pratiklerini öğrenmek için oluşturulmuştur. Günlük yaşamlarında neler yaptıkları, aile içi yaşanan sorunların ne olduğu, sebebinin ne olduğuna dair katılımcı yaşlı bireylerin günlük yaşamlarında karşılaştığı aile içi sorunlar öğrenilmeye çalışılmıştır. Yaşlıların cevaplarından da anlaşılacağı üzere yaşlı bireylerin toplumdan soyutlandığı sosyalleşemedikleri ve herhangi bir kurumun yaşlıların sosyalleşmesi için bir girişimi olmadığı veya olduğu fakat yaşlıların hepsini kapsamadığı anlaşılmıştır.

Y9: gün boyu evde yatıyorum bazen televizyon izliyorum ama Türkçe olduğu için çok anlamıyorum evde çok sıkılıyorum ama gidecek yerim olmadığı için mecbur evde kalıyorum eskiden ev işlerine yardım ederdim şimdi kimse bana bağırmasın diye onu da bıraktım

Y2: hastaneye gitme dışında evden çıkmıyorum bazen Suriye'den komşumuz olan bir komşumuz bize gelir bazen ben onlara giderim o kadar geri kalan zamanlar hep evdeyim

Y6: sürekli evdeyim sürekli evdeki kavgaları dinliyorum, artık allah canımı alsın da kurtulsam

Y7: önceden evde birkaç örgü işi yapıyordum ama şimdi onu da yapmıyorum akrabamız olan arkadaşım ile bazen bizim evde veya onların evinde görüşüyoruz başka yaptığım bir şey yok

Y1: evde namaz kılıyorum sonra da akrabam olan burda komşumuz olan bir arkadaşımın gidiyorum başka bir şey yapmıyorum evdeki kavgalardan uzak kalmaya çalışıyorum.

3.6.Kamusal Hizmetlere Erişim

Bu kategori yaşlı bireylerin kamusal hizmetlere erişimini içermektedir. Adli – tıbbi hizmetlere ulaşımı ve sosyo- ekonomik olarak desteklenme durumları anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu sebeple yaşlı bireylerin Türkiye’deki kamusal faaliyetlerden yararlanıp yararlanmadıkları öğrenilmeye çalışılmıştır. Yaşlıların kamusal hizmetlerden özellikle sağlık hizmetlerinden memnun kaldıkları istedikleri zaman hastaneye gidebildiklerini ilaçlarını her zaman ücret ödemedi aldıklarını ifade etmişlerdir. Bazı yaşlıların maddi destek aldıkları, bazı yaşlıların ayda bir olarak evlerine bir yetkilinin gelip görüştüğünü ifade etmişlerdir.

Y2: Türkiye’de sağlık ocağı ve hastaneler bizim için çok çalışıyorlar Allah onlardan razı olsun her zaman hastaneye gidebiliyorum, ilaçlarımı para ödemedi alabiliyorum.

Y8: Türkiye’de devletin en iyi kurumu hastaneler her zaman muayene olabiliyorum bazen hastane ambulansla beni eve bile getiriyor.

Y3: ben zaten dışarı çıkmıyorum sadece hastaneye gidiyorum ondan da çok memnunum çalışanlar çok iyi her zaman bana yardımcı oluyorlar.

Y10: istediğim zaman hastaneye gidebiliyorum zaten başka yere de gittiğim yok ama ilaçlarımı parasız alabiliyorum ağrım olunca her zaman hastaneye gidebiliyorum.

3.7.Geleceğe Dair Beklentiler

Bu kategori katılımcıların geleceğe dair beklentilerini anlamak için sorulan sorulara verilen cevaplar çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu kategorinin oluşturulma amacı yaşlının içinde bulunduğu durumu ve geleceğe dair beklentilerini anlamaya çalışmaktır. Görüşülen yaşlıların geleceğe dair beklentilerinde umutsuzluk içerisinde olduğu, yaşamakta oldukları fiziksel ve duygusal şiddetin sonlanmasını istedikleri görülmüştür. Görüşme yapılan bütün yaşlı bireylerin ortak şikayetlerinin kaynağını birlikte yaşamakta oldukları aileleri ve göç etmek zorunda olmaları olarak açıklamışlardır.

Y3: ailemden beklentim bana bağırılmaları beni evin büyüğü olarak görmeleri, bana küfür ettiklerinde veya bağırıldıklarında çok üzülüyorum inşallah beni anlarlar.

Y8: benim artık hiç beklentim kalmadı hayırlısı ile ölmek Allah ölümün

bile hayırlısını versin bu göç süreci beni çok etkiledi artık dayanacak gücüm kalmadı o yüzden artık kimseden bir beklentim kalmadı

Y6: tek beklentim çocuklarımın beni anlamaları ben onlar için her şeyi yaptım ama yine de memnun edemedim inşallah bir gün beni anarlar. Suriye'ye geri dönmek isterdim ama artık gidecek bir toprağımız evimiz kalmadı sanırım artık hiçbir şey eskisi olmayacak gibi bende çok yaşamadan ölürüm zaten.

Y1: geleceğe dair beklentim Suriye'ye tekrar gidip tekrar toprağımıza kavuşmak ama sanırım ben burda öleceğim ve çocuklarım, torunlarım burada kalacak

4.TARTIŞMA

Görüşme yapılan 65 yaş üstü yaşlı bireylerin göç algıları ve göç etmeleri ile maruz kaldıkları durumlar öğrenilmeye çalışıldığında göç olgusuna yönelik ilk duygulanımlarının olumsuzluk içerdiği, göç ve açlığı, göç ve çaresizliği, göç ve yoksulluğu bir tuttukları görülmüştür. Göç ile birlikte bütün yaşlıların hayatlarının olumsuz şekilde değiştiği ve yaşadıkları ihmal ve istismar durumlarının oluştuğu veya arttığı ifade edilmiştir.

Bu durumda göç etmiş yaşlıların psiko-sosyal destek almasını ve daha yakından takibinin yapılmasının yaşlıların psikososyal durumları üzerinde olumlu etki sağlanacağını göstermiştir. Yaşlı bireylerin sürekli evde kalmak zorunda oldukları ve hastane veya yakın akrabası olan bir arkadaşının Türkiye'de yakınlarına gelmemesi durumunda evden çıkmasının imkansız olduğu sosyalleşebileceği bir alanın olmadığı tespit edilmiştir.

Yaşlı bireylerin sosyalleşemeyip evde gelin ve torunları ile sürekli vakit geçirmesi evde yaşanan olumsuz bir durumun sürekli kendilerine yansımaya sebep olduğu ve bu sebeple tükenmişlik yaşadıkları bilinmektedir. Yaşlı bireylerin evde iken bir iş yapmadıkları veya yapmalarına izin verilmediği yaptıklarında da beğenilmedikleri ve hakarete uğradıkları ifade edilmiş yaşlı bireylere mobing uygulandığı gözlemlenmiştir.

Ekonomik olarak sıkıntı yaşayan aileleri ile birlikte yaşayan yaşlı bireylerin gelir getirici bir işte çalışmamlarından ve herhangi bir ekonomik yardım desteğinden yararlanmamalarından dolayı evde yük olarak görüldükleri veya yaşlıla-

rın kendilerini yük olarak algıladıkları yapılan görüşmelerde yaşlılar tarafından ifade edilmiştir. yaşanan ekonomik veya ev halkı arası ilişkilerden en çok etkilenen konumda olan yaşlı bireylerin fiziksel ve duygusal şiddete maruz kaldıkları ve gelinleri ve torunları tarafından en az bir kere hakaret ve fiziksel temas içeren bir itilme, kolunun sert şekilde kaldırılması veya bırakılması yılanırken isteklerinin dikkate alınmaması, istediği yemeğin yapılmaması veya yapılacak yemeğin kendisine hiç sorulmadan yapılması gibi durumların en az birini en az bir defa yaşadıkları ifade edilmiştir. Yaşanılan bu ihmal ve istismar durumları karşısında yaşlı bireylerin sustuğu, artık yaşamlarını bu şekilde kabullendikleri, tepki vermedikleri, içe kapandıkları gözlemlenmiştir.

Yaşlı bireylerin kamusal hizmetlere erişimde en sorunsuz ulaştıkları ve kaliteli hizmet aldıklarını ifade ettiği kamu kurumu hastaneler ve sağlık ocakları olarak belirtmişlerdir. Sağlık hizmetlerini sorunsuz aldıkları ve ilaçlarına sorunsuz ücret ödemededen eriştikleri ifade edilen yaşlı bireylerin sağlık kurum ve kuruluşlarında sadece fiziksel sağlık hizmeti ile sınırlı kalan bir sağlık hizmeti verilmemesi psiko-sosyal hizmet alabilmelerini sağlamak yaşlı bireylerin duyu durumları üzerinde olumlu etki edeceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

SONUÇ

Türkiye'nin uygulamış olduğu açık kapı politikasından dolayı ülkemize yasal ve yasal olmayan yollardan giriş yapan göçmen, sığınmacı, mülteci, vatan-sız ve benzeri isimlerle adlandırılan kişilerin sayısı hızla artmaktadır.2011'de Türkiye'ye gelen Suriyeli sayısı sadece 14 bindi. Ağustos 2012'de sayı 60 bin civarında, Ekim 2012'de 100 bin sayısı aşıldı. 2013 sonunda sayı 224 bini aşmıştı.2014 bittiğinde Türkiye'de Suriyelilerin sayısı 1.5 milyonu aşmıştı. 2015 sonunda 2.5 milyona çıkan sayı, 2016 sonunda 2.8, 2017 sonunda 3.4, 2018 sonunda 3.6, 2019 sonunda ise 3.576.370 olarak gerçekleşti (GİGM, 2020). Bu durumun toplumsal olarak birçok sonucu olacağı öngörülebilir. Yoksulluk ve yardıma muhtaç kişi sayısı artacak, buna bağlı olarak aile yapısı ve dinamikleri değişecek, bu bireylerin yeterli intibakı ve sosyal uyumları sağlanmazsa çeşitli sorunlar ortaya çıkacaktır.

Türkiye'de bulunan uluslararası koruma ihtiyacı olan Suriye uyruklu bireylerin temel hak ve özgürlüklerini kullanabildikleri ve insan onuruna yakışır bir yaşama sahip olabilmelerine katkıda bulunmak amacıyla alan araştırması, ra-

porlama ve farkındalık oluşturma faaliyetlerinde bulunmak ve Suriye uyruklu yaşlıların topluma entegrasyonuna katkı sağlamak amacı ile yapılan bu çalışmada Türkiye'nin nüfus bakımından en kalabalık şehri olan İstanbul İlinde yer alan bir eğitim ve araştırma hastanesine başvuran bireyler üzerinden yaşam öyküleri dinlenerek, çok yönlü tanımlayıcı bir değerlendirme oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada yer alan bütün katılımcılar istismara ve ihmale maruz kalmıştır. Çalışma nitel olarak tasarlandığı için herhangi bir genelleme kaygısı güdülmemiştir.

İstatistiksel olarak bir ölçüm yapmayan, yaşanan durumu ortaya koymaya çalışan bu çalışmadaki örneklemin sayısı itibariyle oranlar diğer çalışmalardan farklı olarak genellenebilir sonuçları içermemektedir. Çalışmada görüşülen yaşlılar yaşlı oldukları sebebiyle hiçbir işte çalıştırılmamaktadır fakat Suriye uyruklu bireylerin oluşturduğu aile yapısında kız çocukları, kadınlar genelde çalışma yaşamına dahil edilmeyip kamusal alandan izole edilmektedir. Bu sebeple ekonomik olarak istismar edildikleri, yapmakta oldukları ev işleri görmezden gelinip değersizleştirildiği söylenebilir.

Sosyal ilişkiler genelde akrabalar ve Suriye uyruklu komşularla yapılmaktadır. Genelde Türk aileler ile çok temaslarının olmadığı sadece yardım aldıkları veya kendilerine yiyecek, giyecek ve benzeri aynı yardımları getiren bireylerle sınırlı iletişim kurdukları bilinmektedir. Bu sebeple toplumdaki izole yaşadıkları gözlemlenmiştir.

Yaşlıların eğitim durumlarının çok düşük olması ve toplumdaki izole yaşamları ayrıca yaşadıkları bir ihmal, istismar durumunda nereye başvuracaklarını bilmemeleri sebebiyle yaşamış oldukları fiziksel, duygusal, ekonomik istismarı hiçbir kurum veya kuruluşa bildirmedikleri bilinmektedir. Yaşlı bireylerin yaşadıkları durumun bir ihmal veya istismar olduğunu dahi anlamadıkları gözlemlenmiştir. Bu sebeple yaşadıkları durumu kabullendikleri ve ağlama, içe kapanma gibi başa çıkma stratejileri ile kendilerine biçilen bu role razı oldukları sonucuna varılmıştır.

Türkiye'nin dört milyondan fazla sığınmacı göçmen mülteci ve vatansız kimselere ev sahipliği yaparak güvenli bir yaşam sunması inkâr edilemez bir gerçek olmakla birlikte önemi yadsınamaz, ancak tez içeriğinde de belirtildiği üzere Türkiye'de sığınmacı ve göçmenlerin yaşam koşulları oldukça zordur ve başta eğitim, sağlık hakkı ve istihdama erişim olmadan ülkeye kabul edilmeleri tek başına etkin bir koruma sağlamamaktadır. İnsan hak ve özgürlüklerine tam

saygı ve insan onuruna yarışır bir hayat herkesin hakkıdır.

Son yıllarda Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyada artan savaşlar insan hakları ihlalleri zulümler yoksulluk ve açlık gibi durumlar sebebiyle Türkiye'ye artan bir insan hareketliliği yaşanmaktadır. Bu dramatik şekilde artan insan hareketliliği karşısında Türkiye'nin insan onuruna yarışır bir yaşam sağlamak için sığınmacı ve göçmenlere tek başına yardımda bulunma çabaları yetersiz kalmakla birlikte uluslararası dayanışma ve desteğin de oldukça eksik ve yetersiz kaldığı bölge ülkeleri ve insanlarını kaderlerine terk ettiği görülmektedir.

Sığınmacı, göçmen ve geçici koruma altındaki Suriye uyruklu bireylerin daha etkin korumaya ihtiyacı olduğu aşikârdır. Bu korumada kamu iradesinin, yerel yönetimlerin, akademinin, sivil toplum örgütlerinin, medyanın, yerel toplumun uluslararası toplumun ortak sorumluluğu olduğu bilinmelidir. Bu kurum ve kuruluşlar arasında ayrıca bu kurumlar ve sığınmacılar arasında etkin iletişim ve işbirliğinin geliştirilmesi ayrıca sığınmacıların kendileri ile ilgili karar süreçlerine katılmalarının sağlanması gerektiği bilinmelidir. Kamusal hizmetlerin etkinliğinin artması ve ulaşılabilirliğinin kolaylaşması ile Suriye uyruklu yaşlılar arasında yoğun olarak yaşanan fiziksel, duygusal, ekonomik, psiko-sosyal ve cinsel istismarın önlenmesinde önemli bir adım atılmış olur. Bu çalışmanın bize sunduğu önemli sonuçlarından biri budur.

KAYNAKÇA

- Asar, A. (2004). *Türk Yabancılar Mevzuatında Yabancı ve Hakları*, 2. Baskı Ankara: Emek Ofset
- Connelly, F.M. ve Clandinin, D.J. (1990). *Stories of experience and narrative inquiry*. Educational Researcher, 19(4), 2-14. <https://doi.org/10.3102/0013189X019005002>
Erişim tarihi : 20.01.2021
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri-Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. M. Bütün ve SB Demir (Çev. Ed.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ekşi, N. (2006). *Yabancılar Hukukuna İlişkin Temel Konular*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Güvenç, B. (1996), “Göç Olgusu ve Türk Toplumunu”, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç, Mersin: Sosyoloji Derneği Yayınları
- İçduygu, A., Sirkeci, İ., Aydıngün, İ. (Editör) (1998). *Türkiye’de İç Göç: Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı* 6-8 Haziran 1997 Bolu-Gerede. İstanbul: Türkiye

Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Karabulut, K. (2008). “Doğu Anadolu ve Erzurum'daki Göç Olgusu ve Karın Göçe Etkisi Üzerine Bir Uygulama” DSI Su Forumu Kar Hidrolojisi Sunumu 27–28 Mart 2008 / Erzurum

Urk, M. (2009). “Göçün İnsan Hakları İle İlişkisi”, Marmara Belediyeler Birliği Dergisi, İstanbul, yıl.(34), sayı (67), 32–36.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) yayınları (2020) Şubat, strateji geliştirme dairesi başkanlığı <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/Mali-Tablolar/FAALİYET-RAPORU/yeni/2019-Faaliyet-Raporu.pdf>